

POESIA EPIGRÀFICA LLATINA ALS
PAÏSOS CATALANS.
EDICIÓ I NOTES PER A UN COMENTARI

(IV Premi Fundació Enciclopèdia Catalana
a un Estudi en el Camp de les Humanitats)

NOTA BENE: AQUEST ÉS UN TREBALL RIGOROSAMENT INÈDIT EN FORMA T
CARTACI

Joan Gómez Pallarès
Universitat Autònoma de Barcelona
Barcelona, 1995-1997

INTRODUCCIÓ

POESIA EPIGRÀFICA LLATINA ALS PAÏSOS CATALANS.
EDICIÓ I NOTES PER A UN COMENTARI

Introducció

Aquest és el primer treball que coneixem que intenta presentar una col.lecció sistemàtica d'epígrafs llatins mètrics d'un territori, amb una nova edició dels textos i un comentari no parcial, sinó global, dels mateixos. No cal dir que abans que el nostre treball, molts d'altres d'importants i fecunds han estat publicats, però han tingut objectius o interessos diferents dels que aquí intentem dur a terme amb el material epigràfic mètric en llatí dels PP.CC. No cal que fem un repàs exhaustiu perquè són referències que es troben al cap de tots els especialistes, però les emèrites col.leccions de Bücheler - Lommatzsch (CLE: per les abreviatures, vid. infra), Cholodniak 1904, Engström 1912 i Zarker 1958, aporten totes elles notes interessants ací i allà per un comentari, però no volen oferir en cap cas noves edicions dels textos. En canvi, els treballs realitzats per epigrafistes consumats sobre diferents parts del nostre territori d'estudi, sí que presenten bones edicions en el seu moment (només cal pensar en RIT, per Tarragona, els diferents volums d'IRC per Catalunya o el nou volum de CIL II², fasc.14, recentment aparegut), però no tenen en compte pel seu comentari l'especificitat que representa l'existència d'una poesia llatina epigràfica. Qui més s'acosta a la formulació que nosaltres volem oferir aquí és Josep Corell amb els seus diferents treballs editorials dels darrers anys sobre el territori valencià (vid. bibliografia infra), però és evident que el seu esforç no ha estat el de fer un recull d'inscripcions mètriques i estudiar-lo en el seu conjunt.

Més avall especifiquem quin tipus d'informació volem presentar per a cada inscripció, però tampoc no volem deixar de dir que alguns altres treballs anteriors al nostre ens han fornit models interessants de com es poden fer bé les coses en aquest camp. Tots ells són escrits per, curiosament, filòlegs clàssics de formació que, penso, intenten arribar a un comentari del text que editen (o només comenten, en algun cas) com si es tractés d'un text més escrit en llatí i en vers. No hi arriben (com passa tant

sovint), amb apriorismes i el que fan és treure-li el suc possible des d'una perspectiva rigorosament filològica. Són el comentari que Nicholas Horsfall va dedicar a CLE 1988: "CIL VI 37956 = CLE 1988 (epitaph of Allia Potestas): a Commentary," ZPE 61 1985 251-272; el llibre de Mateo Massaro, Epigrafia metrica latina di età repubblicana, Bari, 1992; el d'Edward Courtney, Musa Lapidaria. A Selection of Latin Verse Inscriptions, Georgia, 1995 i els articles de Leopoldo Gamberale, "Dearum prima propago. Un carme inedito alla Fortuna Primigenia", Dicti Studiosus. Scritti di Filologia offerti a Scevola Mariotti dai suoi allievi, Quattroventi, 1990, pp.119-137; Gabriel Sanders, "Une jeune dame de Mevaniola ou la poésie aux coins perdus de l'empire", Lapides memores, Faenza, 1991, pp.427-80; Dorothy Pikhaus, "Litterature latine et bourgeoisie municipale: l'építaphe du moissonneur (CLE 1238 = CIL VIII 11824)", C.Saerens-R. De Smet-H.Melaerts, Studia Varia Bruxellensia, Leuven, 1987, pp.81-94 i Paolo Cugusi, "Il carmen epigraphicum cristiano Zarker 24. Saggio di edizione ed esegesi", M. van Uytfanghe-R.Demeulenaere (edd.), Aevum inter utrumque. Mélanges offerts à Gabriel Sanders, Steenbrugge, 1991, pp.27-39. La tesi doctoral de Hans Krummrey, Interpretationen lateinischer Versinschriften, Halle-Saale, 1961, conté també alguns comentaris molt interessants que van ser després publicats aïlladament a Helikon 3 1963 278-300, Helikon 5 1965 318-339 i Klio 48 1967 107-57. A aquests treballs, cal afegir-hi ara els darrers llibres de Josep Corell (alguns d'ells en col.laboració: vid. bibliografia infra), que denoten una forta sensibilitat envers aquest tipus especial de literatura, de la ma d'un rigor en l'edició epigràfica molt notable. Alguns altres treballs fonamentalment exegetics també poden ser un bon model de treball: penso sobretot en els de Cugusi 1996² i en la sèrie d'articles de Juan Gil sobre lectures epigràfiques, que demostren una agudesia filològica en la recerca i resolució de problemes fora d'allò habitual. Qualsevol tipus de conclusions que jo pogués redactar després de la lectura d'aquestes inscripcions, que intentessin recollir les principals informacions del contingut i de la forma d'aquestes poesies, semblaria en la seva major part una repetició del fonamental llibre del professor Sebastià Mariner Bigorra, Inscripciones Hispanas en Verso, Barcelona, 1952. És un treball que, encara avui, després de 45 anys, segueix sent fonamental i de consulta indispensable per tots aquells que ens acostem a aquest tipus especial de textos.

Si el nostre primer treball escrit en aquest camp aconsegueix assemblar-se als

models que acabem de citar i presenta una edició de textos i un comentari propi que reflecteixi, encara que vagament, tot allò que hem après del que ens ha precedit, voldrà dir que anem pel bon camí. I aquest camí no és altre que el d'anar preparant (aquest llibre en seria el primer fruit) els materials que puguin dur a un equip que dirigeixo a la UAB¹ a escriure el fascicle 4, Hispania, del nou volum XVIII del Corpus Inscriptionum Latinarum, íntegrament dedicat als Carmina Latina Epigraphica.

Les característiques fonamentals del llibre que el lector té a les mans són:

1. Es tracta d'un catàleg amb edició i comentari dels CLE d'aquest territori (grosso modo, estem parlant de la part més meridional del Conventus Tarraconensis), és a dir, les actuals comunitats autònomes de Catalunya (Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona), València (València, Alacant i Castelló) i Illes Balears (Mallorca), ordenat alfabèticament, primer per la/les sigla/sigles de província i dins de cada demarcació provincial, per un segon ordenament alfabètic, per l'inc. del primer vers del CLE (no de qualsevol possible encapçalament prosàstic). Sempre que ens és possible, separem físicament, en la presentació del text, la part prosàstica de la versificada. Com és preceptiu pels treballs que s'estan desenvolupant pel CIL en territori ibèric s'inclouen aquí totes les inscripcions amb versemblança o certesa de ser mètriques, anteriors al 711.

2. Al costat del número de sèrie del catàleg, un interrogant entre parèntesi indica el caràcter dubtós de la metricitat de la inscripció.

3. A cada província, s'ordena primer les inscripcions amb inc. sencer i llegible i, després, i indicat convenientment, les d'inc. fragmentat i llacunar (la numeració, però, sempre és correlativa).

¹ Format per J.Martínez Gázquez, M.J.Pena, J.Carboell, F.Carbajo, N.Jorba, S.Tudela, de la UAB, i J.M.Escolà Tuset, de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, R.Hernández, de la Universitat de València, i C.Fernández, de la Universidad de Sevilla.

4. La informació bàsica que oferim per cada inscripció és la següent:

la numeració al nostre catàleg, amb indicació de número de fotografia. Si ha estat impossible oferir cap fotografia en aquest llibre i la inscripció en té alguna d'antiga, s'indica on es pot trobar. També indiquem si hem realitzat la autòpsia in situ (vidi) o a través de fotografia (vidi e photographema).

Procedència de la inscripció (amb nom llatí de la localitat quan és possible).

Lloc de conservació de la inscripció, quan és possible donar-lo. Si cal comentar alguna cosa de la conservació, es fa. Quan es pot, també es dona el número d'inventari del museu on és guardada la peça

Descripció física de la inscripció, que inclou (sempre que es pugui accedir a la informació) condicions de la troballa, les dimensions de la pedra, del camp epigràfic, de les lletres i dels espais interlineals i descripció d'interpuncions i de la paleografia significativa de la mateixa. Probablement anirem en contra del que solen fer la major part de llibres contemporanis amb edicions epigràfiques, però no volem deixar de dir que no sempre considerem imprescindible donar totes les mides físiques de la inscripció. Trobem molt important que el lector conegui les mides de la inscripció i de les lletres dins d'ella, però la exhaustivitat en aquest tipus d'afers sempre ens ha semblat una mica fora de lloc, a no ser que l'estudiós la consideri necessària i pertinent per argumentar algun punt del seu comentari. En aquest sentit, al costat d'unes mides que anomenaríem de situació física (que sempre intentem donar: mides del monument on és la inscripció, del camp epigràfic dins d'aquest i de les lletres dins d'aquest), tant important per nosaltres com l'exhaustivitat és la presència d'una fotografia que deixi jutjar el valor de tots aquests paràmetres al lector mateix i una descripció raonable de la peça que permeti al mateix temps al lector, fer-se una idea de tots els elements que conformen el missatge epigràfic: no se'ns amaga la transcendència que pot tenir en alguna ocasió altres elements d'un monument funerari, a més del text (Sanders 1991, p.110, "Il reste, néanmois, qu'il serait instructif de ne jamais considérer les titres métriques comme des textes à deux dimensions, de les lire toujours comme des

inscriptions incorporées dans un ensemble monumental. On désirerait dès lors que l'édition du CIL XVIII...nous procure en même temps toute la documentation d'ordre descriptif nécessaire à leur compréhension la plus large”).

Bibliografia significativa de la inscripció (si hi ha altra bibliografia recent accessible, exhaustiva i que inclogui la bibliografia antiga, estalviem carregar en excés aquest apartat). Sempre que es pugui, se cita cronològicament segons la data de publicació de cada ítem.

La nostra edició del text segons els criteris d'una edició epigràfica habitual, amb divisió per línies de la inscripció (infra hi ha una especificació dels signes diacrítics usats en aquest treball).

Com que es tracta de poesies, sempre que sigui possible s'oferirà a continuació una presentació del text amb divisió per versos tal i com es podria editar qualsevol poesia d'un autor antic en una edició no epigràfica.

Aparat de possibles variants significatives en relació amb edicions anteriors (no és exhaustiu: només pretén destacar les nostres divergències principals amb edicions anteriors). L'organitzem com si es tractés d'un aparat crític mixt (quan l'encapçalem amb la nostra versió o lectura, separem aquesta de les variants amb el símbol]): del rengle superior (r.1) a l'inferior (r.n) i d'esquerra a dreta per cada r., indiquem, en successió cronològica de les edicions anteriors, les variants en relació amb la nostra i donem només el nostre text de referència quan és necessari per la correcta comprensió de l'aparat. Diferents variants respecte d'un mateix text nostre són separades per /;/, mentre que variants coincidents en edicions anteriors respecte d'un mateix text nostre són separades per /,/. En una mateixa r., el canvi de text referenciat és marcat per //. V.g., a A 1, r.6, trobem un exemple on coincideixen els tres casos: r.6: [c]oniugis ut voluiss[et---? Rabanal - Abascal 1985; [c]oniugis ut voluis sum Abad - Abascal 1991 // sum [---] Fita 1884, CIL II, Martín 1970 , que indica que sobre el nostre coniugis ut volui su[---], Rabanal - Abascal 1985 ofereixen una variant i Abad -

Abascal 1991, una de diferent; per la seva banda, i més enllà a r.6, sobre el nostre su[---], Fita 1884, CIL II i Martín 1970 coincideixen en la variant aportada.

Comentari sobre la inscripció: posem l'èmfasi en tots aquells aspectes que puguin destacar el caràcter literari d'aquests textos (paralels literaris i epigràfics, mètrica, estilística, etc.), perquè considerem els carmina latina epigraphica com una manifestació més d'allò que des de fa un temps s'anomena "espai literari" de Roma. En aquest treball s'aporten paralels literaris i epigràfics per la inscripció només quan són realment significatius per entendre algun aspecte d'aquesta (la troballa i la coincidència mecàniques no serveixen aquí per massa cosa i, per tant, no les usem). En una segona fase de comentari, i relacionant-ho amb els paralels aportats si és necessari, fem quan cal algun comentari sobre el contingut i significat de la inscripció, sobretot d'aquells versos d'enteniment més controvertit. En una tercera fase, no oblidem ni negligim altres tipus de dades que puguin ser interessants i revisades respecte d'estudis anteriors (lingüístiques, onomàstiques, prosopogràfiques, etc.), però aquesta és una informació que, en força casos, ja ha estat ben estudiada per editors anteriors d'algunes d'aquestes inscripcions i no volem repetir aquí informacions que el lector pot trobar fàcilment en altres indrets. En qualsevol cas, és norma del nostre treball intentar no repetir en excés aquella informació que ja és disponible en treballs anteriors i a la que el lector pot anar amb facilitat. Intentem posar l'èmfasi de les notes que hem redactat pel comentari, en aquells aspectes de més novetat i més personals, sempre que ens és possible, o de més controvèrsia en relació amb estudis anteriors, per tal d'anar fixant les nostres opinions. En qualsevol cas, no volem deixar de dir que, en el termini en que s'ha escrit aquest treball (dos anys naturals i quatre mesos), el ritme habitual d'un estudi d'aquestes característiques ens ha impulsat a qualificar allò que hem escrit al comentari de "notes": per modèstia, per humilitat i per prudència (tenim la sensació d'haver treballat una mica ràpid en aquest àmbit) no podem de cap manera dir que aquest apartat de cada inscripció sigui definitiu o prou madurat.

Traducció de la inscripció.

Datació de la inscripció.

5. Al final del catàleg, hi ha una secció de falses, encapçalades, com és preceptiu, pel símbol de l'asterisc.

6. No incloem en aquest treball les inscripcions amb només sit tibi terra levis (expressat normalment amb STTL), que l'Arxiu Sanders sí recull, com a hemistiqui que és d'un pentàmetre dactílic. El mateix fem amb fórmules estereotipades del tipus que inclouen el participi praeteriens. Ambdós tipus de vers tenen, en el lloc que alfabèticament els correspon, fitxes a l'Arxiu Sanders, però al nostre entendre no amaguen cap tipus de voluntat poètica per part de qui escriu el text, són fórmules estereotipades que s'aprenen de memòria. Per tant hem decidit no incloure-les en aquest treball. Tampoc no incloem aquelles inscripcions el caràcter mètric de les quals va ser indicat com a possible per algú estudiós anterior, però amb un text tan fragmentari que impedeix clarament discernir cap successió lògica de qualsevol esquema mètric, que no sigui producte de l'atzar pel que fa a la successió de possibles quantitats (v.g., el text de RIT 1006, làmina CLXVI, 4, per a la que Sanders indica en el seu fitxer un escuet "lijkt mij metrisch", és a dir, "em sembla mètrica", però per a la que ens és impossible discernir ni proposar cap tipus de metre; o el de ICERV 241, RIT 1015 -làmina CLXIII, 5-, pel que Vives indica "formulario raro, probablemente de una inscripción en verso", però la lectura directa de la qual no ens permet individuar cap metre classificable, que no sigui producte de l'atzar de reunir dues paraules llegibles, com sua letet, que podrien ser u - / - - = fragment de mètrica hexamètrica o també iàmbica, però que no ens donen cap seguretat sobre la possibilitat que allà, realment, s'hi amaguessin les restes d'una poesia; o la de RIT 1005, per a la que Alföldy indicava "die Fragmente gehören zu einer längeren, vermutlich metrischen Inschrift", però per a la que tampoc no hem sabut individuar cap seqüència mètrica no atzarosa; o la de ICERV 247 -RIT 995-, també massa fragmentària com perquè poguem individuar res més enllà d'un díptic que no respongui a l'atzar; o la n.83 de J.Corell, Inscripcions romanes d'Edeta i el seu territori, València, 1996, que l'autor considera de ritme iàmbic, però la fragmentarietat de la qual ens impedeix realment discernir què hi ha al marge de l'atzar d'allò conservat davant d'allò perdut).

No som partidaris que un llibre d'edició i comentari de textos llatins (en aquest

cas concret, epigràfics i poètics) tingui cap mena de conclusions. Per nosaltres, les úniques i millors conclusions són poder oferir millors edicions que les fins ara conegudes i, en la major part de casos, esbossos de comentari que per primera vegada atorguen a aquests textos la importància literària que els era deguda com a productes de la cultura d'un moment històric determinat. Com que, estrictament parlant, no hi ha l'edició de cap inscripció inèdita, tampoc no hem volgut incloure (de moment) índexs de cap tipus que facilitin l'accés al contingut del llibre. La nostra experiència ens demostra que els índexs serveixen perquè els que van a consultar el llibre només es fixin en aspectes parcials de l'estudi de cada edició. No facilitant-ne l'accés més enllà de les referències a les edicions anteriors importants de cada inscripció (hi ha al final un índex de correlacions entre les sigles del nostre estudi i les dels estudis anteriors més importants que contenen cada inscripció, única manera que l'estudiós té per saber quines inscripcions no inèdites són reeditades i estudiades aquí), afavorim la lectura tranquil·la del nostre treball i ponderem la importància integral que atorguem a cada text.

Incloem també un darrer apartat de crèdits fotogràfics de les fotografies que tenim de cada inscripció, pel cas que, algun dia, qui ara llegeix aquest treball decidís que pot ser publicat.

Abreviatures bibliogràfiques utilitzades

* Abascal 1994 = J.M.Abascal Palazón, Los nombres personales en las inscripciones latinas de Hispania, Murcia, 1994.

* AE = Année Epigraphique.

* AEspA = Archivo Español de Arqueología.

* Aguirre 1957 = A.Aguirre, Tumbas antiguas, Bilbao, 1957.

* AIEC = Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans.

* AJPh = American Journal of Philology.

* Albertini 1912 = E.Albertini, "Sculptures antiques du conventus Tarraconensis", AIEC 4 1911-1912 303 ss.

* Amo 1979 = D. del Amo, Estudio crítico de la necrópolis laoeocrisiana de Tarragona,

Tarragona, 1979.

* AST = Analecta Sacra Tarraconensia.

* BARSAT = Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense.

* Batlle 1963 = P.Batlle Huguet, Epigrafía latina, Barcelona, 1963.

* Beltrán 1980 = F.Beltrán Lloris, Epigrafía de Saguntum y su territorio, Valencia, 1980.

* Beltrán - Beltrán 1991 = A.Beltrán Martínez-F.Beltrán Lloris, El anfiteatro de Tárraco. Estudio de los hallazgos epigráficos, Tarragona, 1991.

* Boy = manuscrit de Joseph Boy, titulat Recopilacion sussinta de las antiguedades romanas se allan del tiempo de los emperadores romanos en la ciudad de Tarragona y sus sercanias. En edició facsímil, introduïda pel Prof.Dr.G.Alföldy i un estudi crític de J.Massó, Tarragona, Bibliòfils de Tarragona, 1996.

* BRAH = Boletín de la Real Academia de la Historia.

* BSCC = Boletín de la Sociedad de Cultura Castellonense.

* CIDER = P.Piernavieja, Corpus de inscripciones deportivas de la Hispania romana, Madrid, 1977.

* CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum. Vol.II: Inscriptiones Hispaniae Latinae.

* CIL II²/7 = Corpus Inscriptionum Latinarum. Volumen Secundum. Editio altera. Pars VII. COMPLETAR!!

* CIL II²/14 = Corpus Inscriptionum Latinarum. Volumen Secundum. Editio altera. Pars XIV. Conventus Tarraconensis. Fasc. Primus: pars meridionalis conventus Tarraconensis. Ediderunt Géza Alföldy, Manfred Clauss, Marc Mayer Olivé, adiuvantibus Josep Corell Vicent, Francisco Beltrán Lloris, Georges Fabre, Francisco Marco Simón, Isabel Rodà de Llanza. Berolini-Novi Eboraci, 1995.

* Cholodniak 1904 = J.Cholodniak, Carmina sepulcralia latina epigraphica, Sant Petersburg, 1904.

* CCCA = Corpus Cultus Cybeles Attidisque.

* CFC = Cuadernos de Filología Clásica.

* CLE + número = F.Bücheler-E.Lommatzsch, Anthologia Latina. Pars Posterior: Carmina Latina Epigraphica, Leipzig, 1898-1926 (= Stuttgart, 1982).

* Corell 1994 = J.Corell, Les inscripcions romanes de Saetabis i el seu territori, València, 1994.

- * Corell 1996 = J.Corell (amb la col.laboració de Xavier Gómez), Inscripcions romanes d'Edeta i el seu territori, València, 1996.
- * Corell 1997 = J.Corell (amb la col.laboració de Xavier Gómez i Concha Ferragut), Inscripcions romanes de Valentia i el seu territori, València, 1997.
- * Courtney 1995 = E.Courtney, Musa Lapidaria. A Selection of Latin Verse Inscriptions, Atlanta, Georgia, 1995.
- * CRAI = Comptes Rendues de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres.
- * Cugusi 1986 = P.Cugusi, "Rilettura di Carmina Latina Epigraphica vecchi e nuovi", Epigraphica 48 1986 73-97.
- * Cugusi 1996 = P.Cugusi, Aspetti letterari dei Carmina Latina Epigraphica, Bologna, 1996².
- * Chabás 1909 = R.Chabás, Episcopologio valenciano, Valencia, 1909.
- * Cholodniak 1904 = J.Cholodniak, Carmina Sepulcralia Latina Epigraphica, San Petersburgo, 1904.
- * Diehl 1910 = E.Diehl, Vulgärlateinische Inschriften, Berlin, 1910.
- * EAE = Excavaciones Arqueológicas en España.
- * Eclás = Estudios Clásicos.
- * EE = Ephemeris Epigraphica.
- * Engström 1912 = E.Engström, Carmina Latina Epigraphica post editam collectionem Buechelerianam in lucem prolata, Göteborg, 1912.
- * Ernout-Meillet 1959⁴ = A.Ernout-A.Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots, Paris, 1959.⁴
- * Fita 1900 F.Fita, "Epigrafía cristiana de España", BRAH 37 1900 491 ss.
- * Fita 1903 = F.Fita "Inscripciones visigótica y hebreas de Tarragona", BRAH 43 1903 455 ss.
- * Fita 1906 = F.Fita, "Dos lápidas visigóticas", BRAH 48 1906 56-62.
- * Gamer 1988 = G.Gamer, Formen römischen Altäre, Madrider Beiträge 12, Berlin, 1988.
- * Gil 1976 = J.Gil, "Epigraphica", CFC 11 1976 545-74.
- * Gil 1977 = J.Gil, "Epigraphica II", CFC 13 1977 281-96.
- * Gil 1978 = J.Gil, "Epigraphica III", CFC 14 1978 83-120.
- * Gil 1982 = J.Gil, "Notas a la epigrafía de Tarragona", Homenaje a Sáenz de Buruaga,

Madrid, 1982, pp.359-64.

* Gimeno 1988 = H.Gimeno, Artisanos y técnicos en la epigrafía de Hispania, Bellaterra, 1988.

* Gómez Pallarès 1995a = J.Gómez Pallarès, “Initia de los Carmina Latina Epigraphica Hispaniae (Conventus Tarraconensis). I”, Faventia 17/1 1995 67-86.

* Gómez Pallarès 1995b = J.Gómez Pallarès, “Cultura literaria en el corpus de los CLEHispaniae hasta época flavia”, en F.Beltrán Lloris ed., Roma y las primeras culturas epigráficas del occidente mediterráneo (siglos II a.e. a I d.e.), Zaragoza, 1995, pp.151-62.

* Haep = Hispania Antiqua Epigraphica.

* HEp = Hispania Epigraphica.

* Hernández - Molinero 1894 = B.Hernández Sanahuja-A.del Arco Molinero, Catálogo del museo Arqueológico de Tarragona con la clasificación hecha en 1878, Tarragona, 1894.

* Hofmann - Szantyr 1965 = J.B.Hofmann-A.Szantyr, Lateinische Syntax und Stilistik, München, 1965.

* Hoogma 1959 = R.P.Hoogma, Der Einfluss Vergils auf die Carmina Latina Epigraphica, Amsterdam, 1959.

* Humphrey 1986 = J.H.Humphrey, Roman Circuses. Arenas for Chariot Racing, Berkeley-Los Angeles, 1986.

* ICERV = J.Vives, Inscripciones Cristianas de la España Romana y Visigoda, Barcelona, 1969.

* ICVR II = I.B. de Rossi, Inscriptiones Christianae Urbis Romae septimo saeculo antiquiores, vol.II, Roma, 1888.

* IHC = E.Hübner, Inscriptiones Hispaniae Christianae, Berlin, 1871 (= Hildesheim, 1975).

* IHV = S.Mariner Bigorra, Inscripciones Hispanas en Verso, Barcelona-Madrid, 1952.

* ILCV = E.Diehl, Inscriptiones Latinae Christianae Veteres, Berlin-Dublin-Zürich, 1925-1967.

* ILLRP = A.Degrassi, Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae, Firenze, 1963.

* ILS = H.Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin, 1892-1916 (= Berlin, 1954-1955).

- * IRB = S.Mariner Bigorra, Inscripciones Romanas de Barcelona (lapidarias y musivas), Barcelona, 1973.
- * IRC I = G.Fabre-M-Mayer-I.Rodà, Inscriptions Romaines de Catalogne. I: Barcelone (sauf Barcino), Paris, 1984.
- * IRC II = G.Fabre-M.Mayer-I.Rodà, Inscriptions Romaines de Catalogne. II: Lérida, Paris, 1985.
- * IRC III = G.Fabre-M.Mayer-I.Rodà, Inscriptions Romaines de Catalogne. III: Gérone, Paris, 1991.
- * IRC IV = G.Fabre-M.Mayer-I.Rodà, Inscriptions Romaines de Catalogne. IV: Barcino, Paris, 1997.
- * ILER = J.Vives, Inscripciones latinas de la España Romana, Barcelona, 1971-1972.
- * ILS = H.Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, vols.I-III (en cinc volums), Berlin, 1962 (reimpressió).
- * Janssens 1981 = J.Janssens, Vita e morte del cristiano negli epitafi di Roma anteriori al secolo VII, Roma, 1981.
- * JSEAM = Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades. Memorias.
- * Kajanto 1982 = I.Kajanto, The Latin Cognomina, Roma, 1982.
- * Kleine Pauly = K.Ziegler-W.Sontheimer (Hrsg.), Der kleine Pauly. Lexikon der Antike, München, 1975.
- * Lattimore 1942 = R.Lattimore, Themes in Greek and Latin Epitaphs, Urbana (Illinois), 1942.
- * Lexikon 1987 = A Lexikon of Greek Personal Names. Vol.I: The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica. Ed. by G.M.Fraser-E.Matthews, Oxford, 1987.
- * Lexikon 1994 = A Lexikon of Greek Personal Names. Vol.II: Attica. Ed. by M.J.Osborne-S.G.Byrne, Oxford, 1994.
- * Leumann 1928 = M.Leumann, Lateinische Laut- und Formenlehre, München, 1926-1928.
- * Llobregat 1977 = E.A.Llobregat, La primitiva cristiandat valenciana. Segles IV al VIII, València, 1977.
- * Mariner 1949 = S.Mariner Bigorra, "El epitafio versificado de Iulius Statutus", BARSAT 49 1949 123 ss.
- * Mariner 1960 = S.Mariner, "Loci similes virgilianos en epígrafes hispánicos de

reciente aparición”, Emerita 28 1960 317-26.

* Martínez Aloy 1919 = J.Martínez Aloy, Provincia de Valencia. Geografía general del Reino de Valencia. I, Barcelona, ca.1919.

* Mateu 1949 = F. Mateu i Llopis, “Las inscripciones del obispo Justiniano y la catedral visigótica de Valencia”, Anales del centro de Cultura valenciana, 24 1949 139-167.

* Maurach 1995 = G.Maurach, Lateinische Dichtersprache, Darmstadt, 1995.

* Mayer 1995 = M.Mayer, “Dos Carmina en la epigraffia de Barcino?”, Humanitas. Miscelânea em honra da Doutora Maria Helena da Rocha Pereira, 47 1994 647-50.

* Mayer-Rodà 1988 = M.Mayer-I-Rodà (a cura de), "Epigrafia", Fonaments, 7 1988 194-263.

* MM = Madriider Mitteilungen.

* MNAT = Museu Nacional Arqueològic. Tarragona.

* MNAT. P = Museu Nacional Arqueològic. Tarragona. Museu i Necròpolis Paleocristians.

* Mócsy 1983 = A.Mócsy-R.Feldmann-E.Marton-M.Szilágyi, Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpiniae cum indice inverso, Budapestini, 1983.

* Morera 1897 = E.Morera i Llauradó, Tarragona cristiana, vol.I, Tarragona, 1897.

* Navarro 1979 = R.Navarro, Los mosaicos romanos de Tarragona, Diss. Univ. Barcelona, 1979.

* Nolla - Casas 1984 = J.M.Nolla-J.Casas, Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya, Girona, 1984.

* Núñez 1994 = L.Núñez Contreras, Manual de Paleografía. Fundamentos e historia de la escritura latina hasta el siglo VIII, Madrid, 1994.

* OCD = N.G.L.Hammond-H.H.Scullard, The Oxford Classical Dictionary, Oxford, 1970.

* OLD = Oxford Latin Dictionary.

* Onomasticon 1994 = Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum. vol.I: Aba-Bysanus. Ed. B.Lörincz-F.Rëdo, Budapest, 1994.

* Palol 1953 = P. de Palol, Tarraco hispanovisigoda, Tarragona, 1953.

* Palol 1967 = P. de Palol, Arqueología cristiana de la España romana, Madrid-Valladolid, 1967.

* Pape - Benseler 1911 = W.Pape-G.Benseler, Wörterbuch der griechischen Eigennamen, Braunschweig, 1911.

- * Piernavieja 1970 = P.Piernavieja, Epitafios deportivos de la Hispania romana, Madrid, 1970.
- * Polanco 1980 = L.I.B.Polanco, Tres inscripciones llatines del País Valencià, València, 1980.
- * Puig 1909 = J.Puig i Cadafalch, L'arquitectura romànica a Catalunya, Barcelona, 1909.
- * RE = Realencyclopädie der Altertumswissenschaften.
- * RIT = G.Alföldy, Die römischen Inschriften von Tarraco, Berlin, 1975.
- * Sanchís 1920a = J.Sanchís Sivera, Epigrafía romano-valenciana, Valencia, 1920.
- * Sanchís 1920b = J.Sanchís Sivera, La diócesis valentina. Estudios históricos, Valencia, 1920.
- * Sanders 1960 = G.Sanders, Bijdrage tot de studie der latijnse metrische grafschriften van het heidense Rome: de begrippen "licht" en "duisternis" en verwante themata, Brussel, 1960.
- * Schlunk-Hauschild 1978 = H.Schlunk-Th.Hauschild, Die Denkmäler der frühchristlichen und westgotischen Zeit, Mainz a. Rhein, 1978.
- * Schneider 1935 = A.M.Schneider, "Das neuentdeckte Coemeterium zu Tarragona", SFG 5 1935 74 ss.
- * Serra Vilaró 1928 = J.Serra Vilaró, "Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona", JSEAM, 1 1927 (1928), PP.38-90.
- * Serra Vilaró 1929 = J.Serra Vilaró, "Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona", JSEAM 1928 (1929).
- * Serra Vilaró 1930 = J.Serra Vilaró, "Excavaciones en Tarragona", JSEAM 116 1930.
- * Serra Vilaró 1936 = J.Serra Vilaró, Fructuós, Auguri i Eulogi, màrtirs sants de Tarragona, Tarragona, 1936.
- * SFG = Spanische Forschungen der Görresgesellschaft.
- * Smit 1916 = E.L.Smit, De Oud-christelijke Monumente van Spanje, s'Gravenhage, 1916.
- * Solin 1982 = H.Solin, Die griechische Personennamen in Rom. Ein Namenbuch, Berlin-New York, 1982.
- * Solin - Salomies 1994 = H.Solin-O.Salomies, Repertorium Nominum Gentilium et Cognominum Latinorum, Hildesheim-Zürich-New York, 1994.

- * ThLL = Thesaurus Linguae Latinae.
- * Tramoyeres 1913 = L.Tramoyeres, Los orígenes del cristianismo en Valencia según los monumentos coevos conservados en el Museo, València, 1913.
- * Vicent 1958 = A.Mª Vicent Zaragoza, “Restos arqueológicos de la Valencia visigótica”, Ampurias 19-20 1957-1958 219-26.
- * Vives 1928 = J.Vives, “Inscripcions de la necròpolis romano-cristiana de Tarragona”, AST 4 1928 265 ss.
- * Vives 1931 = J.Vives, “Inscripcions cristianes de la necròpolis romano-cristiana de Tarragona”, AIEC 8 1927-1931 375 ss.
- * Vives 1940 = J.Vives, “La necrópolis romano-cristiana de Tarragona. Su datación”, AST 13 1937-1940 47 ss.
- * Wills 1996 = J.Wills, Repetition in Latin Poetry. Figures of Allusion, Oxford, 1996.
- * Zarker 1958 = J.W.Zarker, Studies in the Carmina Latina Epigraphica, Diss. Princeton, 1958.
- * ZPE = Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.

Els textos llatins (obres i autors), els citem segons l'OLD. Altres abreviatures de revistes que no hagin estat citades supra, segueixen la nomenclatura de l'Année Philologique.

Altres fonts d'informació bibliogràfica utilitzades, així com també de referències literàries

* Arxiu Sanders = amb aquest nom denominem l'Arxiu de fitxes del prof.Dr.Gabriel Sanders † (Universitat de Gent, Bèlgica), ara dipositat a la Càtedra d'Epigrafia Llatina de la Universitat de Bolonya (Itàlia), sota la custòdia de la prof.Angela Donati, qui molt amablement, i d'acord amb el desig de la vídua del prof.Sanders, mevrouw Sanders, i del seu successor a la càtedra de Gent, prof.Dr.Marc van Uytfanghe, ens ha permès de tornar a consultar les fitxes de CLE Hispaniae i de conservar-ne una còpia fotocopiada a la seu de treball de la redacció del CIL XVIII, a la UAB.

* Arxiu Krummrey = amb aquest nom denominem l'arxiu de fitxes bibliogràfiques i anotacions que el Dr.Hans Krummrey, antic Coordinador (jubilat des de juny de 1995) de la Redacció Central del CIL a l'Acadèmia de Ciències de Berlin i Brandenburg, ha reunit sobre els CLE de la colecció Bücheler-Lommatzsch des de la redacció de la seva tesi doctoral. Ha tingut l'amabilitat de fer-nos una fotocòpia d'aquestes fitxes, que també es conserva a la UAB.

* Arxiu Tudela = amb aquest nom denominem les fitxes que Sergi Tudela ha redactat per a la confecció de la seva tesi doctoral (Edició i Comentari dels Carmina Latina Epigraphica de la Provincia Tarraconensis) i que afecten les inscripcions que editem i estudiem en aquest treball. Gràcies a la seva amabilitat, les hem pogut consultar per a la redacció d'aquest treball.

A més d'aquestes fonts d'informació, també n'hem utilitzat d'altres, habituals entre aquells que ens dediquem al món de l'epigrafia mètrica llatina, que no vull deixar de citar per prurit d'exhaustivitat i per reconeixement a l'ajut que proporcionen a la nostra tasca:

* Barbieri, F., "Conguaglio fra l'Engström, il Lommatzsch, il Diehl, il D(essau) e varie", Quinta Miscellanea greca e romana , Roma, 1977, pp.343-404.

* Colafrancesco, P.-Massaro, M. (con la collaborazione di M.L.Ricci), Concordanze dei Carmina Latina Epigraphica, Bari, 1986. A les pàgines xvii-xxxii hi ha unes taules d'equivalències entre els números d'entrada dels CLE a Bücheler-Lommatzsch (amb les correccions posteriors) i les col.leccions CIL, ICVR, ILS, ILLRP i ILCV.

* CLCLT = Cetedoc Library of Christian Latin Texts. Es tracta del CD-ROM fonamental per conèixer possibles paral·lels de les nostres inscripcions més tardanes amb textos poètics cristians. Publicat pel Centre pour le Traitement de la Documentation de la Universitat de Louvain-la-Neuve (Bèlgica).

* Criniti, N., Tavole di conguaglio fra il Corpus Inscriptionum Latinarum e i Carmina Latina Epigraphica, Roma, 1988. Aquestes "taules" contenen les equivalències entre el CIL, ILS, ILCV, ILLRP i CLE.

* Fele, M.L., "Iscrizioni metriche nella silloge del Diehl (ILCV)," AFLC 6 1985 47-78.

* Fele, M.L.-Cocco, C.-Rossi, E.-Flore, A., Concordantiae in Carmina Latina Epigraphica, Hildesheim-Zürich-New York, 1988. El seu índex de coleccions epigràfiques i d'estudis sobre els CLE, pp.xiii-xxxii, és molt complet (fins a la data de publicació de les concordances). Les pp.xxxiii-clxxxii contenen les referències bibliogràfiques més importants, ordenades per entrades numèriques de cada CLE de Bücheler-Lommatzsch.

* Ferrúa, A., "I Carmina Epigraphica del Bücheler e la silloge del Diehl. Una Concordanza," VetChr 12 1975 111-120.

* Krummrey, H., Interpretationen lateinischer Versinschriften, Diss. Halle/Saale, 1961. A les pàgines 88-94 de la tesi del Dr.Krummrey hi ha un llistat de CLE post-Bücheler-Lommatzsch.

* Mastidoro, M.R., Concordanza dei Carmina Latina Epigraphica compresi nella silloge di J.W.Zarker, Amsterdam, 1991. A les pp.x-xxviii hi ha un llistat de bibliografia complementària (un xic escassa) respecte de cada CLE de Zarker.

* PHI = Packard Humanities Institute. És el CD-ROM del ja famós institut californià que tot i que fa anys que no coneix una nova edició és encara útil per trobar possibles paral·lels de les nostres inscripcions amb els poetes llatins fins al segle IV d.C.

Signes diacrítics utilitzats en l'edició dels textos (signa)

() Desenvolupament d'una abreviatura

[] Restitució de text

< > Inclusió dins del text

{ } Exclusió del text

[] Línia o lletra esborrada

+ Indicació de lletra sense possibilitat de lectura

abc Lletres de lectura clara

ABC Lletres d'enteniment dubtós, de les que no se sap a quina part d'una paraula pertanyen o què signifiquen exactament

a b c Lletres de lectura molt difícil o dubtosa, extremadament incertes
... .

A Lletres desaparegudes després d'una lectura anterior

a[^]b[^]c Indicació d'encavalcament de lletres (a amb b i b amb c)

[...] Indicació de càlcul de lletres perdudes

[---] Indicació de pèrdua d'una part de línia

[-----] Indicació de pèrdua d'una línia

----- Indicació de pèrdua d'una xifra indeterminada de línies

c.5

[---] Indicació de pèrdua d'una part de línia amb xifra aproximada de lletres desaparegudes

c.5

[-----] Indicació de pèrdua d'una línia amb xifra aproximada de lletres desaparegudes

Les i longae les marquem, en l'edició amb un accent (i).

Sigla

vacat = espai deliberadament deixat buit en la inscripció

om. = en les edicions de textos manuscrits o en les referències a edicions, indica que el ms. o l'editor en qüestió no recullen un fragment de text

Suum unicuique. Sense l'ajut (aportació de dades, lectura crítica de pàgines d'aquest llibre, fotografies, etc.) de les següents persones i institucions la redacció d'aquest llibre no hauria estat possible.

En primer lloc, sense la concessió del IV Premi de la Fundació Enciclopèdia Catalana i la seva dotació econòmica durant els anys 1995-1997, que ens ha permès fer els viatges necessaris per veure les inscripcions, realitzar o encarregar les fotografies pertinents i també adquirir la bibliografia de què no disposàvem a Barcelona per avançar en el comentari dels textos, no hauríem pogut treballar amb intensitat en la redacció d'aquest estudi, ni engegar-lo ni entregar les pàgines que el lector té ara a les mans. Al jurat que ens va atorgar la seva confiança (Joan Carreras i Martí, Sebastià Janeras, Jordi Llovet, Josep Murgades) li volem expressar el nostre agraïment i l'esperança de no haver decebut les seves expectatives en el nostre treball.

Ens han ajudat en diferents fases del treball i de molt variades maneres: Gabriel Sanders † (Gent); Géza Alföldy (Heidelberg); Marc Mayer (Barcelona); Isabel Rodà (Barcelona); Ricardo Hernández (València); Concha Fernández (Sevilla); Josep Corell (València); Pilar Sada (Tarragona); Francesc Tarrats (Tarragona); Sergi Tudela (Bellaterra); Francesc Carbajo (Bellaterra); Manfred G.Schmidt (Berlin); Heikki Solin (Helsinki); A.U.Stylow (München); Josep A.Gisbert (Dènia); Joaquim Pera (Bellaterra); Jaume Massó (Tarragona); MEC (DGICYT) (Madrid); Generalitat de Catalunya (DGR) (Barcelona); Antònia Soler Nicolau (Manacor); Stephan Schröder (Madrid); DAI. Abt.Madrid; Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des DAI's (München); Hans Krummrey (Berlin); Josep Mª Escolà Tuset (Tarragona); Josep Guitart Duràn

(Bellaterra);

Tampoc no volem deixar d'escriure que sense l'afectuosa rebuda, discussió de diferents fases del treball, primera recollida de dades (allà per un ja una mica llunyà 1992), paciència amb una persona que volia aprendre més i més sobre el tema i, fins i tot, hospitalitat, de Gabriel Sanders (e.p.d.) a Gent, Armin Stylow, a München i Marc Mayer, a Barcelona, aquest llibre i la meva dedicació progressiva i futura (un nou volum del Corpus Inscriptionum Latinarum, el CIL XVIII, dedicat als Carmina Latina Epigraphica) al tema de la poesia epigràfica llatina no haurien existit. A ells tres, a tot el que m'han ensenyat i ensenyen, amb l'esperança de no decebre'ls massa, està dedicat aquest treball.

CATÀLEG

Elenc d'abreviatures provincials

A = Alacant

B = Barcelona

CS = Castelló

GI = Girona

L = Lleida

PM = Illes Balears

T = Tarragona

V = Valencia

A 1 = làmina 1 (vidi e photographema)

Dènia (Dianium)

La darrera persona estudiosa que va veure la inscripció, Gabriela Martín (vid. infra), indica que el 1970 es trobava al mateix lloc on havia estat trobada el 1872, el “huerto de Morand.” Avui en dia està ilocalitzada. Podria haver format part del llegat que la Sra.M^aDolores Serres, vídua de Navarro Rubio, va fer a l’Ajuntament de Puerto Real, Cádiz (informació facilitada pel Director del Museu Arqueològic de Dènia, Sr.Josep A.Gisbert), però els responsables d’aquest Ajuntament no ens n’han sabut dir res concret. En qualsevol cas, no és a Dènia.

La inscripció fou trobada (sense cap resta de cronologia de recolzament, pel que diu la bibliografia) a l’anomenat “Huerto de Morand” el 1872 (terrenys propietat de Don José Morand, on hi havia les restes del cementiri romà de Dianium, entre el barranc de la Murta i la part occidental de la muntanya on hi ha la vil.la vella de Dènia) i allí fou vista per Fidel Fita (bibl. infra) el 1883, empotrada en un mur segons sembla (Abad-Abascal infra). Després de 1970 (treball de Martín, qui la va veure, mesurar, fotografiar i calcar per darrera vegada al mateix lloc on fou trobada), està en localització no coneguda.

Es tracta d’una làpida de marbre blanc molt prim, de 40 cm d’alçada per 27 cm d’amplada, de la que falta la part dreta. No es donen enlloc les mesures del camp epigràfic. L’alçada de les lletres és de 6; 4,5; 5,5; 5; 2; 2. Enlloc no es donen mesures dels espais interlineals. Les interpuncions són triangulars amb un vèrtex mirant cap amunt. Les quatre primeres línies estan escrites en capital quadrada força cuidada, en que destaquen l’obertura cap a l’esquerra de l’angle de la V, a r.1; l’ull inferior, menor que el superior a la S de r.2; la panxa de la B de r.2, doble de gran que l’ull superior i el barret de la T de r.2, lleugerament ondulant. Les dues últimes línies (on hi ha la part mètrica) són clarament diferenciades de les quatre superiors, per la pròpia presentació de la inscripció, per la llargada i pel tipus de lletra, amb una certa tendència actuària.

F.Fita, "Lápidas romanas del valle de San Millán, Vallada, Termils y Denia", BRAH 4 1884, n.17 (= F.Fita, "Lápidas romanas de Denia," El Archivo 1 1887 p.332); CIL II 5965; CLE 388; Cholodniak 1904 12; Sanchís 1920a, n.59; G.Martín, Dianium. arqueología romana de Denia, Valencia, 1970, pp.62-64 (làmines XXVIII, foto, i XXIX, calc); ILER 5774; L.Storoni Mazzolani, Iscrizioni funerarie, sortilegi e pronostici di Roma antica, Torino, 1973, n.68; M.D.Mauleón, Índice de las inscripciones latinas publicadas en el BRAH, Pamplona, 1983, n.1762; M.A.Rabanal-J.M.Abascal Palazón, "Inscripciones romanas de la provincia de Alicante", Lucentum 4 1985 191-244 (n.37, fig.26); M.A.Rabanal-J.M.Abascal Palazón, "Dos nuevas inscripciones y algunas correcciones a la epigrafía romana de la provincia de Alicante", Lucentum 5 1986 169-74 (p.172); L.Abad-J.M.Abascal, Textos para la historia de Alicante. Edad antigua, Alicante, 1991, n.87 (p.137); Gómez Pallarès 1995a, p.71.

c.7

C(aius) • lul(ius) • H[---]

sibi et Co[---]

.

Sphr[---]

vxo[ri]

5 voto sum compos sup[---]

coniugis ut volui su[---]

.

.

voto sum compos sup[---]

coniugis ut volui su[---]

.

.

r.2: COrneliae Fita 1884

r.3: SPHR(agidiana?) Fita 1884

r.4: ux[re] [re-----] Rabanal - Abascal 1985

r.5: voto sum(m)o composui[t---]? Rabanal - Abascal 1985 // supe... Fita 1884, CIL II,

Abad - Abascal 1991

r.6: [c]oniugis ut voluiss[et---? Rabanal - Abascal 1985; [c]oniugis ut voluis sum Abad - Abascal 1991 // sum [---] Fita 1884, CIL II, Martín 1970

Com a possibles paralels literaris de la part mètrica de la inscripció (rr.5-6), cf.Hor., Ep. ad Pis., 76 i Ov., Ars, 1, 486, per r.5. Paralels epigràfics poden ser, també per r.5, CLE 2035, 4 i Zarker 23, 10; per r.6, no té massa sentit adduir paralels per una fórmula habitual com ut + volo, que són els únics que trobem al corpus de CLE. Des del punt de vista mètric, tenim dos encapçalaments d'hexàmetre dactílic, que Bücheler va voler restituir d'aquesta manera: voto sum compos: supe[rest mihi plurima proles.] / coniugis ut volui sum [munus nacta supremum]. Serveixi aquesta primera inscripció per declarar-nos contraris a aquestes pràctiques restauradores, que tanta confusió sovint han portat, i per deixar escrit que no les portarem a la pràctica en aquest llibre. El màxim que ens permetrem en alguna ocasió és proposar restitucions de fragments conservats, a partir d'un consens entre el sentit de la inscripció i els paralels epigràfics coneguts ad hoc. El sentit dels dos versos és, a pesar de la fragmentarietat, força clar: r.5 indica la satisfacció del comitent per haver pogut satisfer un vot que va fer (probablement relacionat amb la inscripció), mentre que r.6 expressa alguna voluntat del comitent en relació amb la seva esposa.

Pel que fa a l'onomàstica, no cal dir que les invencions de Fita 1884 (Caius Iulius Hermadio sibi et Corneliae Sphragidianae), ja prou rebatudes per Martín 1970, no han trobat cap ressò enlloc. Martín 1970, però, no proposa res. En canvi, Rabanal - Abascal 1985 i Abad - Abascal 1991 coincideixen en indicar un probable origen grec dels cognomina dels esposos i la seva condició de lliberts, sense aportar, però cap argument ni indici a favor de la seva opinió. A partir de les restes dels dos noms només podem dir, pel que fa al nom del dedicant i homenatjat al mateix temps, que és impossible decidir si és grec o no: Abascal 1994 aporta més de cinquanta possibilitats de cognomen que comença per H- i moltes d'elles podrien amagar un nom d'origen grec, però moltes d'altres, no. Solin - Salomies 1994 eleven les possibilitats a més de cent. Pel que fa al nom de l'esposa, sembla defensable, si més no estadísticament, que el seu nomen fos Co[rnelia]: és, segons Abascal 1994, p.116, el tercer gentilici més usat a Hispania, amb 541 casos documentats (Mócsy 1983 i Solin - Salomies 1994

indiquen el mateix). Ara bé, no proposem cap restitució en concret perquè al llegir només Co-, també hi podria haver altres possibilitats: Cocceia, Cocilinia, Coelia, Cominia, Corania, Cordia, per exemple (Abascal 1994, pp.114-116). Pel que fa al cognomen, la possibilitat que Sphr- amagui una

Sphragis està documentada per Solin 1982, pp.1188, on trobem una Σφραγείς Μερόνδρου i dues dones de condició incerta, Iulia Spragis i Albia Spragis. A Hispania, la única documentada per Abascal 1994, p.515, és la nostra Sphr- i, certament, no s'atreveix a desenvolupar-hi res. Mócsy 1983 i Solin - Salomies 1994 confirmen que no hi ha cap altra possibilitat per Sphr- / Spr- (Kajanto 1982 tampoc no aporta cap altre paral·lel) i, per tant, podem almenys concloure que la nostra Sphr-, des d'un punt de vista fonètic, amaga un origen grec (amb la conservació llatina de la notació de l'aspirada grega φ: Leumann 1928, p.130, on s'explica que aquesta conservació és en llatí un fenomen d'època clàssica i corrector del més habitual i arcaic φ > p) i que si això és cert, l'únic paral·lel de què disposem al Món Romà és la transcripció de Σφραγείς, i.e., Sphragis (l'altre únic paral·lel que coneixem del món grec, no conservat en llatí fins on sabem, és també un membre de la mateixa "família" de noms: Σφραγίτιδες -Pape - Benseler 1911, s.v.-). El resum del comentari onomàstic, per nosaltres, és que cap dada no permet anar més enllà de dir que el cognomen de l'esposa és de probable origen grec i això només per la conservació correctora del grup sph-.

Des d'un punt de vista lingüístic, convé comentar que en aquesta inscripció el règim habitual de l'adjectiu compos, -otis, que és el Genitiu (només cal llegir els dos paral·lels literaris adduits supra), es troba aquí en Ablatiu: cf. Hofmann - Szantyr 1965, p.78, compos + Genitiu des de Plaute, però en Ablatiu a Naev., Trag. 5 i Acc., Trag., 36, a partir de tipus com onustus o praeditus.

C. Juli H[---]

per a ell i per a la

seva esposa Co[---]

Sphr[---]

He vist satisfet el meu vot...
de l'esposa, tal i com he desitjat...

Per la paleografia de la inscripció i per la forma de les interpuncions triangulars, a més de per la presència de -ph- per notar gr.ϕ en comptes de -p-, proposem datar aquesta inscripció en la segona meitat del segle I d.C.

B 1 (?)

El Masnou

Desapareguda

Segons M.Ribas (vid. bibliografia infra) dins del terme municipal del Masnou, en un indret conegut com Cal Ros de les Cabres (vota l'estació d'Ocata), van ser descobertes les restes d'una villa romana el 1889, que van desaparèixer sense ser estudiades adequadament al construir-s'hi una casa a sobre. Una de les parets hauria contingut el nostre fragment d'inscripció, pintada, "amb lletres majúscules de mida petita" (M.Ribas, p.98).

M.Almagro-J. de C.Serra Ràfols-J.Colominas, Carta arqueológica de España. Barcelona, Madrid, 1945, p.130; M.Ribas, El Maresme en els primers segles del Cristianisme, Mataró, 1975, pp.96-98; IRC I, p.126, nota 13; Gómez Pallarès 1995a, p.72.

Cum Babylonis, Assyria, Persae

Cum Babylonis -Assiria- Persiae Ribas 1975; Cum Babylonis, Assyria, Persiae IRC I

Ningú no ha indicat mai la possibilitat que aquest fragnent d'inscripció pugui ser mètrica. S'ha de dir que si seguíssim l'edició que proposen Ribas 1975 i IRC I, hi hauria el problema que a un correcte inici d'hexàmetre (-uu / -- / -uu), seguiria un peu crètic (-u-), que, mètricament, no tindria massa sentit. Ara bé, si seguim (cosa que nosaltres fem aquí) l'edició proposada per Almagro - Serra Ràfols - Colominas (la més propera al moment de la troballa), la seqüència que trobem és un correcte inici d'hexàmetre dactílic,

- - - - - [u / -]

Cum Babylonis, Assyria, Persae

Apuntem si més no la possibilitat, tot i que conferim a la inscripció (com no podia ser d'altra manera, atesa la discrepància textual i que cap editor modern no l'ha poguda veure) el caràcter de dubtosa.

Se'ns escapa el sentit de la inscripció, però en qualsevol cas les referències als Babilonis o a aquests relacionats amb els Perses, no són estranyes ni a la poesia llatina en general, ni als CLE (v.g. CLE 1529 B, 4; Pl., Truc., 472; Hor., Carm., 1, 11, 2; Prop., 4, 1, 77; Ov., Met., 4, 99; Luc., 6, 50, etc.).

Amb els Babilonis, amb Assíria, amb els Perses...

Segons Ribas 1975, la villa d'on procedien les restes podia ser datada al segle IV (amb elements d'època visigòtica).

B 2 = làmina 2 (vidi)

Antiga església parroquial de Sant Feliuet de Vilamilanys (Sant Quirze de la Serra)

In situ

En les feines de restauració de la capella de l'actual ermita de Sant Feliuet de Vilamilanys (terme municipal de Sant Quirze de la Serra, entre Terrassa i Rubí, prop del veïnat de les Fonts) dutes a terme el 1949, fou descoberta una taula en forma de sigma, trencada en diversos fragments. Fou reconstruïda (falta només un troç de la part posterior) i ara presenta una inscripció que corre pels seus laterals esquerra i dret i per la seva part frontal (sense voler entrar encara en la polèmica de la funcionalitat de la taula -vid. infra-, no s'ha de deixar d'indicar que es tracta de les tres parts de la taula accessibles visualment als fidels; si hi havia un oficiant, aquest es trobava al darrera on, precisament, no hi ha text gravat). Per una exhaustiva descripció i anàlisi de la decoració de la taula, vid. Palol 1967, pp.189-191 i, també, l'art. del mateix autor a la revista San Jorge (citada infra).

Es tracta d'una taula de marbre blanc de gra fi, d'una amplada de 72 cm i una fondària de 65 cm. La part frontal té una alçada de 10 cm i la posterior, de 5 cm. El camp epigràfic ocupa la part central de la decoració frontal i lateral de la taula: 44 cm dels laterals esquerra i dret i la totalitat dels 72 cm de la part frontal. L'alçada de les lletres es de 2,3-2 cm. La inscripció presenta una lletra capital molt pronunciada i marcada en els angles de les lletres, amb incisions profundes. Destaquen els potents peus de totes les lletres i els remats de les més obertes (E, V, A); l'angle central de M reposa sobre la caixa d'escriptura, mentre que el traç oblicu de R la sobrepassa lleugerament; les A de c. no tenen traç central; les O són oblongues; les cruces són gregues i les hederae estan orientades d'una manera equilibrada cap a la part inferior de la caixa d'escriptura. Les primeres serveixen per marcar l'inici de línia en la inscripció, mentre que les segones indiquen final de vers. Les abreviatures de b. són indicades per suspensió sobre la paraula.

J.Vives, “Un nuevo altar romano-cristiano en la Tarraconense”, Analecta Bollandiana 67 1949 401-6 (lám.VI) (= Mélanges Paul Peters, vol.I i, amb la informació repetida a Römische Quartalschrift 51 1956 129-31, amb 8 làmines); IHV 2 (p.214; a més vid. les pp.18, 67, 81, 103, 120, 128); P. de Palol, “Las mesas de altar paleocristianas en la Tarraconense”, Ampurias 19-20 1957-1958 87-88; Zarker 1958 70; P. De Palol, “La mesa paleocristiana de Rubí”, San Jorge 47 1962 12-17 (amb fotos a cada pàgina); Palol 1967, pp.189-92 (làmines XXVI-XXVIII); HAep 12-16 2140; ICERV 557; IRC I 64 (pl.XXIII); T.Ulbert-L.Caballero Zoreda, La basílica paleocristiana de Casa Herrera en la scercanías de Mérida (Badajoz), EAE, 89 1976 (només foto a làmina XXIX); Schlunk-Hauschild 1978, pp.140-141 (Taf.33); S.Alavedra, Les ares d’altar de Sant Pere de Tarrassa-Egara, Terrassa, 1979, vol.I, pp.52-57; vol.II, pp.19-22; IRC I 64 (pl.XXIII).

a. (Crux) Felici misero penarum pondera pelle (hedera)

.

b. (Crux) Xp(ist)e D(eu)s per cuncta pius qui s(ae)c(u)la regnas (hedera) hic

s(an)c(tu)s semper sedito hic abitor adesto (hedera)

c. (Crux) felici misero tota tu tristia tolle (hedera)

Felici misero penarum pondera pelle.

Xpiste Deus, per cuncta pius qui saecula regnas.

Hic sanctus semper sedito, hic abitor adesto.

Felici misero tota tu tristia tolle.

b. Felice Zarker 1958

La poesia és interessant perquè, en la seva senzillesa, utilitza alguns recursos dignes de comentar: l’inici i el final de la poesia tenen la mateixa estructura (Felici misero + Imperatiu final + Objecte directe d’aquest verb), mentre que els dos versos

centrals tenen la mateixa síl.laba -us abans de la cesura triemímera (hi ha, per tant, la intenció de trobar un cert equilibri compositiu, que es remarca, a més, perquè el primer i el quart versos ocupen els dos laterals i constitueixen sintagmes independents, mentre que el segon i el tercer ocupen la part central i formen, també, una unitat de sentit); el tercer hexàmetre repeteix l'estructura hic + Nominatiu (hic sanctus...hic abitator); el primer vers té aliteració de p, el segon la té d's i el darrer de t. A més, el vers inicial i el final presenten un joc de paraules habitual en els CLE a partir del valor de l'adjectiu antropomitzat de la persona a qui es dedica la inscripció, Felix, que en realitat, és una persona digna de compassió per la situació en què es troba i per culpa de la qual demana a Déu (tot i que no pensem que aquesta sigui una inscripció funerària -vid. infra-, vid. també pe formes paraleles Janssens 1981, pp.297-98) que li llevi les penes que l'aclaparen (cf. per usos no sempre paralels però comparables en el sistema emprat, CLE 1869, 15, Felix vocatus felix vixit cum suis i Zarker 1958 49 - RIT 447 i ILER 5763-, 10, Secundinius Felicissimus ego, set nomine tantum).

Es tracta d'hexàmetres dactílics perfectament desenvolupats, a excepció de c., on tota té una -a llarga que no li correspon.

Sense poder entrar en la polèmica de la funcionalitat de la taula en sigma on es troba la inscripció (tampoc no creiem que amb la informació de que disposem sobre l'ermita poguem dir res de concloent), sí volem recollir la idea d'IRC I 64, en el sentit que la inscripció pot ajudar a plantejar una hipòtesi més versemblant que les altres: el fet que el nom del dedicant ocupi els dos laterals i el nom de Déu la part central i preeminent, junt amb que els deíctics hic es troben també en la part central amb els verbs sedito i adesto (sense cap tipus de connotació funerària, com és més habitual) farien pensar en la possibilitat que la taula i la inscripció (i aquesta seria la seva primera funció, bé que potser no la única) van ser posades on ara són per commemorar alguna refecció o nova construcció de l'església que hauria pagat el dues vegades citat Felix (). És probable, a més, que una "falsa lectura" del nom d'aquest dedicant primer, fes que l'església fos dedicada després a Sant Fèlix.

Des del punt de vista lingüístic, cal comentar l'habitual presentació del nom de Crist en alfabet grec (XPE) i la manca d'aspiració inicial de la paraula (h)abitator.

Al malhaurat Fèlix, treu-li la pesantor de les seves penes.

Déu Jesucrist, tu que regnes misericordiós pels segles enters,
aquí, sant, tingues-hi sempre la teva seu, aquí, acosta't per habitar-hi.
Al malhaurat Fèlix, lleva-li tu tota la tristor.

Palol 1967, per la forma de la taula proposa una datació, acceptada normalment, en la meitat del segle V. Preferim afegir-nos a la idea d'IRC I 64, en el sentit que el tipus de lletra, la qualitat de la paginació i el llenguatge i tècnica poètica emprades ens fan sentir més còmodes en una datació del segle IV, més propera a la data de composició dels epigrames del Sant Pare Damas.

B 3 (?) = làmina 3 (vidi)

Església de Santa Maria de Terrassa (Egara)

In situ

Es tracta d'una inscripció que formava part del paviment primitiu de la basílica de Santa Maria de Terrassa (zona SW, recolzada sobre el mur meridional de l'església) i que acompanya una lauda sepulcral. La lauda està formada per tres rectangles de marbre blanc i emmarcada per mosaic de teselles blanques i negres, amb decoració d'escacs en el seu costat esquerre i de doble senefa en el seu costat dret. La inscripció i la senefa semblen correspondre a una segona utilització de la lauda sepulcral en marbre. Es troba el text en la part superior de la lauda, sobre el tercer rectangle de marbre i el camp epigràfic té unes mesures de 34 x 25 cm. L'alçada de les lletres és de 4,7-4,6; 3,4; 3,4; 3,7; ?; 3,7; 2,7, mentre que els espais interlineals són de 6-5,5; 4,5; 5,1; 5; 4,1; 3,5. De la lletra, en capitals, destaquen només les E de r.5, que té la barra central més curta que les superior i inferior (a diferència de r.1) i la segona E de r.6, que sembla tenir (la inscripció es troba en un lamentable estat) el traç central inclinat cap a la part superior de la caixa d'escriptura. La inscripció està emmarcada per una doble línia de pautat "dibuixada" amb teselles negres.

J.Puig i Cadafalch, "La cathédrale et le baptistère d'Egara (Catalogne)", CRAI 1947 539-40; Palol 1967, pp.327-28; ICERV 250; X.Barral i Altet, Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laietana (Barcelone et ses environs), Barcelona, 1978, n.145 (pl.XCI, 2 i XCII); D. Del Amo, Estudio crítico de la necrópolis paleocristiana de Tarragona, Tarragona, 1979, p.11; G. Fabre-Mayer-I.Rodà, Epigrafia Romana de Terrassa, Terrassa, 1981, n.15; IRC I 78 (pl.XXVIII); A.Álvarez-M.Mayer-I.Rodà, "Los materiales lapídeos reaprovechados en Catalunya. La ciudad de Barcelona y su entorno", Artistes, artisans et production artistique au Moyen Âge, Paris, 1987, pp.529-48 (pp.546-47 i nota 60); J.Ainaud de Lasarte, Les esglésies de Sant Pere.Terrassa, Terrassa, 1990³, pp.29-30; Gómez Pallarès 1995a, p.72; M.Mayer-

J.Gómez Pallarès, “Aproximación a un inventario de los mosaicos funerarios de época paleocristiana de Hispania”, Cahiers des Études Anciennes 31 1996 49-96 (p.55, làmines 3-4).

Securus [---]

.

(vacat) Cecil[---]

n+[---]

[-----]

5 ES[---]

est e[---]

.

r.1: SE UR Puig 1947; securu[s...in pa] ICERV 250; SECVRV[S---] IRC I 78

r.2: CE CI Puig 1947, ICERV 250

r.3: n omittit Puig 1947; NI IRC I 78

.

r.6: omittit ICERV 250; ESTE...Palol 1967; EST H [---] IRC I 78

.

El comentari és aquí volgudament breu. No hi ha massa dubte sobre el contingut de la inscripció: identificar el difunt enterrat sota el paviment. Les dues primeres línies en donarien un epítet convenient per la mort d'un cristià (Securus) i el nom (Cecilianus millor que Cecilius, per l'espai que quedaria lliure en la part dreta de la inscripció), mentre que la resta durien alguna fórmula adequada per aquest context, més, potser, l'edat del difunt, etc. Els dubtes arribaran al lector perquè aquest és un llibre sobre inscripcions mètriques, no sobre inscripcions musives, i no s'acaba d'entendre què hi fa la lauda de Terrassa aquí. L'explicació la dona ICERV 250 qui, en el seu escuet comentari, diu textualment “Hermosa lauda sepulcral en mosaico, parecida a las de Tarragona. En la parte superior, restos de seis o siete líneas de inscripción, quizá métrica.” Res més: no sabem què va fer pensar al pare Vives que aquesta pogués ser

també una inscripció mètrica. L'Arxiu Sanders (més preocupant encara aquesta dada) també recull la inscripció com a mètrica, sense cap tipus de comentari negatiu o sobre el dubte que pogués aixecar aquest text. Cap altre dels estudis realitzat sobre la inscripció no es detura ni un instant en considerar el seu possible caràcter mètric. Nosaltres la vam recollir (i així ho seguim fent ara) en el nostre treball de 1995a, amb un interrogant al costat per respecte cap aquests dos grans mestres i perquè encara que la fragmentarietat de la nostra lauda no permet dir res sobre això, ni a favor i en contra, no és menys cert que l'adjectiu securus, -a (amb un inici en dues llargues) és força habitual en inscripcions mètriques (només cal donar un cop d'ull a les concordances).

La inscripció seria del segle VI d.C., mentre que la primera utilització del paviment seria probablement anterior, de la primera meitat del segle V d.C.

Inscripcions amb incipit fragmentari

B 4 (?) = làmina 4 (vidi)

Villa romana de Torre Llauder, Mataró (Iluro)

Museu Comarcal del Maresme, Secció d'Arqueologia

Es tracta d'un fragment de tegula, procedent de la Torre Llauder de Mataró, que presenta un esgrafiat sobre fang amb una inscripció fragmentària. Les mides de les lletres conservades són de 3 cm. Es tracta d'una escriptura cursiva, anomenada pels paleògrafs (vid. Núñez 1994, pp.361-63), a partir de J.Mallon "comuna nova", i que, en el nostre cas, presenta com a característiques més notables la forma de les F (amb un traç vertical fortament inclinat cap a la dreta, quasi paral·lel a la caixa d'escriptura), les A (d'un sol traç) , les M (amb dos ponts i tres punts de contacte amb la caixa d'escriptura) i les T (amb el traç vertical gairebé en semicircunferència respecte de l'horitzontal). El paral·lel amb l'anomenada "placa de Alcalá de Henares," de la segona meitat del segle IV d.C. (cf. J.Mª Navascués, Manuscritos latinos en barro del Museo Arqueológico Nacional, Madrid, 1956, p.19 i làmina 9), és absolut.

Marta Prevosti, Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro, Mataró, 1981, vol.1, p.284 i volum 2, amb figura 70 (n.6); Mayer-Rodà 1988, pp.235-236 (figura -es tracta d'un calc- del grafit-18)

[---]a fama t^a[---]

.

Com succeeix en el número anterior, recollim aquí la possibilitat, apuntada en aquest cas per Mayer - Rodà 1988 (tot i que en cap moment no diuen que pugui ser mètrica), que aquesta teula pogués contenir algun tipus de vers hexamètric. Tot i que

no ho apunten, sí que ho donen a entendre quan aporten alguns paralels significatius d'allò que, potser, amaga el text complet: Prop., 3, 12, 9 i Stat., Teb., 9, 68. Ambdós són hexàmetres que permetrien si més no apuntar la hipòtesi (sempre amb interrogant) d'un vers pel nostre fragment ceràmic.

Per la forma de l'escriptura, es podria proposar una datació pel fragment de la segona meitat del segle IV d.C.

B 5 (?) = làmina 5 (vidi)

Pia Almoina, Barcelona (Barcino)

Centre d'Arqueologia de Catalunya, dipòsit de la Zona Franca

Es tracta d'un petit fragment d'inscripció (trenat pels quatre costats) en forma de llistó de marbre del Proconès (amb unes mesures de 6,7 x (8) x 4), trobat en la construcció de l'edifici de l'Arxiu Administratiu, a la plaça de la Catedral. Té unes lletres que van de 1,4 cm a r.1, a 0,8 cm a rr.3 i 4 (r.2, 1,1 cm). Les tres darreres lletres de r.4 fan 0,5 cm. Està escrita en capital quadrada, amb una certa tendència a l'actüaria en les A i G (amb la cua cap amunt en forma corbada).

Mayer 1995, pp.647-48; IRC IV 258 (amb foto, làmina CXXI)

[---]grinus X [---]

.

[---]+aeliti co[---]

[---]totam pene[---]

[---]cave lecto[---]

.

La restitució que proposa IRC IV 258 és aquesta

[NI]GRINVS X[ANNORVM]

CAELITI CO[ETV DIGNVS]

TOTAM PENE [SVAM VITAM]

CAVE LECTO[R NOSCIS]

i la lectura de versos hexamètrics que en faria (deduïble del seu comentari) seria:

[Ni]grinus decem annorum caeliti coetu dignus
totam pene [suam vitam] cave lecto[r nosis]

Pel que fa als paralels epigràfics, vid. infra. Hi ha alguns aspectes de la hipòtesi de Mayer 1995 que no acaben de funcionar i que ens fan dubtar del caràcter realment mètric i no atzarós d'aquest text: parla d'hexàmetres, quan el paralel que addueix (CLE 94) per intentar restituir r.1 és un senari iàmbic. El mateix paralel no té res a veure amb el contingut de la nostra inscripció (la única part conservada diu puto quod deorum est i Bücheler s'inventa visa coetu dignior. Els paralels que aporta com a significativament propers a la nostra inscripció barcelonina tampoc no funcionen: CLE 273 és en hexàmetres dactílics (no senaris iàmbics) i és una poesia que consagra, per part d'una mare i sa filla, uns banys al marit i pare (no hi ha cap nen mort a CLE 273); mentre que CLE 321 també és en hexàmetres dactílics i del seu contingut (molt fragmentari) tampoc no se'n pot deduir en cap moment que s'estigui parlant d'una mort prematura (més aviat sembla, altre cop, -pel segon vers- que sigui una inscripció que un fill dedica al seu pare), com Mayer 1995 proposa per la nostra inscripció. L'únic punt en comú entre totes tres és la paraula lector (ni tant sols la seqüència cave lector) i la crida en segona persona, molt freqüent i distintiva de res en l'epigrafia llatina. Cave lector tampoc no es troba en cap de les concordances a l'us pels CLE i tampoc no en trobem cap ús a l'OLD. En qualsevol cas, i a pesar dels dubtes que tenim sobre aquest text, hem decidit incloure'l (com a dubtós, però).

Pel que fa al cognom del probable mort, Nigrinus, té una presència força ben documentada a la Península (Abascal 1994, p.440), fins i tot a la zona de Llevant (amb alguns testimonis a Lliria i Tarragona).

Des del punt de vista lingüístic, només podem indicar una monoptongació a pene, per paene.

La restitució que proposa IRC IV 258 donaria una traducció del tipus:
(Aquí reposa) Nigrí, que ha viscut 10 anys, digne d'ésser associat als déus.
Tingues compt, lector, de conèixer pràcticament tota sa vida.

La paleografia de les lletres indicaria potser una datació més aviat tardana, al

segle III d.C.

B 6 (?) = làmina 6 (vidi)

Barcelona (Barcino)

Museu Arqueològic de Barcelona, número d'inventari 22351

No sabem les condicions en què es produí la troballa. Es tracta d'un fragment inferior i central d'un carreu de pedra sorrenca de color grisós, amb unes mides de 55 x 107 x 4. El camp epigràfic conservat és de 28 x (89) i les lletres són capitals quadrades molt ben executades, de 7,3 cm. La forma del traç oblic de la R és cursivitzant. Té interpuncions en forma d'hedera, amb la fulla dirigida cap avall.

CIL II 4596; IRB 228; Mayer 1995, pp.648-50; IRC IV 260 (amb foto, làmina CXIX)

[---] unda (hedera) et (hedera) rade • po[---]

• •

Com a text mètric, aquest és un inèdit. Ni Hübner ni Mariner tampoc no el van considerar així. IRB 228 (a partir de CIL II 4596) proposava la restitució [---¿luc o Sec?]unda et Rade po[suerunt] i una traducció de "...una y Rade se lo han puesto." A partir de les dificultats de comprensió del text (en realitat la única seria la del nom Rade, que seria un unicum, amb només un cognomen comparable, a Mócsy 1983, p.240, Radaius), Mayer 1995 i IRC IV 260 proposen que el text fragmentari amagui un CLE, a partir de paralels com Ov., Met., 1, 304 (nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones) ó 305 (unda vehit tigres, nec vires fulminis apro (Ov., Met., 3, 868 no existeix: el llibre tercer de les Met. acaba al vers 733) i que aquest sigui un hexàmetre dactílic (suposem, tot i que tampoc no ho diuen, entre altres coses perquè tots els paralels que addueixen són de poetes hexamètrics). El problema és que la restitució que proposa

(podrien ser moltes altres és cert, però n'escrui una) no funciona de cap manera des de bon començament, perquè l'adjectiu levis referit a unda inicia amb una breu i això és impossible en mètrica hexamètrica. A més a l'únic paral·lel epigràfic que proposa, CLE 2294, no es llegeix levis unda, com Mayer 1995 indica, sino lenis...unda, amb el problema, però: que lenis no es refereix a unda (que està en Ablatiu), sinó que ho fa celeri. A més, el verb probablement no és vehit, sinó venit (cf. J.Gómez Pallarès, "El dossier de los Carmina Latina Epigraphica sobre mosaico del Norte de África (con especial atención a la Tripolitana, Bizacena y África Proconsular)," Africa Romana 11 1996 183-213 -p.188, text 15 b-). Retenim la possibilitat que sigui una inscripció mètrica perquè la seqüència unda et rade, sense saber què amaga, podria ser dactílica (- - - u), però la considerem també dubtosa, per l'atzar que ens proporciona la extraordinària fragmentarietat del text.

Segons IRC IV 260, la inscripció es podria datar de meitat o de la segona meitat del segle I d.C. (sense precisar-ne les raons).

CS 1 (?) = làmina 7 (vidi e photographema)

Montant

Ajuntament de Montant

La inscripció fou trobada el 1909 pel Sr.Vicente Martín Navarro fent feina agrícola en un camp de la seva propietat, a la partida de Villarroya, a 600 m de la darrera casa del poble de Montant (no sabem en quina direcció). F.Fita (vid. infra), el primer editor de la pedra a partir de les notícies i el calc que li va enviar un historiador local, José Fornas Gil, indica que la troballa va aparèixer fora de qualsevol context arqueològic.

Es tracta d'un bloc de pedra calcària local negra, gairebé quadrada (36 x 39 x 31), molt deteriorada i mancada de les parts superior, inferior i, parcialment, dreta. El camp epigràfic és impossible de determinar per la pèrdua de lletres que afecta les parts citades. Les lletres conservades mesuren 5,5; 4,5; 3,5 i la part mètrica, de 2 a 2,5 cm. L'escriptura és capital quadrada força equilibrada, amb incisions ben fetes i una distribució habitual, amb la part en prosa que identifica el mort en la part superior i força més destacada que la part que anomenarem mètrica (vid. infra), més petita i amb una distribució per rengles que no respecta els probables versos que intentava escriure l'autor. Destaquen les M, amb tres punts de recolzament en la caixa d'escriptura.

F.Fita, "Nuevas inscripciones de Carmona y Montán", BRAH 55 1909 284-87; Engström 1911 450; CLE 2183; E.Albertini, "Sculptures antiques du Conventus Tarraconensis", AIEC 4 1911-12 358; H.Armini, "Symbolae Epigraphicae", Eranos 26 1928 253-54; IHV, p.175; D.Fletcher Valls-J.Alcácer Grau, Avance a una arqueología romana de la provincia de castellón, Castellón de la Plana, 1956, n.74, p.37 (= publicat també a BSCC 31 1955 316 i 32 1956 136); Haep 961; A.Ventura Conejero, Játiva romana, Valencia, 1972, n.52, p.78; ILER 5772; P.P. Ripollés, "Sinopsis de epigrafía latina castellanense", Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense 3 1976

89; J.Corell Vicent, "El epitafio poético del niño M.Marius lascivos (Montán, Castellon)", Arse 22 1987 681-89 (làmina a p.686); AE 1987 718; Hep 2 27; CIL II²/ 14, 290; Gómez Pallarès 1995b, p.160.

M(arcus) • Marius

. .

Lascivos

..

h(ic) • s(itus) • e(st)

. .

Tu • qui • praeteriens

.

5 spectas • aram • quam

. ..

fecit • casus • poni • quo • si

.

stis • lege • et • invenies • quit

mihi • contigerit • trimus

.

ego • et • mensum • iam • sex

.

10 tuam • lucem • sensi •

. ..

Tu, qui praeteriens, spectas aram

quam fecit casus poni, quo sistis,

lege et invenies quit mihi contigerit:

trimus ego et mensum iam sex tuam lucem sensi.

rr.6-7: sistis] sisteris Fita 1909, Engström 1912, CLE 2183, ILER 5772

r.8: contingerit ILER 5772

r.9: mensum] mensium Fita 1909, Engström 1912, CLE 2183, ILER 5772

L'article de Corell 1987 analitza amb generositat i encert la major part de detalls interessants (utilització del discurs del "tu", combinat amb la presentació del mort en primera persona; l'ús de la paraula aram per designar el monument funerari; les observacions sobre la formulació de l'edat; alguns comentaris fonètics i sintàctics; la mètrica) d'aquesta inscripció. Se'ns permetrà, per tant, que només ens deturem en alguns aspectes i que aportem, bàsicament, punts de vista complementaris i, potser, alguna dada nova. En primer lloc, i des d'un punt de vista literari, no cal aportar més paral·lels als ja coneguts: els tòpics usats en aquesta inscripció són molt habituals i no sorprenen al lector habituat (tampoc al contemporani del monument). La crida al passejant perquè es deturi uns moments davant de la inscripció i se'n converteixi en lector, per tal de portar a terme la seva missió fonamental en el procés (és a dir, evitar la caiguda en l'oblit del mort) és normal, però no deixem de notar una certa incongruència en el text quan se'ns diu, com a lectors, que se'ns explicarà què li va passar al nen mort i, a continuació, només en llegim l'edat i una frase final clàssica als CLE (la metàfora de la mancança de la llum per indicar la mort). La utilització de la paraula aram per indicar "monument funerari" no és, certament, estranya (només cal mirar les concordances a l'ús), però no voldríem deixar d'indicar un paral·lel que Corell 1987 no cita i que denota clarament què es vol dir als CLE amb aquesta paraula. CLE 219, 9-10, hoc carmen, haec ara, hic cinis / pueri sepulchrum est Xanthiae: hi ha una poesia, hi ha les cendres, hi ha un altar per la devoció i el monument no és alguna de les tres parts, sinó la conjunció de totes elles. "Ara" no equival a "monument" com a paraula que denoti totes les parts que el componen, sinó només a una d'elles: la inscripció (que és el que tenim conservat aquí) va per una banda, físicament parlant, i les cendres van per una altra banda. Sobta també que un fet tan traumàtic per una civilització com la romana, com és la de la mort prematura dels infants i joves (vid. J.-P. Neraudau, "La loi, la coutume et le chagrin. Réflexions sur la mort des enfants", La mort, les morts et l'au-delà dans le monde romain, Caen, 1987, pp.195-208 i la bibliografia habitual sobre els tòpics als CLE, Lissberger, Lier, Lattimore, Cugusi, Sanders, etc.) i que té una repercussió tan gran en els textos dels CLE a ells dedicats, tingui un impacte tan minso en aquesta inscripció. Potser caldria veure i comentar les dues expressions més genuïnes d'aquest especial llenguatge de la mort (aram quam fecit casus poni i tuam lucem sensi) en aquesta perspectiva. Casus, des d'aquest punt

de vista, cal entendre-ho com aquella “circumstància, esdeveniment, situació” de la vida de l’infant o de la persona jove que l’ha dut d’una manera completament injusta i lamentable (pels que l’han sobreviscut) a la mort. Si es fa un recorregut atent per les concordances dels CLE, es podrà comprovar com es van repetint dues constants en l’ús d’aquesta paraula: la seva relació amb el plor i una situació terriblement injusta i la seva vinculació amb la mort d’infants o de joves, vista en qualsevol cas, com una mors immatura (vid. CLE 63, 108, 454, 501, 555, 649, 658, 1076, 1132, etc.). Pel que fa a l’altra expressió interessant d’aquesta inscripció, tuam lucem sensi, Corell 1987 té molta raó en relacionar-la amb el tema de la mort (lux = vida) i, de la mà del mestre Sanders, en indicar que el tòpic, com el que indicàvem anteriorment, és especialment preferit per parlar de la mort prematura. Ara bé, més que citar un article “de compromís” del professor gantès (una comunicació al cinquè congrés internacional d’epigrafia de Cambridge), jo hauria anat a buscar la seva tesi doctoral (obra culminant de la seva vida científica), dedicada enterament al tema: Bijdrage tot de studie der latijnse metrische grafshriften van het heidense Rome: de begrippen “licht” en “duisternis” en verwante themata, Brussel, 1960. Dels seus índexs, pp.414-28, es dedueix clarament que la “mancaça” de la llum com a sinònim de mort, és tòpic preferent d’aquelles inscripcions mètriques que els pares dediquen als seus fills. Pel que nosaltres coneixem, és una expressió que només es troba en aquesta inscripció i que tindria (estem d’acord amb Corell) un valor molt físic del tipus “he experimentat”, “he fuit la llum” (i.e. “he estat viu”), com expressa, per exemple, Virgili a G, 1, 47-8, parlant de la collita: illa seges demum votis respondet avari / agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit.

Des del punt de vista mètric, també hi ha alguna cosa a comentar. Cal que justifiquem l’interrogant que hem posat al costat de la numeració de la inscripció. Som de l’opinió que per considerar un text epigràfic com a mètric, cal que reuneixi dues condicions sota una premissa: la premissa és que conservi prou lletres com per definir d’una manera versemblant una hipòtesi (no n’hi ha prou amb aquest tipus de text parlar de 2/3 lletres conservades, perquè amb això no podem sostenir res). Les dues condicions són que a una estructura mètrica definible (tot i que contingui errors o problemes), que ni definida i ben estructurada, se l’hi ha d’afegir una voluntat de transmetre un missatge amb una sensibilitat, un vocabulari, un tipus de llenguatge

“xifrat”, uns codis i uns tòpics que l’acostin a la poesia llatina transmesa per via manuscrita. En aquest sentit, la poesia que tenim entre mans ha estat recollida per tots els repertoris habituals de CLE des del seu descobriment, però ni aquests ni qui l’han estudiada abans n’han discernit el metre. Lommatzsch la catalogava de commatica, o dit d’una altra manera, discernia alguna seqüència concreta de llargues-breus però no s’atreveia a dir a quin metre pertanyia. En la nostra opinió els CLE catalogats a Bücheler-Lommatzsch d’aquesta manera no són reals CLE perquè els manca una de les dues condicions abans esmentades. Amb aquesta autoritat, però (la de Lommatzsch), no n’hi hauria prou per justificar l’interrogant al costat del nostre número de catalog. Fita identificava glicònics (-- -uu- -~) però, a més de ser un vers d’ús molt escàs en la poesia llatina, no hi ha manera de combinar la seva estructura amb la nostra poesia (és un vers molt mecànic, que no admet les substitucions i alteracions que la seva identificació aquí suposaria). IHV, p.175, parlava de “como pura hipótesis, la lectura de este epitafio en miembros rítmicos ternarios, catalécticos algunos, hasta contigerit; lo que sigue tiene el ritmo de un septenario trocaico con los miembros invertidos.” Com bé diu Corell 1987, aquesta hipòtesi és inversemblant perquè ens resulta més aviat difícil identificar poesia rítmica en un text de la cronologia del d’aquest (vid. infra). La qüestió del septenari trocaic amb els membres invertits encara l’entenem menys. Tot plegat és força més senzill: l’autor del text té al cap alguns tòpics de la poesia epigràfica aplicada a una mort prematura i intenta aplicar-los, amb un cert intent (mai cap patró definit) de ritme dactílic del mateix tipus que podia combinar dins d’una estructura iàmbica, com la dels cantica del teatre romà. La qüestió del “missatge”, ja ho hem comentat, no li surt massa bé tot i que recull alguns dels temes habituals en aquest tipus de textos; la de la mètrica, encara li surt pitjor, perquè, a més, intenta combinar-hi l’expressió de l’edat del nen difunt. el resultat de la nostra enquesta: l’interrogant de l’inici de la “fitxa”: és una inscripció mètrica? Stricto sensu, no, perquè tot i que intenta usar un llenguatge poètic, no ho combina amb cap esquema mètric definible. Corell 1987, p.685, arriba a una conclusió semblant a la nostra.

Pel que fa al nom del difunt, el nomen dela família és d’allò més habitual (Mócsy 1963, p.179) i el cognomen, tampoc no es pot dir que sigui estrany (Mócsy 1963, p.159, amb sis presències a la Península Ibèrica).

Des del punt de vista fonètic, només cal comentar la sordització de -t̄ final, a quit. Des del morfològic l'expressió del numeral trimus et mensum sex.

Aquí és enterrat

Marc Màrius Lasciu

Tu que passes pel camí, mires l'ara
que la circumstància adversa ha fet posar on
ara et detures, llegeix i coneixeràs què m'ha passat.
Tenia tres anys i sis mesos quan he deixat de sentir
la llum que tu disfrutes.

Pel tipus de formulari emprat en la part en prosa, per la paleografia de la inscripció, per l'absència de la fórmula D M, per la presència de H S E, per la més que probable presència (tot i que ara hagin pràcticament desaparegut) d'inperpuncions triangulars, proposem datar aquesta inscripció en la segona meitat del segle I d.C.

GI 1 = làmina 8 (vidi e photographema)

Llafranc

Inscripció perduda

Segons Nolla - Casas (vid. infra), la inscripció hauria estat trobada a la vora de l'església de Llafranc, en una necròpolis de datació tardana (segles IV-V d.C.).

Es tracta de tres fragments que encaixaven bé, d'una placa de marbre blanc no motllurada, que mesurava segons Pella i Forgas (vid. infra) 38 x 25. No tenim cap altre tipus de mida de la inscripció (ni lletres ni espais, ...). Pel que fa a la paleografia, podem observar a la fotografia una ordinatio prou acurada (on destaca la compaginació sagnada a la dreta de rr.5-13), però una confecció de les lletres una mica descompensada (les P de r.1 i r.8 són completament diferents). Destaquen les G, amb el segon traç perpendicular a la caixa i sense remat; la P de r.1 té una certa tendència actuària i un ull molt gran en comparació amb les altres P (rr.8 i 9); el traç horitzontal de les Q corre paral·lel a la caixa d'escriptura; les E són molt desiguals; l'A no té traç intermedi; les M tenen tres punts de contacte amb la caixa; la T de r.2 té un potent peu i un barret que sobresurt de la seva línia d'escriptura, mentre que la de r.11 té un barret molt més gran i rematat amb un traç a la seva part esquerra; les R tenen un ull molt petit i tancat.

J.Pella i Forgas, Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del Noreste de Cataluña, vol.I, Barcelona, 1883 (= Olot, 1980), p.357; F.Fita, "Dos lápidas visigóticas", BRAH 48 1906 56-8 (foto a p.57); Smit 1916, p.142; J.Gudiol, "Primeres manifestacions de l'art cristià en la província tarragonina", AST 1 1925 301-29 (318-19); Aguirre 1957, pp.131-33; ICERV 300; Nolla - Casas 1984, p.137; IRC III 187 (amb làmina, Pl.LIV).

[---]do coniugi opti

.

[---]e quiescenti Caesaria[e?]

hunc tumulum cari

.

[---]iugis artus (vacat)

5 [l]acrimans igno

litore coniunx

ore viae • se[---]+o[---]

[---]ate profec[---]

[---]it • magni regem

.

10 [---]mpi (vacat)

[---] liceat

[---]+es (vacat)

[---]+is

r.3: cari] Carudi ICERV 300

No hi ha cap variant significativa amb l'edició més recent del text (IRC III 187), tot i que notem, per prurit d'exhaustivitat, algunes lletres que ells llegeixen a la foto, i nosaltres no: [---]ce quiescenti a r.2; [---]niugis artus a r.4; se[n]io a r.6; [---]tate a r.7; [---]des a r.12 (coincideix amb ICERV 300) i [---]ris a r.13.

Per comoditat del lector d'aquest treball, no ens resistim a reproduir aquí la restitució que proposa ICERV 300, de la ma de l'article de F.Fita (vid. supra), tot i que no són plenament coincidents:

[Caru]do, coniugi optimo / [in pa]ce quiescenti, Caesaria. /

[condit in] hunc tumulum Carudi / coniugis artus /

[Caesaria il]lacrimans igno[to] / litore coniunx, /

[quem mer]ore viae senio pie/tate profect[um] /

[excipiun]t magni regem [super / aethera ca]mpi /

[ut paradisiacas] liceat / [conscendere se]des.

[obiit... octobr]is

Pel que fa al comentari literari, ja Fita i IRC III 187 han indicat algun paralel significatiu del poc que conservem de la inscripció: Verg., A., 7 124 i 199 (ignota ad litora i errore viae (no acabem d'entendre l'altre que proposen IRC III, de Cic., Tusc., 3, 27, senio et aegritudine esse confectus, perquè no és clàusula mètrica i si ho fos, res no tindria a veure amb una mètrica regular hexamètrica, que sembla que és al que tenim aquí). Pel que fa a paralels epigràfics, cf. CLE 2099, 3 (per rr.3-4).

En relació amb la mètrica, IRC III 187 observen que es tracta de mètrica hexamètrica que presenta unes certes dificultats a l'hora d'insertar els noms propis dels protagonistes de la inscripció. En la nostra opinió no es pot ser taxatiu en l'afirmació que són hexàmetres regulars (feta a partir de la "reconstrucció" de Fita): hi ha seqüències d'hexàmetre a r.3 i r.5, però també poden ser de pentàmetre. Potser aquesta sigui l'explicació del sagnat a la dreta que presentava la inscripció: una diferenciació entre hexàmetres i pentàmetres. Al mateix temps, el problema dels noms creiem que té una fàcil sol.lució: la part mètrica de la inscripció no comença amb r.1, des del nostre punt de vista, sinó amb r.3, i rr-1-2 aporten, en prosa, els noms dels protagonistes i llur relació conjugal.

Coincidim plenament amb l'observació que fan IRC III 187 sobre la qüestió dels noms a la inscripció. Fita i ICERV 3000 llegien Carudi a r.3 i, per tant, suposaven que el [---]do inicial amagava un Datiu, nom de la persona homenatjada que es revelaria a r.3, mentre que r.2 donaria el nom de l'esposa dedicant. Nosaltres tampoc no llegim altra cosa que carī a r.3 i, per tant, tendim a pensar que, a més d'aquesta possibilitat ([---]do com a Datiu, nom del dedicat, pot amagar més d'un nom- i Caesaria, com a Nominatiu, també està documentat en ambient cristià -Kajanto 1982, p.178-), [---]do també podria ser un Nominatiu singular i el nom de l'esposa a r.2, podria amagar un Datiu, Caesaria[e], i ser per tant ella la morta homenatjada.

Des del punt de vista lingüístic, no trobem res destacable a comentar.

No ens atrevim a oferir cap traducció dels fragments, perquè no sabem res de la seva sintaxi.

El context arqueològic en què fou trobada la inscripció i la paleografia d'alguna de les seves lletres (sobretot la P de r.1), fan pensar en una datació entre els segles IV i V d.C.

GI 2 (non vidi)

Caldes de Malavella (Aquae Calidae)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció pintada, trobada en una de les parets de les termes de Caldes de Malavella (darrera bibliografia: J.Merino-J.M.Nolla-M.Santos, Aquae Calidae. Presència romana a la Selva, Santa Coloma de Farners, 1994, pp.57-110). Segons la descripció de F.Fita (vid. infra), la inscripció acompanyava una composició figurada amb dues palmes i una d'alla, una falç. Les lletres mesurarien de 2 a 3 cm d'alçada i no disposem de cap altra mida ni descripció de la inscripció.

N.Font i Sagué, "Troballes arqueològiques de Caldes de Malavella", Il.lustració Catalana 15 1903 86; F.Fita, "Nuevas inscripciones romanas de Caldes de Malavella, Herramélluri y Astorga", BRAH 44 1904 86-7; Engström 1912 79; W.Heraeus, "Lateinische Gedichte aus Inschriften", Hermes 48 1913 450-57 (p.453); CLE 1900; E.Diehl, Pompeianische Wandinschriften, Berlin, 1930, n.1103; IHV, pp.16, 139-40; ILER 5905; IRC III, p.33, nota 2; Courtney 1995, n.100; Gómez Pallarès 1995b, p.157.

Linge Leli

linge Leli

linge Leli fa[lcu]la[m]

Lici(nius?) • fec(it)

Língē Léli, língē Léli, língē Léli fáculám

No tenim cap certesa que el text que donem sigui el real. Si l'és, ens trobem davant d'un dels pocs exemples hispànics d'una arrelada tradició en el món antic, la de la poesia escatològica i obscena executada en pintades o esgrafiats sobre les parets de les construccions de tot tipus. No cal dir que els exemples més il.lustres

d'aquesta tradició procedeixen de la benedicció arqueològica que representà l'erupció del Vesubi pels estudiosos posteriors: vid. F.C.Wick, Iscrizioni metriche Pompeiane, Milano, 1926; E.Diehl, Pompeianische Wandinschriften, Berlin, 1930; H.Solin, "Die Wandinschriften im sog.Haus des M.Fabius Rufus", Neue Forschungen im Pompeij, Recklinghausen, 1974, pp.243-66; P.Cugusi, "Pompeiana et Herculansia. Analisi metrica ed esegesi di alcuni graffiti", QUCC 19(48) 1985 83-95. Però també en tenim altres exemples a Òstia (v.g., a la dita Taverna dels Set Savis: vid. Die Antike 15 1939 99-115), a Roma (P.Castrén-H.Lilius, Graffiti del Palatino. II. Domus Tiberiana, Helsinki, 1970), a Hispania (els paviments musius de Puente Genil,Córdoba, per exemple), etc. Com a paral·lels propers al contingut de la nostra inscripció, per exemple, podem citar H.Comfort, "An Insulting Latin Graffito", AJA 52 1948 321-22 (irrumo te, Sexte); Engström 1912 17 (CIL IV 4264) (lucundus cunnum lingit rusticae); CIL IV 10030 (malim me amici fellent quam inimici irrumment), etc. (no volem deixar d'indicar que la part inicial de la gran documentació que hem anat acumulant aquests darrers anys sobre les inscripcions esgrafiades i pintades en llatí, i que esperem poder explotar monogràficament algun dia, procedeix de l'Arxiu Sanders, que vam poder consultar de la mà del seu compilador i mestre nostre, a Gent, durant la primavera de 1991). És, per tant, habitual que en un ambient termal apareguin textos com aquest, l'interès principal del qual rau, per nosaltres, en la qüestió mètrica relacionada amb la interpretació lèxica. Es tracta d'un septenari trocaic (Courtney 1995 100 prefereix anomenar-lo versus quadratus: vid. C.Questa, "Metrica latina arcaica", a Introduzione allo studio della cultura classica, Milano, 1988, vol.II, p.526, nota 1, sobre un magnífic resum de nomenclatura antiga dels versos escènics llatins) perfecte, amb una clara preponderància dels elements bissil·làbics i una pausa després del vuitè element. L'efecte buscat, gairebé d'encanteri (Courtney 1995), s'aconsegueix a través de la triple repetició dels primers elements (per una completa discussió del tipus de mecanisme, vid. E.Courtney, The Fragmentary Latin Poets, Oxford, 1993, p.478, a propòsit del comentari del vers popular i anònim salva Roma, salva patria, salvus est Germanicus: "anaphora and word-boundary mark the beginning of the first, third, and fifth feet; this goes back to an ancient form of folk-poetry.") i el desenllaç final trissil·làbic.

Pel que fa a la interpretació, no estem pas d'acord amb que falculam sigui "of

course a male name” (Courtney 1995 100, però també W.Heraeus, vid. infra). Certament pot ser-ho, però aquesta interpretació trencaria la unitat de sentit que configuraven l'imperatiu que regeix aquest Acusatiu i que és, a més, determinat pel Genitiu posseïdor Leli. Falcula té aquí la força d'anar acompanyat, gràficament parlant, per la representació d'una falç, i té el valor, en aquest context lúdic, de designar el membre viril del tal Leli que, a més (per més broma, volem dir, de la inscripció i del firmant) ve denotat pel diminutiu de la paraula matriu falx. Tindria la paraula un sentit derivat del que, per exemple, li dóna Tib., a 1, 1, 17-8, Pomosis ruber custos ponatur in hortis. / terreat ut saeva falce. Priapus. aves (cf. OLD, s.v. falx, 1, c. I). En aquest context, el verb lingo té exactament el mateix valor eròtic que el que li apliquen Cat. 98, 4 o Mart., 1, 77, 6.

Pel que fa als noms que apareixen, Laelius apareix a Cartagena i Tarragona (Abascal 1994, p.168) i Licinius (si es pot restituir així) és el sisè gentilici més freqüent a Hispania (amb més de trescentes aparicions: Abascal 1994, p.168).

Des del punt de vista lingüístic, només hem d'anotar una monoptongació d'ae a Leli (per Laeli).

Llepa la de Leli, llepa la de Leli, llepa la de Leli, sa polla. Ho ha escrit Licini.

Segons el treball darrer sobre les termes de Caldes de Malavella, a més de pel tipus de metre emprat i la tècnica perfecta, podríem datar aquesta inscripció a la segona meitat del segle I d.C.

L 1 = làmina 9 (vidi)

Guissona (lesso)

Restaurant Ca'l Mines. Guissona (propietat del Sr.Claudi Cortés)

La inscripció fou trobada el 1967, a la part exterior del recinte tancat de lesso romana, al costat de l'anomenada Porta de l'Àngel.

Es tracta de quatre fragments perfectament encaixables de pedra de Santa Tecla. La placa mesura 50 x 38 x 3,8 i les lletres 3,7 (la síl.laba final 1,8); 2,8; 2,4; 1,6; 1,6; 1,3; 1,3; 0,9; 0,9; 0,9; 0,9. Els espais interlineals són de 4,3; 1; 1,9; 0,9; 0,4; 0,4; 0,4; 0,8; 0,5; 0,4; 0,4; 7,1. En general l'ordinatio de la inscripció és molt acurada, menys en el seu marge dret, on destaquen el presumpte oblit (i afegit posterior, reduït) de la síl.laba -sa a r.1; la partició del verb rapiunt entre r.5 i r.6 i l'excessiu sagnat cap a l'esquerra de r.6. El text marca clarament la importància de les "dades" amb la grandària proporcionada de les lletres (més lluny del lector i més important, lletres més grans; més aprop i "menys" important", lletres més petites: es juga amb l'efecte òptic) i la seva confecció. L'escriptura és una capital quadrada de profundes incisions, amb una certa tendència actuària a mida que avança cap al final del text. Destaquen les A (sobretot a partir de r.7, però també les darreres de r.1 i r.2), sense nexes d'unió i amb el segon traç fugint cap amunt de la intersecció amb el primer; les R, amb el segon traç sortint de la part central de la panxa i un peu rematat en angle respecte de la caixa d'escriptura; les V, amb una clara inclinació del segon traç cap a la dreta del camp epigràfic; les M, amb tres punts de contacte amb la caixa d'escriptura; les lletres amb trassos paral·lels a la caixa d'escriptura (E, S, L, F), els tenen rematats amb un potent peu, que també és a les lletres que hi interseccionen trassos (A, P, M); les T tenen el traç horitzontal ondulat amunt (dreta)-avall (esquerra). El text té interpuncions triangulars amb el vèrtex del triangle orientat cap a l'esquerra i hederae ventriculars, amb cua i la fulla orientada cap a la dreta.

S.Mariner-R.Pita, "Lápida funeraria de Servilla Prepusa a su hija Lesbia, hallada

en Guissona (Lérida)”, AEspA 40 1967 60-8 i 41 1968 156-57 (amb foto); HAep 17-20 2392; AE 1968 236; ILER 5780; F.Lara Peinado, La Ilerda romana (episodios de la historia), Barcelona, 1972, pp.58-9; F.Lara Peinado, Epigrafía romana de Lérida, Lérida, 1973, n.54; F.Lara Peinado, La religión y el culto romanos en las tierras de Lérida, Lérida, 1976, foto n.34; Ajuntament de Guissona (ed.), Guissona-lesso, Barcelona, 1983, foto; M.Sanmartí, “lessona romana”, a E.Camps-J.Santaeularia (edd.), Guissona, Guissona, 1983, pp.459-81 (pp.471-72 i foto); IRC II 76 (amb làmina, pl.XXXVI); M.Mayer (ed.), Roma a Catalunya, Barcelona, 1992, p.172 (foto); Gómez Pallarès 1995a, p.74; Cugusi 1996², p.180.

Servilla (hedera) Praepusa

filiae • suae • Lesbiae

a(nnorum) • XI • m(ensium) X • hic • sepulsit

quid sibi fata velint • bellis • si • ma quaeque

5 creari • edita laeti<ti>ae commoda si rapi{u}

unt • sed quae fatorum legis servare • necesse • est

• •

perverso • lacrimas • fundimu[s o]fficio haec bis • sex

annos vix bene transierat ille suas la[cri]mas nondum emiserat

omnes et poterat • semper • flebilis • esse suis parcite enim vobis tristes

10 sine fine parentes parcus et manes sollicitare meos ponimus hunc

titulum luctus • solacia nostri qui legit ut dicat sit tibi terra levis

Quid sibi fata velint bellissima quaeque creari

edita laetitiae commoda si rapiunt?

Sed quae fatorum legis servare necesse est

perverso lacrimas fundimus officio.

5 Haec bis sex annos vix bene transierat.

Ille suas lacrimas nondum emiserat omnes

et poterat semper flebilis esse suis.

Parcite enim vobis tristes sine fine parentes,

parcius et Manes sollicitare meos.

10 Ponimus hunc titulum luctus solacia nostri
qui legit ut dicat sit tibi terra levis

r.3: sepulsit] omnes editores sepul(tae) s(it) l(evis) t(erra)

r.6: legi ILER 5780

r.8: ill<a> ILER 5780

Des del punt de vista de ressonàncies literàries, cal marcar el paral·lel entre r.11, luctus solacia nostri i Verg., A., 8, 514 i 11, 62 (ja marcat pel primer article de Pita - Mariner; vid. també, Cugusi 1996², p.180 i nota 66). En concret, la segona referència virgiana (intersintque patris lacrimis, solacia luctus) té un gran èxit entre els CLE posteriors (Hoogma 1959, p.331), més que no pas la primera citada (Hoogma 1959, p.309). Des del punt de vista de paral·lels epigràfics, són significatius CLE 1150, 3, quot si fata velint; CLE 1198, 2 (et lachrimam fatis da gemitumque meis), 11-12 (...manes / parcite iam luctu sollicitare meos); CLE 2099, 19-20, parva tibi coniunx magni solacia luctus / hunc tumuli titulum maesta Serena dicat. A més, pel que fa a qüestions de contingut i formals, cal indicar que bellissima és un superlatiu que no es troba al corpus de CLE referenciat en concordances i que algunes de les imatges que s'utilitzen en aquesta poesia (totes les que incrementen el to patètic - bellissima...commoda relacionat amb rapiunt i fatorum legis, perverso lacrimas fundimus officio, la manera críptica de donar l'edat de la nena morta, les aliteracions, les anàfores-) són pròpies de la "descripció" d'una mors immatura i de l'enterrament d'un infant per part dels seus pares, fet gairebé antinatural per la societat romana (vid. J.-P.Neraudau, "La loi, la coutume et le chagrin. Réflexions sur la mort des enfants", a F.Hinard (ed.), La mort, les morts et l'ua-delà dans le monde romain, Caen, 1987, pp.195-208, especialment les pp.200 ss., on comenta el sentit del vers de Verg., A., 11, 28 i el valor de l'expressió funus acerbum aplicat a la mort de nens a Roma).

També cal remarcar el que nosaltres veiem com "rudimentària" utilització d'un tipus d'anàfora (Maurach 1995, pp.30-31), que nosaltres anomenaríem fonètica (en qualsevol cas, és més que una senzilla aliteració): la primera a rr.7-8, Haec bis sex annos vix bene transierat, on la pronúncia /b/ de vix propicia una repetició /bi/ + /ks/ en

els dos hemistiquis del pentàmetre; la segona, a rr.9-10, el penúltim díctic, iniciat tant a l'hexàmetre com al pentàmetre per parci- (el penúltim hexàmetre de la poesia, a més, comença i acaba amb la repetició par(cite)...par(entes)). A més d'aquestes anàfores, també hi ha reals aliteracions, tant vocàliques (la triple repetició i...e a rr.9-10 (tristes sine fine), com consonàntiques, sobretot d'r i s, a partir de r.5 i fins al final. Tot plegat ofereix una sensació de repetició força propera a la imprecació, a la "pregària", a la fórmula màgica, que és un dels efectes buscats habitualment en les inscripcions mètriques des del mateix començament de la tradició llatina (Courtney 1995, pp.199-203, comentant CLE 1).

Des d'un punt de vista mètric, tenim una construcció en díctics elegíacs que no presenta cap problema més enllà de la repetició d'un pentàmetre. És una poesia que conté cinc díctics, amb cinc hexàmetres i sis pentàmetres (el "sobrer", d'altra banda una irregularitat no infreqüent en el món dels CLE -cf. el comentari de Nicholas Horsfall, "CIL VI 37956 = CLE 1988 (epitaph of Allia Potestas): a Commentary", ZPE 61 1985 251-72, és Haec bis sex annos vix bene transierat).

Pel que fa a l'aspecte onomàstic, convé comentar l'aparició de Servilla, potser per Servilia amb un cognom grec, Praepusa (que també apareix a CIL II 376: Abascal 1994, p.464) com la seva filla Lèsbia, també de nom grec. També volem destacar que al praescriptum només s'anomena la mare quan en el text (r.10) es parla de tristes parentes.

Lingüísticament parlant potser convindria parlar del verb sepulsi (seria el més convenient mantenir aquesta lectura perquè és realment el que posa la pedra i el que ens distingeix de la resta d'edicions); potser r.6, legis per legibus (tot i que el més normal és que sigui un Ac, plural en -is: comentar per aquí), r.7, ille, que és el que es llegeix a la pedra, justificar-lo amb un ús de femení (cosa que no fa ningú: tothom pensa que el lapicida s'ha equivocat).

Servil.la Prepusa a la seva filla Lèsbia,
d'onze anys i deu mesos. Ha estat enterrada aquí.

Per què els fets han volgut crear algunes coses tan hermoses,
si ens han d'arrabassar després allò que han fet per la nostra felicitat?

Però comq ue cal respectar les lleis dels fets, vessem llàgrimes per un deure que no hauria de ser el nostre.

Ella amb prou feines no havia arribat a dues vegades sis anys; encara no havia vessat totes les llàgrimes que dúia dins seu i podia, per tant, ser plorada sempre més pels seus.

“Estalvieu-vos d’estar tristos per sempre més, pares meus, i deixeu reposar els meus Mans.”

Hem posat aquesta inscripció, consol del nostre dolor. Qui ho llegeixi, que digui en veu alta: “que la terra et sigui lleugera.”

Per la paleografia de la inscripció i per la forma de les interpuncions i les heures, cal datar la inscripció a finals del segle I d.C. o en ple segle II d.C.

PM 1 = làmina 10 (vidi)

Alcúdia (Pollentia)

Museu de Mallorca, Secció Monogràfica de Pollentia

La inscripció fou trobada el 1933 a les excavacions de la ciutat de Pollentia (actual Alcúdia), per J.LLabrés i R.Isasi, en una parcela de terreny anomenada Ca'n Tous. No tenim dades que tingués cap context arqueològic que determini una cronologia ad quem (els editors anteriors no en fan esment, si més no).

Es tracta d'una làpida de marbre rosat ben pulimentada, que va aparèixer fragmentada en divuit parts. Fou posteriorment unida i té ara unes mides de 34 x 38 x 2 cm i unes lletres d'1 (r.1) a 2 cm (resta de rengles) (de superior a inferior). Les lletres reposen sobre pautat. La inscripció té una correcta compaginació, lleugerament desequilibrada en el seu marge esquerra i una mica més en el dret. La "mise en page" i el "layout" general del text (sobretot de l'execució material de les lletres a la pedra) denoten una cronologia més aviat tardana i un no excessiu bon ofici. Té una lletra capital quadrada una mica vacil·lant, en què destaquen els trassos en angle, quan contacten amb la caixa d'escriptura, de les A i M; A sense traç d'unió central; P, d'ull tancat i molt petit en relació amb el cos general de la lletra; R, construïda a partir de la P (en canvi, a r.9, la primera R té l'ull obert); E, amb els trassos horitzontals molt desigualment incisos (a r.2 són molt curts, la primera E de r.3, pràcticament no en té, a r.7 són força més grans, ...); hi ha algunes A (les darreres de r.2 i r.4, per exemple), que tenen el segon traç que sobresurt de la intersecció amb el primer; els dos ulls de la B no interseccionen amb el traç horitzontal de la lletra al mateix lloc (hi ha una certa distància); les Q tenen l'apèndix dirigit cap a la part baixa de la caixa d'escriptura en angle de 45° respecte d'aquesta; les G tenen una tendència cursivitzant, amb la cua oberta cap a la dreta i dirigida cap avall; les U, tenen el primer traç clarament sobreinclinat cap a l'esquerra; el barret de les T té el traç horitzontal ondulat (esquerra inferior, dreta superior). La inscripció alterna interpuncions clarament rodones amb d'altres triangulars, amb el vèrtex mirant cap a la dreta. El text acaba, després de la

darrera línia, amb dues hederae de fulla sencera i peduncle inferior i, en el centre de la composició, una representació de la palma de la victòria.

L.Riber, notícia a Correo de Mallorca, 29 de gener de 1936; L.Riber, Un celtíbero en Roma: Marco Valerio Marcial, Madrid, 1941, n.1; J.Marín Bonachera, "Lápida romana de un atleta mallorquín", Saitabi 5 1947 163-66 (amb làmina); IHV, p.216, 20, 204 i número 4 (pp.216-17, amb làmina); Zarker 1958 46; Mariner 1960, pp.317-19; ILER 5771; HAep 17-20 2740; C.Veny, Corpus de las inscripciones Baleáricas hasta la dominación árabe, Madrid, 1965, n.30 (pp.52-55, amb làmina 12); Piernavieja 1970, n.18 (pp.53-56); CIDER, n.12 (pp.73-74 i pp.237-38); P.Cugusi, "Un tema presente nei Carmina Latina Epigraphica: la gloria raggiunta in vita", AFMC 5.1 1981 5-20 (pp.10, 15).

D(is) • M(anibus) • Cor(nelii) • Atticí e firmo signo

.

Pancrati • hic iacet infelix fato

deceptus iniquo • solitus •

assiduis durare membra

5 palaestris • arte quoque si

gni sui populo placuitque

frequenter • qui terra fru

ge creatus et igne ac fumo

crematus • iam nihil existis

10 nisi quod superfuit igni •

ossa atque cinis

iacent sub te

gmine saxi

(hedera) (palma) (hedera)

Hic iacet infelix fato deceptus iniquo

solitus assiduis durare membra palaestris,
 arte quoque signi sui populo placuitque frequenter
 qui terra fruge creatus et igne ac fumo crematus
 5 iam nihil existis nisi quod superfuit igni.
 ossa atque cinis iacent sub tegmine saxi.

Els paralels literaris més significatius per aquesta inscripció són indicats exhaustivament per P.Piernavieja a CIDER, pp.237-38 (els significatius i els que no ho són tant: no cal citar massa paralels per una expressió com fatum iniquum, que és molt generalitzada a la poesia llatina): pel vers 1, Ov., Fast., 4, 206, sic genitor fatis decipiendus erat; pel vers 2, Lucr., 5, 1360, atque opere in duro durarent membra manusque i, més especialment, Verg., G., 2, 531, corporaque agresti nudant praedura palaestra; pel vers 3, Ov., Met., 14, 540-41, nec me patiente cremabit / ignis edax nemorum partes et membra meorum; pel vers 5, Ov., Met., 5, 521, ossa cinisque iacent i també Verg., Buc., 1, 1, ...recubans sub tegmine fagi i G., 4, 566, ...cecini sub tegmine fagi. Els paralels epigràfics pertinents pel nostre text són: pel vers 1, CLE 732, 1, Hic iacet infelix proprio Cicerula nomen; CLE 373, 4, Hic ego nunc iaceo fatis compostus [i]niqu[is]; CLE 1205, 5, [hi]c iaceo infelix cinis; CLE 496, 1, Hic iaceo infelix Zmyrna puella; CLE 502, 4, fato cito raptus iniquo; CLE 445, 6, fato maledicat iniquo; CLE 448, 4, fato dictante iniquo; CLE 728, 5, fatis decessit iniquis; CLE 1011, 1, fato crudelis iniquo, etc. Versos 1 i 5, CLE 1948, 1, Hic ego nunc iaceo Grattius infelix sub tegmine terrae.

Pel que fa a la mètrica, no estem massa d'acord amb les apreciacions de Veny i Mariner. Ens acostem més a allò que comenta Zarker. Des del nostre punt de vista, estem davant d'una poesia formada per hexàmetres dactílics, amb algun petits problemes (llegeixi's "errors") perfectament explicables donada la cronologia que proposem per la inscripció. Els versos 1-2 són hexàmetres que no presenten cap problema especial:

- - - - - ~
 - - - - - ~
 Hic iacet infelix fato deceptus iniquo
 - - - - - ~

solitus assiduis durare membra palaestris

Segons IHV, el v.2 és un hexàmetre quantitatiu amb lleus alteracions prosòdiques. Segons Veny, el quart peu del v.2 és trocaic.

El tercer vers no és reduïble als esquemes habituals d'un hexàmetre dactílic:

- ◡ ◡ - - - ◡◡ - - - ◡◡ ◡◡ - - -
arte quoque signi sui populo placuitque frequenter

Segons IHV és un vers rítmic i (hi estem força d'acord) en paraules de Veny, és un vers que no es pot reduir a cap esquema mètric habitual. Preferim, però, l'expressió de Zarker, qui en diu que les tres darreres paraules del v.3 són dactíliques: per nosaltres és un vers d'evident ritme dactílic, que es podria definir com hipermetre. Té un peu més dels habituals en un hexàmetre i un problema de confusió de llargues que haurien de ser breus: a quoque, la e hauria de ser breu, i a populo, popu- també hauria de ser breu.

El quart vers és un hexàmetre que no presenta cap tipus de problema:

- - - - - ◡◡ - - - - - ◡◡ - - -
qui terra fruge creatus et igne ac fumo crematus

Segons IHV, el quart vers és rítmic (Veny el segueix), mentre que per Zarker les seves sis darreres paraules són dactíliques.

El cinquè vers és un altre hexàmetre que presenta com a problema que la primera síl.laba de superfuit és llarga quan hauria de ser breu:

- ◡◡ - - - ◡◡ - - - ◡◡ - - -
iam nihil existis nisi quod superfuit igni

Segons IHV, es tracta d'un hexàmetre quantitatiu amb lleugeres irregularitats prosòdiques, mentre que per Veny, el seu quart peu és trocaic (com al vers 2). Stem completament d'acord amb Zarker pel que fa al verb superfuit.

El darrer vers (6) és un altre hexàmetre que presenta el problema que és hipometre (li manca un peu regular), i la primera i de cinis és llarga quan hauria de ser breu:

- ◡ ◡ ◡◡ ◡ - - - ◡◡ - - -
ossa atque cinis iacent sub tegmine saxi

IHV expressa la mateixa valoració que pel vers 5, mentre que Veny diu que "el

sexto presenta el segundo pie descompuesto en cuatro sílabas breves en lugar de dos largas.” Zarker indica que “line sex becomes hexameter only after cinis becomes long short (completament d’scord) and iacent sub becomes a dactyl (complet desacord).”

Des del punt de vista estilístic, pensem que la única cosa realment comentable és l’intent que fa el nostre anònim poeta d’establir, al v.4, una rima que coincideixi amb la cesura heptemímera del vers i amb el final el mateix:

- - - - - ∪ ∪ - || - - - - - ∪ ∪ - -
 qui terra fruge creatus et igne ac fumo crematus

Es tracta del mateix sistema que, per exemple, Ov. usa a Ars, 1, 59, quot caelum stellas, tot habet tua Roma puellas i que encara és més freqüent, cosa que potser també es va intentar aquí tot i que amb més mala traça, amb díctics que amb versos κατὰ σιχὸν (per exemple, Ov., Am., 1, 9, 1-2 o Tib., 1, 1, 1-2):

- ∪ ∪ - - - ∪ ∪ - - - ∪ ∪ - -
 iam nihil existis nisi quod superfuit igni, tot i que aquí no coincideix amb cap cesura possible. No cal dir que aquest sistema, que com se sap bé és patrimoni productiu de la poesia llatina des dels seus inicis, tindrà una més àmplia repercussió en època tardana (vid. -usem la traducció alemanya- J.W.Halporn-M.Ostwald, Lateinische Metrik, Göttingen, 1983, pp.50-53). No cal confondre, però, i pensar que la rima és un producte de la poesia llatina cristiana o de la tardana i medieval (vid. l’il.luminador estudi de Wills 1996, pp.418-23).

Pensem que aquesta és també una inscripció interessant per comentar alguns aspectes de contingut. Es tracta, sens dubte, d’un text que cal inscriure entre els d’homenatge del públic (cf. art. De Paolo Cugusi, supra citat, per un elenc exhaustiu de textos d’aquest estil) a un home que oferia “diversió” a l’amfiteatre, en aquest cas en la lluita del pancraci. No creiem que tingui massa importància per la comprensió del text saber si la mort li va venir en combat o per altres causes. Sembla que la majoria d’estudiosos més recents (sobretot l’article de Cugusi citat supra i el comentari de Piernavieja a CIDER) es decanta per una mort no directament relacionada amb el combat (CIDER cita CIL III 14644, Amabili secutori / nat. Dacus, pug.XIII, / fato deceptus / non ab homine, com a argument a favor d’aquesta idea, però el fet,

precisament, que en la nostra inscripció no es digui explícitament que no fou mort per un home, potser com a millor sistema per salvar l'orgull professional de Corneli Àtic, ens faria pensar que la lluita fou també la causa de la mort): no hi ha, però, arguments contundents en cap sentit, al nostre entendre. Sí és cert, amb tot, que la modalitat de lluita anomenada pancraci era especialment dura (cf. RE, s.v. i H.A.Harris, Sport in Greece and Rome, London, 1972, pp.25-6), com la mateixa inscripció deixa veure quan parla de la seva preparació en el sentit de durare membra palaestris (recordem el ja citat Verg., G., 2, 531, corporaque agresti nudant praedura palaestra) i les lesions greus debien ser-hi normals (cf. Prop., 3, 14, 8, et patitur duro vulnera pancratio).

L'altre aspecte de la inscripció motiu de debat ha estat el valor que calia donar a la paraula signum, a rr.1-2 (e firmo signo Pancrati) i rr.5-6 (arte quoque signi sui). No cal dir que en un context de duresa física com el que acabem de descriure seria molt atractiu atorgar a la paraula el significat de "ferida" (per exemple, cf. Ov., Met., 12, 443-44, mihi vulnera fecit: signa vides! apparet adhuc vetus inde cicatrix), però si bé aquest aniria bé amb rr.1.2 (altre vegada Ov., per exemple, a Rem., 623, vulnus in antiquum rediit male firma cicatrix), amb el sentit de "ferida o senyals de ferida profunds", no li acabem de trobar el sentit en el context de rr.5-6. Per aquesta raó, preferim intentar defensar la idea que ja escrivia el Dr.Mariner (IHV, p.217), quan deia que "he aquí una buena sugerencia, a partir de la cual y pensando que Pancratius fuese el signum de Ático...el verso es claro: "con el arte del pancrancio (el apodo que llevaba) deleitó al público muchas veces." Ens sembla que l'únic significat de la paraula signum que pot encaixar bé en els dos contextos és el de "sobrenom." Si entenem que Pancratius és el nom de l'esport que practica Corneli Àtic i, al mateix temps, el mal nom pel qual era conegut, la interpretació seria aquesta. Per rr.1-2, "Als Déus Mans de Corneli Àtic, amb el sobrenom ben establert de 'El Pancraci'"... i per rr.5-6, "gràcies també a l'exercici del sobrenom que duia va agradar al poble molte vegades." Recolza aquest valor (amb el que també hi està d'acord CIDER) una inscripció citada per RE, s.v. signum, que ni IHV ni CIDER no citen: CIL VIII 21333, M.Ulpi Hammoni iun(ioris), huic Baniura signum fuit, on la "nostra" paraula té clarament el valor de "mal nom", "sobrenom." (Cf. també, amb valor anàleg, CIL VI 18850; CIL X 3796 i CIL XIII 11205: OLD, s.v.).

En relació amb l'onomàstica, a més del nom, cal pensar en la possibilitat que

Pancretius també sigui un cognomen, o almenys utilitzat com a sobrenom, que és el que ens sembla més defensable aquí, tot i que no surti com a tal a Abascal 1994.

Als Déus Mans de Corneli Àtic, de sobrenom
ben establert “El Pancraci”

Aquí reposa l'infeliç, caçat pel seu destí,
tenia per costum endurir la seva còrpora al gimnàs,
i gràcies a l'exercici del seu “sobrenom” va complaure amb freqüència el poble.
Tu que has estat creat com a fruit de la terra i ara ets cremat en foc i fum,
ja no existeixis, si no és pel que ha sobreviscut al foc.

A manca de no saber si tenim algun referent cronològic procedent de l'excavació on fou trobada la làpida (Veny indica que no hi ha dades d'aquest tipus), per la paleografia de la inscripció, per les interpuncions triangurals, per la vacil·lació en la confecció de les lletres i per la rima lleonina d'alguns versos, tendim a datar aquesta inscripció de ben entrat el segle III d.C.

T 1

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una urna de marbre coneguda des del segle XVI i, segons Morales (vid. bibliografia antiga citada a CIL II 4426), portada de Tarragona a Roma per l'excel·lència de la seva factura. L'urna tenia una representació figurada d'un nen ajagut a terra, amb el cap recolzat en un arbre i decoració vegetal als peus.

CIL II 4426; CLE 1489; Cholodniak 1904 1284; Albertini 1912, p. 405; IHV, p.204; G.M.A.Hanfmann, The Season Sarcophagus in Dumbarton Oaks, Cambridge, Mass., 1951, vol.1, p.188 i vol.2, cap.VIII, n.296; ILER 5768; RIT 693; Gómez Pallarès 1995a, p.80; Gómez Pallarès 1995b, p.153.

Aspice quam subito marcet quod floruit ante
aspice quam subito quod stetit ante cadit
nascentes morimus finisque ab origine pendet

Aspice quam subito marcet quod floruit ante.

Aspice quam subito quod stetit ante cadit.

Nascentes morimur finisque ab origine pendet

La nostra lectura del text depen de la que feu en el seu moment CIL II 4426 a partir de la bibliografia més antiga. A partir d'aquí, no veiem que s'hi puguin considerar variants. Des del punt de vista de paral·lels literaris, cal dir que r.3 és una còpia de Man., 4, 16, cosa que ja fou indicada per Bücheler. Des del punt de vista epigràfic, el paral·lel que més colpeix és el de CLE 216, 5-6, semissem anni vixit et dies octo / rosa simul florivit et statim periit, una inscripció dedicada a una nena que va morir als sis

mesos i vuit dies de vida. Aquesta vida és metaforitzada en una flor (la rosa, relacionada, entre d'altres flors, també amb els homenatges florals que els morts rebien a Grècia i a Roma: Lattimore 1942, pp.135-41 i Cugusi 1996², pp.267-73) que creix i mor amb excessiva rapidesa. Això lliga perfectament amb el contingut de la nostra poesia i l'objectiu de l'homenatge que busca. Si fem cas de la iconografia que, presuntament, acompanyava el text, es tracta d'una inscripció dedicada a un infant o persona jove (el representat gràficament a l'urna), la qual cosa lligaria també amb el tema dels dos primers versos i amb la idea apuntada a través de Manili. No cal dir, a més, que la decoració vegetal que jeuria als peus del difunt representat, entraria també plenament en aquest context. Es tractaria, altre cop, del tòpic de la flor de (que representa) la joventut, la vida i la vitalitat, prematurament i injusticadament tallada (per la mort): Lattimore 1942, pp.195-98, on es citen tots els parels epigràfics grecs i llatins del tema. D'entre ells dos descriuen a la perfecció el sentiment de la nostra poesia: CLE 967, Ut rosa amoena homini est quom primo tempore floret. / quei me viderunt, seic ego amoena fui, i CLE 565, 3, flos aetatis hic iacet intus condita saxo. És un tema que, amb diferents versions i raons d'expressió, és al subconscient poètic de la civilització grecolatina, des de Safo (fragment 105c LP), passant per Cat., 11, 23-24 i acabant en Verg., A., 9, 435-36. El cas de Virgili és, potser, el més proper al nostre perquè usa exactament el mateix tipus d'imatge per expressar el mateix concepte: (descripció de la mort d'Eurial, combinant elements d'Homer, de Catul i de l'imaginari popular tan present en textos com la nostra inscripció tarragonina i tantes d'altres que es poden trobar a partir de les concordances) purpureus veluti cum flos succisus aratro / languescit moriens... No cal dir que aquest tòpic encaixa perfectament amb la reflexió final que addueix el poeta anònim a partir de Manili, 4, 16, del qual convé no perdre de vista els dos versos anteriors al 16 per entendre bé el context, tan adequat al "sentiment epigràfic": fata regunt orbem, certa stant omnia lege / longaque per certos signantur tempora casus (vid. el comentari i els parels citats per A.E.Housman, M.Manilii Astronomicon Liber quartus, London, 1920, ad. loc. i A.Maranini, Filologia fantastica. Manilio e i suoi Astronomica, Bologna, 1994, undique però sobretot p.180, on es mostra com Manili, gràcies precisament a aquest vers 4, 16, fou considerat com un dels filòsofs de l'antiguitat romana).

Estilísticament parlant, interessa remarcar aquí l'ús de la repetició com a efecte

intencionat: Wills 1996, 397-414, on es parla de les diferents combinacions anafòriques, entre elles la que tenim aquí, de fer parelles seqüencials aprofitant la naturalesa binària dels díctics elegiacs (pp.412-13), amb exemples com Prop., 1, 20, 25-8; Tib., 1, 2, 47-52 o Ov., Ars, 2, 503-6. No cal dir que aquest patró de paraules ens duria a hipotetitzar un segon díctic iniciat també per un nascentes morimur (extremq ue no segueix cap dels que es van atrevir a proposar una reconstrucció: vid. infra).

Des del punt de vista mètric, es tracta d'un díctic elegiac (vv.1-2), seguit d'un hexàmetre aïllat (el vers de Manili), que no presenten cap tipus de problemes. Els autors antics, recollits per Cholodniak 1904, van intentar algunes restitucions del probable pentàmetre perdut (v.g. illa eadem vitam inchoat hora rapit o bé ipsaq. vita suae semina mortis habet).

Mira com es marceix amb rapidesa allò que era florit.

Mira com s'ensorra amb rapidesa allò que abans estava dempeus.

Quan naixem, ja estem morint i el nostre final penja del nostre inici.

No tenim cap dada per una cronologia. Només podem dir que tenim un termini post quem al segle I d.C., per la referència al vers de Manili.

T 2

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció coneguda des del segle XVI, trobada en una vinya, a la vora de la carretera de Barcelona. No tenim cap dada material de la mateixa i per a la seva edició patim el fet que fou molt mal descrita després de la seva descoberta, la qual cosa va provocar un allau de variants sense massa sentit entre els editors antics (tot recollit en CIL II 4174), producte de la incomprensió que provocava la inscripció.

CIL II 4174; CLE 127, en nota; Cholodniak 1904 1065; Diehl 1910, n.1016; IHV, p.68; ILER 5815; RIT 696; Gómez Pallarès 1995a, p.80; Gómez Pallarès 1995b, p.154.

D • M

bene • sit • tibi • viator

qui me non praete

risti lege noopaus • s..

5 iaceo mil • samiistriaria

natus VI ann IV • mei..

Si quit superu hic me

soleus nemini debet

El nostre text depen de la reconstrucció que CIL II 4174 va fer dels testimonis de la inscripció desapareguda. Amb tot, el text de Hübner només s'enten en la seva primera part, on podríem reconstruir un senari iàmbic del tipus bene sit tibi viator qui me non praeteristi / lege... (a partir d'aquí la lectura és completament incerta i hom podria conjecturar lege[ns h]o[c] paus[ans], etc.). tenim el paral·lel epigràfic de CLE 127,

1, bene sit tibi qui legis et tibi qui praeteris. R.5 indicaria qui és el mort (potser un soldat), a continuació es donarien l'origen i l'edat del difunt i, finalment, a rr.7-8, podríem pensar que tancava la inscripció algun missatge del tipus si quid sapiunt inferi (però amb superi), de, per exemple, CLE 179, 1. Cholodniak 1904 proposa una lectura del tipus sequi superu(m) hic maesolus nemine(m) debet. A més de ser una hipòtesi arriscada, aquesta proposició barrejaria una mètrica iàmbica amb una hexamètrica en la mateixa inscripció.

El bé per a tu, caminant, que no m'has deixat de banda. Llegeix això...

Per la fórmula d'encapçalament de la inscripció, l'hauríem de datar de finals del segle I d.C. o segle II d.C.

T 3 (?) = làmina 11 ([vidi e descriptione](#))

Tarragona ([Tarraco](#))

MNAT, número d'inventari 690. Actualment ilocalitzada

Es tracta d'una làpida trobada al jardí del Col·legi Tridentí de Tarragona (a la Rambla de Sant Carles, entre els carrers de Sant Francesc i del Conde del Asalto), el 1785, després desapareguda (tot i que fou copiat el text per Pons i Posada: el nostre text depen d'aquest) i retrobada el 1859 però només en la seva part inferior central. A pesar dels esforços fets pel personal del MNAT es tracta d'un fragment actualment ilocalitzat en els fons del Museu. La darrera persona que el devia veure (tot i que no en dóna fotografia) és Géza Alföldy, que en descriu el tipus de pedra (de Santa Tecla) i les mides del fragment (29 x 40 x 16 cm) i de les lletres (2,5-2 cm).

Donada la peculiaritat de la troballa (o, potser millor, no troballa), preferim donar aquí les notícies que tenim del text: el 4.7.1859, José Clará firma (tot i que Jaume Massó atribueix la notícia a Bonaventura Hernández Sanahuja) al [Diario Mercantil de Tarragona](#) (p.1448) la crònica on s'explica la troballa del fragment inferior central de la inscripció i en dóna un text que coincideix bàsicament amb l'apunt fet per Pons i Posada i recollit per B.Hernández Sanahuja en el seu manuscrit [Inventario del Museo Arqueológico de Tarragona. 1869 á 1871](#), Arxiu del MNAT, foli 64r. L'avantatge de l'apunt del 1871 és que recull, suposadament és clar, l'estat originari de la peça en el moment de la seva primera trobada. La foto que reproduïm nosaltres és el dibuix fet per Hernández Sanahuja del fragment inferior central. El tercer text de que disposem és també manuscrit d'Hernández Sanahuja, de 1880, i correspon al seu [Catálogo razonado del Museo Arqueológico de Tarragona](#), ff.194v-195r. Coincideix amb el text anterior.

CIL II 4290; Hernández - Molinero, n.690; RIT 408; Gómez Pallarès 1995a, p.80.

D(is) M(anibus)

Have • Caecilia • Doris[---?]
L(ucius) • Lucretius • Martinus

—

VI • vir • Aug(ustalis) • et • magister
5 maritae • incomparabili
 cum • qua • sine • querella
 vixi • ann(is) • XXVIII • hic • nemini
 fuit • inimicus
 Caecilia • mihi • karissima [coniunx---?]

r.4: ma[(ister) Lar(um) CIL II 4290, RIT 408

r.6:A...NIE.... Clarà 1859

r.8: inimicu Clarà 1859

Cal, en primer lloc, justificar l'asterisc que acompanya el número de catàleg d'aquesta inscripció. Probablement nosaltres no l'hauríem incorporat al nostre treball sino fos perquè RIT 408 indica que "vgl. auch den metrischen Klang." Tot i que RIT no indica absolutament res més en aquest sentit, sí és cert que r.9 podria contenir indicis de mètrica dactílica

- 0 0 0 0 0 - - 0 0 - -
Caecilia mihi karissima [coniunx]

encara que sense respectar cap esquema exacte d'hexàmetre. Amb tot, cf.CLE 1029, 1, Hunc ego nunc titulum statuo tibi, carissima coniunx. Els indicis de metricitat de la nostra inscripció són, amb tot, altament dubtosos.

L'estructura de la inscripció, que representa un diàleg entre els dos esposos (rr.2-7, salutació del marit a la morta i expressió de la seva felicitat conjugal; rr.7-8, resposta de l'esposa; r.9, rèplica del marit), amb la utilització de la primera persona i de fórmules molt habituals (maritae incomparabili, cum qua sine querella vixi), respon al tòpic de la lloança de la vida matrimonial en els epitafis de marits a mullers i a

l'inrevès (cf. Latimore 1942, pp.275-80 i els paralels més significatius a la p.277).

Pel que fa a l'onomàstica, tenim els noms de Caecilia Doris i Lucius Lucretius Martinus; de Caecilii (RIT p.486) i de Lucretii (RIT p.489) n'hi ha testimoniats a Tarraco, com perquè no sobti gens ni mica la seva presència aquí. Fins i tot un altre membre dels Lucretii, L.Lucretius Nicephorus fou sevir augustal (RIT 920).

Als Déus Mans.

Adéu, Cecília Doris.

Luci Lucreci Martí,

sevir augustal i mestre

a la seva esposa sense comparació

amb qui vaig viure sense cap discussió

durant vint-i-vuit anys. Aquest no ha estat

enemic de ningú.

Cecília, estimadíssima per a mi...

Per la presència de la fórmula Dis Manibus a l'encapçalament i per la de l'adjectiu karissima del final de la inscripció coneguda, es pot datar aquesta inscripció entre els segles II i III d.C. (cf. RIT p.481).

T 4 = làmina 12 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT, número d'inventari 25374

Es tracta d'una gran peça de pedra grisosa calcària local (pedra de Santa Tecla), que hauria estat utilitzada en la construcció d'alguns monuments funeraris de mitjanes dimensions. La peça mesura 61,5 x 232 x 52 cm i la seva actual part dreta està ocupada per una inscripció (RIT 218 i Beltrán - Beltrán 1991, n.20: a les pp.104-7 presenten dues fotografies que permeten fer-se una idea exacta de la pedra i de la situació de les inscripcions en ella), que seria la dipositària original de la pedra (si això és així i si pensem que la inscripció hauria d'ocupar una part més o menys central de la pedra, haurem de convenir que la llargada total de la mateixa hauria de ser, gairebé del doble del que ara coneixem). Fou trobada el mes de novembre de 1954, a l'entrada de l'anfiteatre, reutilitzada com a basament de la capella gòtica que l'ocupava.

La nostra inscripció té una cronologia post quem (vid.infra) en relació amb l'original habitant de la pedra, i es troba, des del punt de vista del lector, en la seva part esquerra. Sembla que el lapicida hauria volgut emmarcar el text dins d'una tabula ansata (d'unes dimensions de 39 x75), però la seva imperícia li va impedir respectar els seus límits (rr.1 i 13-16 queden fora d'ella; rr.3, 10 i 12 sobresurten del seu marge esquerra i rr.6-9 del seu marge dret). La part inferior de la peça està malmesa. Les lletres mesuren d'1,5 a 4,5 cm i la inscripció presenta algunes interpuncions triangulars, amb el vèrtex orientat cap a la part inferior de la caixa d'escriptura i algunes hederae (cf.r.3), que més aviat semblen interpuncions triangulars reaprofitades amb una cua orientada cap a la part superior de la caixa d'escriptura. A vegades penso que, pels errors matussers que comet aquest lapicida (sobretot en l'intent de compaginació de text i tabula ansata), per la manera tan poc hàbil de reaprofitar una pedra que ja tenia un ús peculiar (tanta pedra per tan poca inscripció original), no sigui això un exercici de taller, més que no pas una inscripció que va tenir una funció real en la mort d'aquest Aper. Si jo hagués estat el pare d'aquest noi (30

anys), no hauria pagat pas gaire per aquest treball i tampoc no hauria sabut massa bé com utilitzar aquesta pedra enorme. En canvi, si penso que la pedra, després de la seva primera utilització (RIT 218), fou aprofitada per un taller de lapicides per fer fer els seus aprenents exercicis d'estil, potser em quadren més els errors que hi veig. La referència a la pròpia feina del lapicida (r.13, et relegis titulum sulcato marmore ferro), que no trobem en cal altra inscripció recollida a les concordances ad hoc, així com l'error que l'acompanya(fa referència tòpica al marbre, quan el que està treballant és pedra calcària local), podrien apuntar també en aquesta direcció. Semblaria que Beltrán - Beltrán 1991, p.125, al.ludeixen a això quan diuen: "la aparente discordancia entre el cuidado que significa la redacción de un epitafio en verso y la tosquedad o poca habilidad de la realización" i la justifiquen amb la cita de ut potuit, non ut voluit. Ells no estarien pas d'acord amb nosaltres.

Pel que fa a la descripció de la inscripció, ja hem indicat el problema de compaginació que va patir el lapicida. Apart d'això, destaca la profunda i ben feta incisió amb què fou executada, així com, en comparació amb el "layout" general, una certa regularitat en la factura de les lletres. Destaquen les T i la I de ijuvenis a r.1, que sobresurten força de la caixa d'escriptura del rengló; totes les lletres que ho "necessiten" (T, H, I, A, el primer traç vertical d'R, el primer de N i el primer i el tercer de M, etc.), duen potents peus; els tres peus de les M tenen contacte amb la caixa d'escriptura; les P no tanquen completament el seu ull sobre el traç vertical; l'ull inferior de les B és més gran que el superior; l'apèndix de les G es tanca en ondulació cap a l'interior de la lletra; el segon traç de les Q corre quasi paral·lel a la caixa d'escriptura; la intersecció dels dos trassos verticals de les A és rematada amb una incisió en triangle: les dues corbes de les S també estan rematades per potents trassos.

S.Ventura Solsona, "Inscripciones halladas en el anfiteatro (noviembre de 1951 a marzo de 1955)", BARSAT 55 1955 3-21 (pp.12-15, n.10 i làmines VIII i IX); S.Mariner Bigorra, "El epitafio de Aper", BARSAT 55 1955 107-16; S.Mariner Bigorra, "Nuevas inscripciones latinas de España", AEspA 28 1955 229-36 (figura 28); HAEp 867; HAEp 881; J.H.Oliver, "The Epitaph of Aerarius Aper at Tarraco", AJPh 78 1957 152-162; AE 1957 3a; Zarker 1958 43; Mariner 1960 317, 322-23; AE 1962 189; ILER 5762; RIT 441 (amb làmines, números XCIV.1 i 3); Gimeno 1988, n.15 (p.18); Beltrán -

Beltrán 1991, n.26 (lámina p.120); Gómez Pallarès 1995a, p.81.

- Conditus his tumulis iuvenis iacet •
hic Aper • aerarius ille
cuius viventis fuit probata iventus •
pauper vixisti • fuisti pronus amicis
5 annis vixis{is}ti XXX • duo menses et • d(ies) • VIII
o dolor • o lacrim^e ubi te du^m quera(m) • ego nate
has tibi fundo miser lacrimas pater orfanus ecce
effugit et lumen labuntur membra dolore
hoc melius fuerat u^t^funus hoc mihi parares
10 inferi si qua sapent • miserum m^e • abducite patrem
iam carui lucem qui te amisi ego nate
si qui pergis iter viator transis aut pollo resistes
et relegis titulum sulcato marmore ferro
quod ego feci pater pio mi dulcissimo nato
15 hoc bene habet titulus tumulo manent ossa s[epulta?]
•
semper i[n pe]rpetuo vale mi k[ari]ssim[e nate?]
••••

- Conditus his tumulis iuvenis iacet hic Aper aerarius ille
cuius viventis fuit probata iventus.
Pauper vixisti, fuisti pronus amicis.
Annis vixisti triginta, duo menses et dies octo.
5 O dolor, o lacrim(a)e. ubi te dum qu(a)eram ego, nate?
Has tibi fundo miser lacrimas pater orfanus ecce.
effugit et lumen, labuntur membra dolore.
Hoc melius fuerat, ut funus hoc mihi parares.
Inferi, si qua sapent, miserum me abducite patrem.
10 lam carui lucem qui te amisi ego nate.

Si qui pergis iter viator transis aut po(=au)llo resistes
et relegis titulum sulcato marmore ferro.
quod ego feci pater pio mi dulcissimo nato,
hoc bene habet titulus, tumulo manent ossa s[epulta?].

15 Semper in perpetuo vale mi karissim[e nate?].

r.3: iu(u)entus Oliver, RIT 441, Beltrán - Beltrán 1991

r.10: si quai sapent Ventura Solsona (tots els estudiosos anteriors estan d'acord en indicar que la variant és una errata d'impremta)

r.12: pollore sistes Ventura Solsona

r.15: ossa [---] Ventura Solsona; ossa c[ontecta] Mariner Bigorra

r.16: semper i[n pe]rpetuo vale mi k[ari]ssim[e nate]] ssi...perpetuo vale m...ssi...is
Ventura Solsona; i[n p]erpetuo vale mi ka[ri]ssime na[te] Mariner Bigorra; se[mper in]
perpetuo vale mi ka[ri]ssim[e nate] Oliver; Semper in perpetuo vale mi ka[ri]ssime
na[te]. RIT 441; semper [i]n [p]erpetuo vale mi k[ari]ssimi[e n]a[te] Beltrán - Beltrán
1991 (k[ari]ssimi[e sic inclou un error de correcció de proves en la darrera i anotada).

Com ja és habitual en aquelles inscripcions que tenen una àmplia bibliografia anterior, procurarem en el nostre treball tocar només punts de controvèrsia (per fixar la nostra posició) o, allà on sigui possible, de novetats per per haver pogut tenir nosaltres accés a informacions que la bibliografia anterior (per raó de les dates de la seva publicació), no ha pogut consultar. En aquest sentit no farem aquí un repàs exhaustiu de paralels literaris i epigràfics que ja es poden trobar als articles de Oliver i Mariner Bigorra. No estem massa d'acord amb allò que escrivia Mariner Bigorra quan feia derivar l'expressió epigràfica carere luce (o amb Acusatiu, com en la nostra inscripció) de Verg., G., 4, 472, ...simulacra luce carentum. Tot i que per problemes de datació no es pugui ser mai taxatiu en aquests afers, la tradició expressiva que relaciona "l'estar mancat de la llum" com a sinònim de "mort" (amb el verb carere, o amb d'altres: vid. s.v. lux a les concordances respectives) és prou important en la producció epigràfica (i literària, en general!) funerària (i en epígrafs coetanis o anteriors al poeta de Màntua) com perquè poguem dir que Virgili pot haver influït necessàriament en la producció epigràfica posterior, però que en l'anterior i coetània

ja s'usaven (abans que ell escrivís les Geòrgiques) expressions d'aquest estil (cf. Sanders 1960, pp.151-55). Per no parlar també d'autors (dels que Mariner tampoc no diu res), anteriors a Virgili, molt més reconeguts que els anònims de la poesia epigràfica (autors en poesia, però també en prosa), que també usen aquesta expressió i d'altres semblants: Lucr., 4, 39 (de fet el vers de Virgili està agafat literalment del de Lucreci) o Cic., Tusc., 1, 6, 12. D'altra banda, la despedida que el pare fa del fill al darrer vers de la poesia, ens recorda (Mariner la citava a la p.110 del seu article a BARSAT) la de Catul, a c.101, 10, al seu germà (atque in perpetuum, frater ave atque vale). No volem dir que el poeta anònim de Tarragona tingui al cap Catul (tampoc no seria massa estrany), però sí que tant el de Verona (al llarg de tot c.101), com el nostre poeta, desenvolupen una sèrie de temes adequats per plorar la mort d'un familiar molt proper i estimat (cf. J.K.Newman, Roman Catullus and the Modification of the Alexandrian Sensibility, Hildesheim, 1990, pp.273-74: "its in perpetuum triumphs over the nox perpetua of death since it stabilizes the 'hail and farewell' in a poetic present...although the greek sepulchral epigram uses $\chi\alpha\acute{\iota}\rho\epsilon$ to the dead man only from the fourth century, this is an ancient hymnic and comic motif, wich may at Rome have had its own life, appropriate to funerals."). En relació amb altres paralels, epigràfics, tota la bibliografia ha remarcat (i cal dir-ho també aquí) que la semblança més important de la nostra poesia (al marge d'altres paralels puntuals) és amb una altra inscripció tarragonina (CIL 4427, CLE 542, RIT 228), la nostra T 11, Manes si saperent... (vid. infra tota la bibliografia pertinent i el text complet: no desenvolupen aquí cap comentari sobre els llocs paralels, que són prou habituals i ja han estat remarcats amb anterioritat: vid. Cugusi 1996², pp.387-88). Allò que ja no podem determinar de cap manera (T 11 és desapareguda) és quin poeta es va inspirar en quin altre: ambdues inscripcions es poden datar al segle III d.C. però sense més precisions. Mariner Bigorra, a més, insisteix en el paralel amb RIT 445 (CLE 500), la nostra T 6, l'epitafi de Fusc, perquè parla de (rr.20-21) contegit ossa i ell restitueix contecta al final de la nostra inscripció. Com que nosaltres veiem l'inici del traç corbat de la S restituïm directament sepulta (d'altra banda, molt més habitual en els epitafis funeraris). T 6 coincideix també amb la nostra inscripció en l'ús d'alguns altres temes habituals, però no creiem que sigui realment un paralel que inspire T 4 més enllà de tractar-se d'un text que, per cronologia, podia haver estat a l'abast del poeta anònim del nostre text.

Pel que fa al contingut de la inscripció, aquest és, tòpicament, el de la “mort immadura”: qualitats excel.lents del jove mort; generositat amb els amics; vessament de llàgrimes del pare; identificació de la vida del noi amb la llum que il.luminava el pare; reclamació de l’ordre just de les coses (el fill hauria d’haver enterrat el pare, si els déus infernals haguessin tingut seny, i no al revés); crida al lector; despedida del mort. Beltrán - Beltrán 1991, pp.122-23 i Mariner Bigorra, p.110, fan al.lusió a la interpretació de rr.14-15 (antecedents de quod i hoc) i a la discrepància entre Mariner i Oliver (Zarker 1958 també parla de la interpretació de Oliver, del bene habet deslligat del titulum anterior, citant Sen., Oed., 998, bene habet, peractum est: iusta persolvi patri (“my duty has been performed”). En la nostra opinió, cal interpretar que després de la pausa forta amb què acaba r.13, la missió fonamental d’un epígraf funerari s’ha dut a terme (la lectura i el record del difunt) i allò que llegim a r.14 no està directament relacionat amb possibles antecedents immediats, sinó amb el conjunt de l’acció que el pare ha dut a terme per commemorar son fill. El quod i el hoc, per tant, en neutre, no patirien cap problema de falta de concordança amb titulus, sinó que caldria interpretar-los com una concordantia ad sensum amb el conjunt de la inscripció i l’acció, així: “i llegeixes bé aquesta inscripció de marbre treballada amb ferro. Tot això ho he fet jo, el pare, pel meu fill dolcíssim i pietós; tot queda ara ben protegit per la inscripció, els ossos reposen sepultats al túmul.” El model per aquesta interpretació seria el d’una expressió habitual també en contextos de compliment dolorós d’un deure: cf., entre d’altres, CLE 169, 1-2, quod decuit facere filiam parentibus, / maesti parentes suae fecerunt filiae, o CLE 1034, 1-2, Feci ego quod decuit te mi fecisse, puella, / funus et extracta imposui ipse pyra.

A pesar del que defensava Oliver, no hi ha cap mena de dubte que aerarius no funciona aquí com a nomen sinó com a denominador de l’ofici del fill mort: Mariner Bigorra, RIT, Gimeno 1988 i Beltrán - Beltrán 1991 aporten prou dades com perquè no n’hàgim de dubtar: Aper era un treballador del bronze i el paral·lel més proper a ell d’inscripció mètrica dedicada, amb menció de l’ofici de la persona, és l’epitafi de Iulius Statutus (T 11, RIT 447). Pel que fa a la possible identificació d’aquest Aper, Beltrán - Beltrán 1991, p.124, presenten i discuteixen els diferents individus amb aquest cognomen a Tarraco i arriben a la conclusió que la única possibilitat cronològica versemblant seria amb un Bruttius Aper (RIT 524), que dedica (entre la segona meitat

del segle II d.C. i la primera del III d.C:) una inscripció a un seu llibert. Aper, en qualsevol cas, és un cognom freqüent, gens estrany en el món romà (Abascal 1994, pp.279-80).

Pel que fa a la qüestió mètrica, Mariner Bigorra, pp.113-15, l'analitza amb profunditat i molt encertadament com perquè ens hi entretinguem gaire: es tracta d'una poesia escrita amb la voluntat de construir hexàmetres dactílics, però els únics que li surten correctament al poeta són els rr.6-8 i 13. La resta de versos té seqüències impossibles de lligar en una mètrica dactílica, però tots ells tenen clàusules finals correctes des del punt de vista d'un hexàmetre accentuatiu (tònica i dues àtones + tònica i una àtona). Es tracta de la constatació, per tant, d'un poeta que és incapaç d'escriure i fer seva una mètrica quantitativa i que combina fragments d'aquesta amb la que ja sent com a pròpia, que és l'accentuativa.

És també una inscripció interessant des del punt de vista lingüístic (Mariner Bigorra, p.110): r.3, iventus; r.5, repetició de IS; variatio d'ablatiu a acusatiu d'extensió temporal a r.5 (paralel a CLE 1829, 11, vixisti triginta duos annos duo mensibus et sex, citat per Zarker 1958), que tampoc no és res estrany; a r.5, ditografia, a vixisisti; monoptongació de diftongs, a r.6 (lacrime, queram) i a r.12, pollo per paullo (paulo); en canvi, aerarius a r.2, demostra també que el que passa és que hi ha una total inseguretats en la utilització del dígraf ae; r.7, notació d'aspirada grega ϕ per f, en comptes de ph (orfanus); r.10, sapent per sapiunt i a r.12, resistes per resistis (procés de confusió entre les conjugacions segona i tercera); r.14, mi per mihi; notació d'oclusiva gutural sorda amb K (r.16); r.11, carui lucem: careo és un verb que normalment es construeix amb Abl. L'ús amb Ac. és registrat, però paradoxalment com a arcaic.

Enterrat en aquests túmuls jeu el jove

Aper, en altre temps bronzista,

la joventut del qual fou plena d'honra.

Vas viure pobre, tingueres dedicació als amics.

Has viscut trenta anys, dos mesos i vuit dies.

Oh dolor, oh llàgrimes, on et buscaré ara jo, fill meu?

vezzo per tu, aquestes llàgrimes, desgarciat com sóc, pare sense fill.

M'ha fugit la llum, el meu cos es deixa endur pel dolor.
Hauria estat millor que m'haguessis preparat tu el funeral.
Si els déus infernals tenen seny, endueu-vos aquest pare desgraciat.
M'he quedat sense la llum, jo que t'he perdut a tu, fill.
Si la teva ruta et du per aquí, caminant, o bé t'hi detures una mica
i llegeixes (i.e. llegeix) bé aquesta inscripció de marbre treballada amb ferro.
Tot això ho he fet jo, el pare, pel meu fill dolcíssim i pietós;
tot queda ara ben protegit per la inscripció, els ossos reposen sepultats al túmul.
Per sempre més, estimadíssim fill meu, adéu!

Es tracta d'una inscripció que té un termini de datació post quem a partir de l'altra inscripció amb què comparteix pedra: RIT 218. Aquesta, pel formulari que usa, per la forma de la lletra i perquè anomena felix a la Legio VII Gemina, però no pia (aquesta legió és anomenada felix a partir del 74 d.C. i és anomenada pia el primer any del regnat de Septimi Sever -193 d.C.-), es pot datar entre el final del segle I d.C. i la primera meitat del segle II d.C. La nostra inscripció, per tant, es pot datar a partir de la segona meitat del segle II d.C. i, amb més versemblança (per la forma de la G i pels detalls mètrics i lingüístics que hem comentat supra), en la primera meitat del segle III d.C.

T 5 = làmina 13 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, número d'inventari 300

La inscripció fou trobada a la primitiva necròpolis paleocristiana de Tarragona (al costat de la fàbrica de la Tabacalera), el 1924 ó 1925. Es tracta d'una placa de marbre gris clar, trencada almenys en cinc fragments susceptibles d'ésser units sense problemes i mancada de la seva part superior. La placa mesura 52 x 79,5 x 1,5 i les lletres tenen una alçada de 6 cm. Estan escrites en capital quadrada de factura irregular i traç incert (destaquen les R, de les que cap no repeteix el mateix esquema), de la que destaca els potents peus de les A, les T, les M i les R; les C i les E, amb els extrems dels seus trassos mirant cap a l'interior de la lletra; la Q de r.3, amb l'apèndix sortint per la part baixa de la caixa d'escriptura; les línies d'escriptura tenen pautat superior i inferior.

Beltrán 1926, n.56; Vives 1928, p.268; Vives 1931, n.15; Serra Vilaró 1930, p.57; Schneider 1935, n.9; Serra Vilaró 1936, p.57 (figura 13); ICERV 208; RIT 1008 (amb làmina, número CLXIV, 1); Cugusi 1986, pp.90-1; HEp 1 598; Gómez Pallarès 1995a, p.81.

-----?

D[ul]lcis et c[arus?]

· ·

sanctoru[m se]

de quiesces an

nis duobus men

5? sum qattuor

sic meruere tui

Dulcis et c[arus] sanctorum sede quiesces

Sic meruere tui

rr.1-3: d[ul]cis et o[bs(equens) ad] / sanctoru[m ae]/de(m) Beltrán 1926; o[bs.] / sanctoru(m) [in se]/de Serra Vilaró 1930; --- sanctoru[m se]/de Schneider 1935; d[ul]cis et . [--] / Cugusi 1986, Hep 1

r. 5 quattuor Cugusi 1986, Hep 1

La restitució que proposem a r.1, c[arus] és una de les possibilitats que permet la identificació d'un traç corbat a la pedra; si ho fem (en acord amb RIT), és perquè aquest és un dels adjectius més presents als CLE (només cal mirar les concordances) i perquè no encaixa malament en la mètrica del vers. No cal, en aquesta inscripció, aportar paral·lels literaris. Pel que fa als epigràfics, les dues inscripcions més properes a aquesta podrien ser dues altres tarragonines: RIT 1010, [in se]de s[a]nctoru(m) / [qu]ie[s]ci[s]---, i la nostra T 14, 4-5, Sancta Crhisti / in sede quiescis.

No creiem necessari ni justificat interpretar sanctorum sede com una referència a que ens trobem en la seu del martiri de Fructuós, Auguri i Eulogi. Certament podria tractar-se d'això (referència a Serra Vilaró 1936 i paral·lel de RIT 1010), però no és menys cert que les concordances de CLE ens donen prou paral·lels d'inscripcions amb expressions d'aquest tipus que no estan relacionades amb cap lloc martirial concret. Pot ser senzillament una al·lusió a que el nen mort ha anat a reposar "allà on ho fan els sants", és a dir, al cel.

Des del punt de vista mètric, cal indicar que rr.1-3, fins a quiesces formen un hexàmetre dactílic sense cap problemes. Llegim a continuació l'edat del nen mort (dos anys i quatre mesos), en prosa, i acaba la inscripció una clàusula mètrica també hexamètrica (un segon hemistiqui de pentàmetre).

Pel que fa a la llengua de la inscripció, només cal comentar que l'edat s'expressa amb un Ablatiu junt amb un Genitiu partitiu. Potser també calgui dir alguna cosa de quattuor, des d'un punt de vista fonètic, en el sentit que l'oclusiva labiovelar sorda, fonològicament difonemàtica, /kʷ/, és anotada i, probablement pronunciada, tant sols amb un fonema oclusiu gutural sord, /k/. Pel que fa al valor de mereo, creiem que sense adverbi es pot acomodar a allò que explica OLD, s.v., 6.b, "(in implied good

sense), to acquire a claim to a person's gratitude (i.e. by one's services, kindness)":
Verg., A., 6, 664, quique sui memores aliquos fecere merendo.

Dolç i estimat, descansas en la seu dels sants,
amb dos anys i quatre mesos. Així ho han cregut just els teus.

La inscripció es pot datar al segle V d.C.

T 6 = làmina 14 (vidi e photographema)

Tarragona (Tarraco)

La inscripció és actualment ilocalitzada i, per tant, per nosaltres perduda. És coneguda des del segle XVI i al XVII es trobava en un lloc indeterminat entre el monestir de Santa Clara (actual Balcó del Mediterrani) i l'emplaçament de l'amfiteatre (al Sud de la Rambla Vella). Al segle XVIII (1722) fou regalada per l'Ajuntament de Tarragona a l'almirall Lord Stanhope i aquest la portà a la casa pairal de Chevening (Kent). RIT presenta una fotografia de l'altar amb la inscripció, però Alföldy no en va fer l'autòpsia. Preguntat per nosaltres, recorda només que qui va fer la fotografia (la signa Roger S.C.Allen), que suposem nosaltres que sí va veure la inscripció, va oferir els negatius al DAI.Madrid, qui no els va adquirir (no figuren als seus fons). Sembla, per tant, que en una data indeterminada abans de la publicació de RIT, l'altar amb aquesta inscripció era localitzable en algun lloc. Creiem que això havia de ser, en qualsevol cas, abans de 1970, perquè Piernavieja, a la publicació que va precedir CIDER (Epitafios deportivos de la Hispania Romana, Madrid, 1970), ja indica que li ha estat impossible veure la inscripció i que els hereus de Lord Stanhope tampoc no saben on és. Les nostres averiguacions han estat infructuoses i no ens han portat més enllà. Malauradament encara no sabem on és ara l'altar: amb probabilitat ha estat objecte d'algun negoci antiquari (és la informació que gentilmente ens transmet Géza Alföldy, tot i que no en té dades segures: carta de 24.04.96) i reposa ara en alguna casa particular, diferent de la dels Stanhope. Per desgracia també, la nostra autòpsia ha estat impossible i l'edició que presentarem infra depèn de les ja existents i de la fotografia (no massa bona i que no permet fer un gran control de la lectura) publicada per RIT: no cal oblidar, però, que els editors recents (RIT i CIDER) i no tant (Hübner tampoc no la va veure personalment) tampoc no han vist la inscripció directament.

Es tracta d'un altar de probable pedra calcària local (de Santa Tecla o Ilisós), del tipus que presenta "vom oberen Profil Faszie und cyma recta...am Fussprofil Kehle auf Leiste, cyma recta (GAMER 1988, T 89, p.279). La decoració de la part superior

està pràcticament destruïda. Altres altars paralels de Tarragona presenten decoració vegetal i arquitectònica), però no les motlures superior i inferior que emmarquen el camp epigràfic, que està compaginat amb molta cura i sense massa sortides de la caixa d'escriptura. L'altar presenta una gran fractura a l'alçada del terç superior, però no sembla que la foto mostri altres tipus de fractura ni en la part superior ni en la inferior. Remarquem això perquè la tradició editorial transmet lletres que, en la foto, pertanyen a zones de la inscripció que no semblen en absolut fetes malbé (fonamentalment allò que CIL II transmet com a primera i darrera línies i que els altres editors també transmeten) ni de lectura compromesa. L'altar es podria agrupar en una tipologia tarragonina de voltants del segle II d.C. (RIT, p.478, làmines LXXXII.1-4 i nn.176, 229, 410 i 445), amb un petit problema però per la nostra inscripció: a pesar del que transmeten els editors antics (i CIDER i RIT 445, tot i que aquest darrer reconeix que és impossible distingir cap lletra a la presumpta primera línia), no hi reconeixem cap signe de violència o de malmetiment de la pedra just sota de la motlura on haurien d'aparèixer les lletres D M (que CIL II transmet) i on sí apareixen en tots els altres altars tarragonins. El mateix passa amb la darrera línia on, presuntament, apareixia en l'estat original de la pedra, una frase grega que, en qualsevol cas, tampoc no era reconeixible com a vers. En aquest cas, però, tenim els nostres dubtes que realment a la pedra no s'hi pugui llegir alguna cosa i, per tant, mantindrem una possible lectura en grec al final de la inscripció.

La lletra de la inscripció és la capital quadrada i malauradament no podem donar cap tipus de mida perquè cap dels editors anteriors tampoc no ho fa. De les lletres que es poden distingir bé en la fotografia, destaquen la irregularitat de les S; les M, algunes de les quals només tenen dos punts de contacte amb la caixa d'escriptura; el segon traç de les R no arriba a la caixa d'escriptura; el traç horitzontal de la L és pràcticament inexistent.

CIL II 4315 i pp.973, 1044 (amb bibliografia antiga); C.Hosius, a RhM 50 1895, p.295; CLE 500; Cholodniak 1904 829; J.M.Stowasser, "Vulgärmetrisches aus Lucilius", WS 27 1905, p.218; Puig 1909, p.123; ILS 5301; Mariner 1949, p.30; IHV pp.34, 59, 82, 92, 95, 97, 102, 115, 116-118, 119, 121-122, 129, 150, 164-165, 169, 182, 183, 180, 204; ILER 5766; O.Weinreich, So nah ist die Antike. Spaziergänge

eines Tübinger Gelehrten, München, 1970, p.121; RIT 445 (amb làmina, número LXXXII, 2); ; Gil 1976, p.561; CIDER 18; Humphrey 1986, p.344; Gamer 1988, n.T 89; Courtney 1995, n.112 (pp.112-113 i 321-322); Gómez Pallarès 1995a, p.81.

Factiones venetae Fusco sacr[a]
vimus aram de nostro certi st[u]
diosi et bene amantes ut sc[i]
rent cuncti monumentu[m]
5 et picnus amoris inte gra
fama tibi laudem cur
.
sus meruisti certast[i]
multis nullum pauper ti[mu]
..
isti invidiam passus sem
10 per fortis tacuisti pu[l]
chre vixisti fato morta
lis obisti quisquis homo
es quaeres talem subsiste
viator perlege si memor
15 es si nosti quis fuerit vir
fortunam metuant omnes
dices tamen unum Fus
cus habet titulos mor
tis habet tumulum con
20 tegit ossa lapis bene habet
fortuna valebis fudimus
insonti lacrimas nunc vi
na precamur ut iaceas pla
cide nemo tui similis
25 τοὺς σοὺς ἀγῶνας αἰὼν λαλήσει

- Factionis venetae Fusco sacravimus aram
de nostro, certi studiosi et bene amantes,
ut scirent cuncti monumentum et picnus amoris.
Integra tibi fama, laudem cursus meruisti,
5 certasti multis, nullum pauper timuisti,
invidiam passus semper fortis tacuisti,
pulchre vixisti, fato mortalis obisti.
Quisquis homo es, quaeres talem. Subsiste, viator,
perlege, si memor es, si nosti quis fuerit vir.
10 Fortunam metuant omnes, dices tamen unum:
‘Fuscus habet titulos mortis, habet tumulum.
Contegit ossa lapis, bene habet. Fortuna, valebis.
Fudimus insonti lacrimas, nunc vina. Precamur
ut iaceas placide. Nemo tui similis.’
15 τοὺς σοὺς ἀγῶνας αἰὼν λαλήσει

Ante r.1 consensus editionum D M (excepto RIT 445 et Courtney 1995, qui D M legere non possunt et ea ex causa dubitant)

r.5: picnus sic] pignus CIL II 4315, CLE 500, ILER 5766, RIT 445, CIDER 18; Courtney 1995, n.112

r.13: quares CIDER 18 (deu ser un problema de correcció de proves)

r.15: αἰὼν ILER 5766 // λαλήσεται Courtney 1995, n.112

Dels paralels literaris en parlen abastament CIDER, pp.239-40, els comentaris a peu de pàgina de Cholodniak 1904 i de Bücheler (CLE 500), el de Courtney 1995, p.322 i els articles de Stowasser i Hosius (com sempre en informacions d’aquest tipus, paralels pertinents i impertinents: però a això tots hi estem exposats en un moment o altre d’un comentari i, a vegades, veiem loci comunes sense massa sentit ni lògica, cronològica, local i semàntica). Per tant, aquí ens limitarem a fer algunes puntualitzacions i remarques. És cert que Verg., A., 5, 47-8, escriu ex quo reliquias

divinique ossa parentis / condidimus terra maestaque sacravimus aras (no és Hoogma 1959 qui ho va indicar per primera vegada, com diu CIDER, p.239, sinó Hosius el 1895), però no ho és menys que està parlant de la tomba del seu pare Anquises i, en un context com aquest, el tipus de llenguatge que li ve al cap és el propi de l'epigrafia funerària. Caldria preguntar-se (no amb el pretext de la inscripció que ara comentem, que de ben segur és posterior a l'Eneida) qui és influenciat per qui en un ambient com el descrit (cf. J.Gómez Pallarès, "Otros ecos en la Eneida de Virgilio: la 'evidencia' de los CLE", Helmantica. Thesauramata Philologica iosepho Orozio oblata 44 1993 267-80). El mateix podríem dir d'un dels dos altres paralels clars virgilians més citats per aquesta poesia: pel nostre vers 3, Verg., A., 5, 538, ferre sui dederat monumentum et pignus amoris, on el de Màntua fa parlar Èneas d'una cràtera gravada que havia pertangut al seu pare Anquises i que n'era, perquè el seu pare ja és mort, un "record i penyora d'amor" (l'altre vers de Virgili citat directament, A., 5, 572, és molt proper del primer i en constitueix quasi una còpia, però el context és diferent, perquè s'està parlant del cavall que du sobre seu Atis, que és record i penyora d'amor de Didó). La mateixa pregunta i resposta podria sorgir del nostre vers 11 i la relació que s'hi vol establir, sobretot amb Ov., Her., 7, 75; 15, 190; 21, 178 i Tr., 1, 11, 30. Habere titulum (titulos) mortis en els contextos en què es mou Ov. en aquests versos és el més natural i el de Sulmona extreu directament el seu llenguatge de la mort de l'epigràfic que li és tan present (sobretot en la seva poesia de l'exili, però també a les Heròides, on la mort és una constant: cf. J.Gómez Pallarès, "Ovidius Epigraphicus: Tristia, 1 con excursus a 3, 30 y 4, 10", Festschrift M. von Albrecht, Heidelberg, 1998, en premsa). Dit això, també semblaria clar poder dir que no sabem d'on treu la inspiració el nostre anònim poeta. És possible que tingui al cap Virgili i Ovidi, però no ho és menys, al nostre entendre, que el medi literari que li és més propi (la pròpia tradició epigràfica en vers), el du cap al mateix tipus d'expressions, senzillament perquè tant el nostre poeta anònim com els poetes de culte i de fama ambulat beuen de les mateixes fonts d'inspiració.

Altres paralels literaris que són interessants per entendre la inscripció poden ser els que afecten els vv. més problemàtics de la mateixa, els 11-12. Dues maneres de puntuar aquests vv. es mantenen i impliquen una interpretació diferent. La que defensen ILER i RIT proposa puntuar contegit ossa lapis, bene habet Fortuna, valebis

i entendre fortuna com a Subjecte de habet i valebis amb Subjecte elíptic (el mateix Fusc, a qui es despediria). Des del nostre punt de vista, aquesta interpretació intenta solucionar un problema que, en realitat, no existeix: entendre bene habet com una expressió absoluta i apersonal no només no és cap problema (cf. Iuv., 10, 72 o Stat., Theb., 11, 557), sinó que és expressió habitual precisament del món de la mort (Courtney 1995, p.322, ad loc., citant ThLL, s.v., col.2541, lín.48). Per l'expressió Fortuna, valebis! (que recolliria, a més, l'anterior "sentència" lapidària del v.10, Fortunam metuant omnes), cf. l'habitual spes et fortuna valet de, per exemple, CLE 2139, 1 ó 409, 8 ó 434, 13, que recullen l'expressió grega (per exemple, a Anthologia Palatina 9, 49), ἐλπίς καὶ σύ, Τύχη, μέγα χαίρετε (a pesar que Weinreich consideri que la utilització en expressions d'aquest tipus de la paraula spes com a deificació i personificació d'una situació -no és exactament el nostre cas, on només trobem la correspondència llatina de Τύχη- sigui pròpiament romana i difícilment grega). Gil 1976 proposa, per la seva banda, (abans, però, ja ho havia fet Cholodniak 1904, p.295) que, al vers anterior, Mortis sigui considerat com a Nominatiu, subjecte de habet, i es pugui llegir, per tant, Fuscus habet titulos, Mortis habet tumulum. Cap dels tres paralels que aporta no inclou la paraula "Mort" com a posseïdora del túmul del difunt, però. Ara bé, per a ser exactes tampoc no coneixem cap paralel per l'expressió titulos (titulum) mortis, entés aquest com un Genitiu que determina la paraula que el precedeix. Si proposem la nostra lectura (que és també la de tots els altres editors) és per la gairebé malaltissa afecció del nostre poeta anònim per la repetició d'estructures (vid. comentari infra, dels vv.4-7). En aquest cas a un habet tumulum del v.11, respondria un altre bene habet del v.12, cap dels quals no duria un Subjecte explícit (el segon ni implícit). Ambdues construccions anirien precedides de dues construccions amb Subjecte + Verb + OD.

Altres paralels epigràfics globals interessants poden ser, en aquest mateix estudi, T 4 i T 8 (RIT 441 i 444) (RIT 445 cita també AE 1888 62, de Roma, com a inscripció d'un altre integrant de la Factio Veneta, el metge Hylas).

Pel que fa a l'expressió grega final, Bücheler proposa el paralel de Kaibel, Inscr. Grec. Sicil., 2539, amb el que estem d'acord. Ell l'anomena adclamatio iambodes (vid. infra comentari mètric).

En la seva globalitat de contingut, és aquesta una inscripció que té l'interès de

poder emmarcar-se, temàticament parlant, dins d'un tipus específic: inscripcions del món del circ, dedicades a aurigues. No cal dir que la major part de tòpics que toca el nostre text no són exclusius d'aquest tipus d'inscripcions (hom en pot llegir algunes seleccions a, per exemple, Courtney 1995, 111-124, sota l'epígraf "Games, public performances and performers", tot i que, evidentment, no totes tenen com a protagonistes aurigues: vid. especialment, la n.113 = CLE 399, CIL VI 10078, ILS 5300; també CIDER en presenta algunes agrupades per temes, al capítol V, "Inscripciones de circo", nn.16-52, de les quals les nn.17 i 18 són dedicades a aurigues de circ: la 18 és la que ara comentem; la 17, és la nostra T 8): per exemple, recordatori de per què serveix l'epitafi que s'està llegint (metaepigrafi); retrat moral del mort, més que no pas físic o de curriculum estricte (són les seves virtuts de caràcter les que el faran ser recordat i no només les virtuts atlètiques); crida al passant perquè es deturi; referència a la feina física que fa la tomba, al marge de la inscripció; cita del costum de la libació en la cerimònia funerària; originalitat del nemo tui similis (no en conec cap altre paral·lel) i l'acabar amb una cita grega que, per cert, Courtney 1995 corregeix i normalitza (sense cap explicació) en el futur habitual de la veu mitja λαλήσεται. Són temes tots ells que surten en poesies epigràfiques no procedents del món del circ, però no és menys cert que el dedicatari i la seva feina els concedeixen un tarannà especial (la integritat, la fama reconeguda i aconseguida en vida, etc.), comparable també a allò que s'explica a T 8 de l'auriga Eutiques. No volem deixar d'indicar que CIDER, p.89 (tot i no citar cap text alternatiu), diu que aquesta és una inscripció de circ una mica atípica, al ser dedicada a un corredor experimentat i consagrat, amb victòries, i en canvi no donar-nos el text cap detall d'aquestes victòries.

Una altra expressió que crida l'atenció del nostre text és la del v.13 fundere lacrimas, vina. Courtney 1995 cita CLE 1256, 5, et possint nostris Bacchum miscere favillis, i 1107, 7, ossibus infundam quae nuncquam vina bibisti, com a paral·lels: cf. J.M.C.Toynbee, Death and Burial in the Roman World, London, 1971, p.51 i planxa 14, pel costum de fer una libació de vi durant la cremació del difunt, en metàfora del vessament de llàgrimes pel mort. També podria tractar-se d'al·lusions a banquets funeraris en els que es farien libacions abundants de vi i es consumirien aliments: cf. K.Hopkins, Death and Renewal, Cambridge, 1983, p.216. CIDER, p.240, cita molts exemples de fundere lacrimas, vina a la poesia clàssica.

L'element estilístic que més destaca en el nostre text és el recurs a l'anàfora, que es revela, dins del món de la poesia llatina (no només l'epigràfica) com un dels formalment més productius (el revelador estudi de Wills 1996 ho demostra perfectament bé). En el nostre cas, els vv.4-7 són els més comentables. Els vv.4-6 presenten una anàfora final que no es limita a la darrera sílaba (-uisti) i, a més, el v.7 presenta la repetició en posició medial de vers (abans de cesura pentemímera) i en posició final de -isti (Wills 1996, pp.414-23, on parla de "Positional patterns" en "parallel half-lines" i "line-final repetition"): Courtney 1995 en parla dels vv.4-7 (p.322) dient "a striking pattern of recurrence of the -isti ending at caesura and the beginning and end of lines; the Barcelona Alcestis 60-63 all end in -isse." Cholodniak 1904 també feia notar el fenòmen tot i que no el comentava. També IHV, p.182, quan parla de versos lleonins, "leonina combinada con rima de fines de verso o de otros miembros: ...ejs. 4315, vv.4 y 7 que riman con vv.5 y 6". (son dos las sílabas rimadas: IHV, p.183). Trobem una repetició del mateix tipus als vv.10-11, unum...tumulum. Altres qüestions d'estilística indica IHV, p.122: "son abundantes, pero no por ser epigráficos ofrecen particular interés, los casos en que mediante la yuxtaposición se intenta lograr un efecto de rapidez o de contraste. como ejemplo significativo, léanse los 11 últimos versos (más de 2/3 de la inscripción) de 4315."

També és destacable en aquesta inscripció el valor consolidat de l'adjectiu studiosus com a "afecionat" en un sentit gairebé contemporani del mot (hi ha cites de CIDER representatives: Ov., Am., 3, 2, 1; Hor., Epist., 2, 1, 95; Ov., Am., 3, 2, 67). A tenir en compte també un recurs epigràfic habitual, com és el de la sentència gnòmica i, mai més ben dit, lapidària, del v.10, Fortunam metuant omnes, dices tamen unum, que presenta una antítesi (Maurach 1995, pp.192-94) formal entre l'omnes davant cesura heptemímera i l'unum de final de vers.

Des del punt de vista mètric, Courtney 1995, p.322, i IHV, pp.129, 150, 164, forneixen un comentari prou exhaustiu com perquè hi hàgim d'afegir massa res nosaltres. El resum seria que tenim una poesia en versos hexàmetres dactílics, amb la intercalació de dos pentàmetres dactílics (vv.11 i 14). El darrer vers, grec, es deixa mesurar com si es tractés d'una dipòdia iàmbica. Per ser una poesia de la cronologia de la nostra, el poeta es mostra extraordinàriament correcte en el tema de la prosòdia i presenta algunes particularitats (IHV, p.164) en la construcció dels hexàmetres (dels

seus finals), que en cap cas poder ser considerades irregularitats.

Comentaris lingüístics: r.4, monimentum per monumentum; r.5, picnus: sordització de -g- davant -n-; rr.7-8, certasti multis: IHV, p.102, indica que es tracta d'un Datiu (= cum multis) amb un verb de lluitar, a l'estil del virgilià, Buc., 5, 8, tibi certat Amyntas; r.21, valebis, futur de valor modal desideratiu

Hem consagrat un altar a Fusc, de l'equip blau,
dels nostres recursos, afeccionats com n'erem i devots seus,
per tal que tothom el reconegui com a record seu i penyora d'afecte.
La fama la mantens sencera, per les teves carreres has merescut lloança,
has competit amb molts, tot i sense diners, no has temut ningú,
a pesar de patir enveges, sempre has callat, íntegre,
has viscut honradament, però com a mortal has mort quan t'ha trobat el destí.
Siguis qui siguis (que llegeixes), en buscaràs un altre com aquest. Atura't, vianant,]
llegeix amb calma, si vols recordar, si vols conèixer qui era aquest home.
Temi tothom Fortuna, digues només això:
'Fusc té ja les lletres de la mort, té una tomba.
La inscripció recull els ossos, ja està bé! Fortuna, ja pots marxar.
Hem vessat llàgrimes per aquest innocent, i ara vessarem vins. Preguem
que reposis plàcidament. Ningú comparable a tu!
Per sempre més es parlarà de les teves lluites (carreres).

Si pensem que la inscripció anava encapçalada per la fórmula Dis Manibus, haurem de fixar una cronologia de, pel cap baix, segle II d.C. Si, com nosaltres proposem per la presentació actual del text dins de la pedra, en una zona que no ha patit cap tipus de desperfecte, no hi havia cap fórmula D M i fem coincidir això amb l'evident absència de cap fórmula del tipus bene merenti fecit, etc. (RIT, p.478), haurem de convenir que es tracta d'un altar amb una inscripció mètrica atípic, que caldria datar al segle I d.C. i no més tard.

T 7

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció trobada el 1801 a la vora de l'amfiteatre de Tarragona i del cementiri romà que hi havia entre la platja del Miracle i la carretera de Barcelona. Totes les edicions depenen de la descripció que en féu Posada el 1804 (cf. CIL II 4350). No tenim cap dada ni detall material de la pedra.

CIL II 4350 (amb la bibliografia antiga); CLE 235; Cholodniak 1904 916; RIT 541; Gómez Pallarès 1995a, p.81.

D(is) M(anibus)
Clearnchi
hic Clearchus qui dum vixit
graeco magno nomine
5 nuncupatus factis meruit
nomen hoc et litteris
infans cap[---]annis
felici curi[---]
fuit nepos [---]
10 hostium [---]
----- ?

Hic Clearchus, qui dum vixit graeco magno nomine
nuncupatus, factis meruit nomen hoc et litteris.
Infans cap[---] annis, felici curi[---]
fuit nepos [---] hostium [---]
-----?

r.3: qui dum] quidam ILER 5765

r.7: infans cap[tus a Britannis] CLE 235; infans cap[tus auspicio] Cholodniak 1904 1906; infans car[us (?)--] RIT 541

r.8: felici curr[entibus]

r.9: fuit [r]epos[i]t[us in patriam: sic] Cholodniak 1904 916 // nepos i... CLE 235; fuit nepos l[---] RIT 541

r.10: hostium [fugit dolos] Cholodniak 1904 916

La inscripció té un comentari breu. Cal dir que no podem concloure en cap sentit sobre la possible integració de r.6, que és on hi ha més discrepàncies. La descripció de Posada, a la que som fidels, transmet infans cap[---] i aquesta és una lectura que es pot defensar, no tant potser com ho fa Bücheler (captus a Britannis), però sí més en la línia de Cholodniak 1904: podríem entendre captus en el sentit de raptus (cf. OLD, s.v. captus) i llavors els paralels als CLE i els contextos adequats són innombrables.

D'altra banda, l'únic recurs destacable que trobem en el nostre text és el joc de paraules que realitza el poeta amb el nom del difunt, d'origen grec. Li van posar un nom que probablement (tot i que hi hauria altres candidats per a ser identificats) recordava el de l'oficial espartà Clearc, que va viure aproximadament entre els anys 450 i 401 a.C. i va destacar a la Guerra del Peloponès, del 409 en endavant, tot i que finalment fou traït i executat (OLD, s.v. 1, p.248). El nen que hauria portat aquest "important nom grec" s'hauria acabat guanyant aquest honor i la làpida corresponent gràcies a les seves accions i mèrits en vida (pels jocs de paraules als CLE, fonamentats sobretot en el nom del difunt, que és un recurs que els que ens dediquem a estudiar-los l'hem de tenir sempre present, cf. M.T.Sblendorio Cugusi, "Un espediente epigrammatico ricorrente nei CLE: l'uso anfibologico del nome proprio. Con cenni alla tradizione letteraria", ALFC 4 1980 257-81). Alguns exemples podrien ser CLE 1997, 1, Iulia Sidonia Felix, de nomine tantum; CLE 1594, 3 (epitafi dedicat a un veterà anomenat Florus), oro floribus Florum hilares condecoratis amici; CLE 389, 1

(en un epitafi dedicat a una morta anomenada Fortunata i amb un marit que es diu Eutyches!), fortunata fui et vixi te digna marito o, del nostre estudi, T 10, 7 , ut statio Statutiq(ue) nomen habebit ó 9-10, Scripsi haec unus ego ex discipulis prior omnibus illis. Secundinus Felicissimus ego, set nomine tantum.

No acabem d'entendre el valor de la part final del v.2, et litteris. La paraula, en un context epigràfic, sol designar, a través d'una sinècdoque (pars pro toto) a la mateixa inscripció. Això tindria ple sentit en el context del vers ("es va guanyar el nom amb els seus fets i es va guanyar també, gràcies a aquests, les lletres que ara llegim, i.e., la inscripció"), però presenta el problema que hom esperaria un altre Acusatiu, com l'anterior de nomen hoc. Potser es tracti, doncs, d'un error del lapicida, que construeix litteris quan hauria d'haver posat litteras, o d'un error en la transmissió del text descobert el 1801 i transmès per via manuscrita. Cap altre editor no comenta ni corregeix aquesta part final de vers.

Des del punt de vista mètric, tenim dos versos complets que es poden mesurar sense cap problema com a septenaris trocaics catalèctics.

Als Déus Mans

de Clearc.

Aquest Clearc, que mentre va viure va tenir un gran nom grec,
pels seus fets es va guanyar aquest nom i aquestes lletres.

L'infant [---] d'anys, al feliç [---]

fou nebot [---] dels enemics [---]

La inscripció, per la presència abreviada de la fórmula D M a l'encapçalament, pot datar-se des de començaments del segle II d.C.

T 8 = làmines 15 i 16 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

Museu Diocesà de Tarragona, número d'inventari 3649

No sabem on ni quan fou trobada la inscripció. La primera notícia que en tenim és que formava part de la col·lecció que l'arquebisbe Antoni Agustí tenia al jardí de la seva residència. Agustí va arribar a la seu tarragonina el 1577. Del jardí, que constituïa un veritable museu arqueològic, devia passar, a començaments del segle XIX (quan va ser construït), a formar part de l'edifici del Palau de l'Arquebisbe de Tarragona, en els murs del qual fou encastada junt amb altres vuit làpides. La nostra fou "rescatada" el 1992, amb motiu de l'exposició Roma a Catalunya (Catàleg amb el mateix títol, M.Mayer ed., Barcelona, 1992), exposició on va poder ser vista per primera vegada (contemporàniament parlant), lluny de la paret que l'havia rebut durant més de 150 anys. Actualment és al Museu Diocesà.

Es tracta d'una inscripció funerària feta amb pedra calcària local (llisós), de la que desconeixem quin entorn lapidari tenia: la pedra va ser retocada i retallada fins a limitar-la exclusivament al camp epigràfic. Tot i això, la part superior s'ha perdut, així com algunes lletres de r.1. rr.1-4 estan compaginades de manera que encerclen una figura d'auriga vencedor, que sosté una palma de la victòria a la mà esquerra i té el braç dret extés. Aquesta figura està realitzada en baix relleu en relació amb la superfície d'incisió epigràfica (la pedra ha estat buidada per treure'n la figura). Se n'ha perdut el cap. Sens dubte, representava el jove mort, que era auriga de professió. Les seves dades biomètriques (en prosa) són escrites amb lletra força més gran que la resta de la inscripció (en vers). Tot i que hi hagi alguns errors de compaginació en el text (sagnats excessius en la part esquerra de la inscripció a rr.8-9 i 16), podem dir que es tracta d'una inscripció realitzada amb força cura i amb un escalat de mides (de lletres més grans a la part alta, a més petites a la baixa) molt habitual: la inscripció mesura 72 x 55 x 42, i el seu camp epigràfic fa pràcticament el mateix. Les lletres de rr.1-2 són de 5 cm; les de r.3 de 4 cm; les de r.4, de 3,5 cm, mentre que la resta, fins

al final, fan entre 2 i 2,2 cm. La figura de l'auriga, que parteix el text de rr.1-4, és de 26 cm d'alçada.

La lletra és una capital quadrada, de l'execució material de la qual destaquen els nombrosos nexos entre lletres. Del seu ductus en remarcuem els peus de totes les lletres, que són molt potents (sobretot, els de les A, N, M, R, T i h); el segon traç de les R, que s'uneix a la caixa d'escriptura de manera obliqua; la cua de les Q, que es perllonga per sota de la caixa d'escriptura; la cua de les G s'alça perpendicular sobre la caixa d'escriptura; les M tenen tres punts de contact amb la caixa. Les hederae són triangulars amb el vèrtex orientat de forma variada. Pel que sol ser habitual en la "compaginació" dels versos en el camp epigràfic d'una inscripció mètrica, volem també destacar d'aquesta que cada vers acaba realment una línia de la inscripció i que la disposició habitual d'un díptic elegiac també es respecta aquí.

CIL II 4314 i p.973 (amb la bibliografia anterior); CLE 1279; Cholodniak 1904 1066; Puig 1909, vol.I, p.122; ILS 5299; H.Gummerus, Der Ärzestand im römischen Reiche nach den Inschriften, Helsingfors, 1932, n.332; IHV pp.138, 104, 123, 204; Batlle 1963, n.113 (pp.220-221); P.Piernavieja, "Epitafios deportivos", Citius, Altius, Fortius, X, fasc.3-4, Madrid, 1968, pp.258-62, n.2; AE 1969 70; AE 1969-70 275bis; P.Piernavieja, "CIL II 4314 y Marcial", Emerita 38 1970 113-23 y 327; J.Mangas, Esclavos y libertos en la España romana, Salamanca, 1971, p.140; P.Piernavieja, "Una nueva poesía de Marcial", Emerita 40 1972 475-98 (amb foto); AE 1972 283; ILER 5764; L.Storozzi Mazolani, Iscrizioni funerarie, sortilegi e pronostici di Roma antica, Torino, 1973, pp.158-59; CIDER 17 (figura 4); RIT 444 (amb làmina CII, 2); Humphrey 1986, pp.344-45 (amb foto, figura 153); K.Heene, a Epigraphica 1988 174; R.K.Sherk, The Roman Empire: Augustus to Hadrian, Cambridge-New York-New Rochelle-Melbourne-Sidney, 1988, p.217; J.P.Sullivan, Martial. The Unexpected Classic, Cambridge, 1991, p.53 i nota 64; W.Eck-J.Heinrichs, Sklaaven und Freigelassene in der Gesellschaft der römischen Kaiserzeit. Textauswahl und übersetzung von..., Darmstadt, 1993, p.77; Gómez Pallarès 1995a, p.81; Gómez Pallarès 1995b, p.156; Cugusi 1996², p.269. Per redactar el comentari d'aquesta inscripció també hem pogut llegir amb profit el treball inèdit que sobre ella va escriure Antònia Soler Nicolau el curs 1993-94, en un semestre dedicat per nosaltres a la

lectura i comentari d'inscripcions mètriques.

D M

Euty(aurigae imago)ch[^]et[i]

a[^]urig(ae)(aurigae imago)ann(orum) (hedera) XXII

Fl(avius) (hedera) R[^]ufi(aurigae imago)nus (hedera) et

5 Sem[^]p(ronius, -a?) (hedera) Diofan[^]is ser[^]vo (hedera) b(ene) (hedera)
m(erenti) (hedera) f(ecerunt)

Hoc rudis a[^]urigae requi[e]scvn[^]t ossa sepulc[^]hro

nec tamen ignari fl[e]ctere lora manu

iam qui quadri[iu]gos a[^]uderem scandere curr[^]us

et tamen a biúgís non removerer equis

10 invidere m[^]eis an[^]nis cr[^]udelia fata

fata quibus nequeas opposuisse manus

nec mihi concessa est morituro gloria circ[i]

donaret lacrimas ne pia turba mihi

ussere ardentem intus mea[^]viscera morbi

15 vincere quos medicae non[^]potuere manu[s]

sparge precor flores supra m[^]ea busta[^]viator

fa[^]visti vivo forsitam ipse mihi

Hoc rudis aurigae requiescunt ossa sepulchro

nec tamen ignari flectere lora manu.

Iam qui quadriugos auderem scandere currus

et tamen a biiugis non removerer equis.

Invidere meis annis crudelia fata,

fata quibus nequeas oposuisse manus.

Nec mihi concessa est morituro gloria circi,

donaret lacrimas ne pia turba mihi.

Ussere ardentem intus mea viscera morbi

vincere quos medicae non potuere manus.

Sparge, precor, flores supra mea busta viator:
favisti vivo forsitam ipse mihi.

r.17: fovisti viro Batlle 1963

L'estudi que més pàgines i esforços dedica al comentari d'aquesta inscripció és el de Piernavieja, "Una nueva poesía de Marcial"..., que presenta importants problemes en l'apartat de descripció de la pedra, paleografia (així l'anomena ell, tot i que no trobem cap descripció de la lletra ni de les interpuncions), etc., nascuts, potser, del fet que ell no va veure mai la pedra (només en tenia una foto i una descripció enviades pel Pare Batlle). Amb tot, l'inconvenient més gran del treball de Piernavieja (que tothom ha recollit, però ningú no ha defensat explícitament perquè no presenta cap argument concloent) és la manca d'objectivitat en l'intent de defensar una hipòtesi certament agosarada: T 8 va ser escrita per Marc Valeri Marcial i, per tant, "hay una poesía de nuestro compatriota no incluida aún en su liber" (p.475 de l'art. supra citat). Aquest afany en demostrar allò que és indemostrable per manca de dades fiables, li fa escriure coses del tipus: 1. Tot i reconèixer que "el estudio paleográfico" (que en realitat no fa) "no permite una datación fija" i que "es éste un argumento negativo", acaba dient que "no invalida la atribución a Marcial del carmen que nos ocupa" (p.479). No cal que perdem massa temps dient que en un cas com aquest, en què seria molt important establir la relació cronològica entre la poesia i la data de mort de Marcial, l'argumentum ex silentio ens dificulta dir res positiu sobre la hipòtesi de Piernavieja. 2. Donant ja com a un fet que Marcial va escriure T 8, dóna com a argument a favor el fet que Hübner "s'inventés" la fórmula D M a l'encaçament (Marcial tampoc no hauria utilitzat mai a la seva poesia la imprecació: davant d'aquest arguent només cal dir que Marcial no la necessitava per res; quan escrivia una poesia literàriament funerària -i certament en va escriure algunes!- no calia que l'encomanés realment a cap déu perquè la funció real de protecció del difunt i de la pedra ja estava encomanada en la realitat en una làpida de debó). En altres inscripcions on conservem intacta la part superior, nosaltres mateixos hem defensat aquesta possibilitat. Però en la inscripció que ara comentem, això no es pot fer: quan la inscripció va ser impostada al mur del Palau de l'Arquebisbe se li va escapar la part superior i si es van perdre algunes

lletres de la primera línia conservada, exactament el mateix podia haver passat amb la fórmula inicial. El que cal aquí és donar crèdit, no específicament a Hübner, però sí als estudiosos anteriors a ell (i que ell utilitza sempre com a fonts secundàries) que van veure la pedra abans que fos tocada i manipulada. En aquest sentit, a Piernavieja li hauria anat realment bé per la seva argumentació cronològica, que la fórmula no hagués existit, però aquest punt no el podem de cap manera demostrar. 3. El gran argument de Piernavieja acaben sent els llocs paralels entre la nostra poesia i la de Marcial. En realitat ni això no és defensable. El treball de Piernavieja presenta exhaustivament (i, de passada, ens estalvia l'haver de reproduir-ho aquí) els llocs paralels entre la nostra poesia i alguns dels poetes més importants dels segles I a. i d.C. (Verg., Prop., Tib., Ov., Sen. i, curiosament, Luxori, un poeta vàndal del segle IV d.C.!!: tampoc no explica amb quin criteri tria aquests poetes i no d'altres) i de l'anàlisi detallada d'aquests llocs comuns es desprèn, sens dubte, que hi ha més semblança entre els textos d'Ov. i de Verg. amb T 8, que no pas amb Marcial. L'únic lloc paralel que li serveix (un de sol) com a argument a favor és Mart., 10, 53, 1, clamosi gloria circi, que sembla que només apareix en Mart. i en la nostra poesia. Ens sembla molt poc bagatge, sobretot en un context on Marcial està escrivint sobre un auriga del circ, com per afirmar que d'aquest paralel (junt amb les dades anteriors) es pot deduir que el Bilbilità va escriure T 8. Naturalment tampoc no és cap argument enunciar a continuació (pp.490 ss.) els llocs on Mart. parla de poesia funerària o la practica (referències en la poesia del de Bìlbilis a noms de difunts, llocs d'enterrament, indicacions d'edat, fórmules funeràries, salutacions al caminant, indicacions de professió, etc.): només demostren (i això certament no és poc, tot i que no és cap novetat: tampoc no ho era l'any 1970 quan ja feia més de vuitanta anys que Friedländer havia escrit el seu comentari) que Marcial és un poeta de la realitat romana i que, certament, la mort i la cultura funeràrio-epigràfica en formen part. Per tant, en una producció tan àmplia com la de Marcial hi ha d'haver, ineludiblement, moltes referències al món epigràfic. Això només demostra que Marcial era sensible a la manera de dir les coses, al llenguatge de la mort, de l'epigrafia mètrica, però no que, per aquesta raó i per un únic lloc paralel concomitant amb T 8, ell fos el poeta que hagués escrit la nostra poesia tarragonina.

No volem allargar-nos. Podríem comentar força més punts febles de

l'argumentació de Piernavieja (pp.495-96, per exemple), però amb el que hem dit penso que n'hi ha prou com perquè de l'anàlisi de referències literàries de T 8 poguem inferir només el que ja RIT 444 expressava amb sàvia prudència (p.237): "dürfte das Grabgedicht davon zeugen, dass der Dichter die Gedichte Martials kannte." Som del parer que no es pot demostrar de cap de les maneres que T 8 hagués estat escrita per Marcial i, per tant, dels llocs paralels entre la nostra poesia i la poesia anterior (la nostra la podem datar lato sensu al segle II d.C.), només podem constatar que al litoral de la Tarraconesa es coneixia prou bé (com no podia ser d'altra manera: els mateixos poetes en són conscients quan parlen de la seva fama en vida) l'obra de Marcial, de Virgili i d'Ovidi (per citar els tres poetes que el nostre poeta anònim sembla tenir més presents).

En relació amb els paralels epigràfics més notables, pel que fa a una inscripció com la nostra (especialitzada, per així dir-ho, en el món del circ i els seus detalls), vid. els indicats a T 6 del nostre estudi. Les expressions del nostre CLE són, amb tot, d'allò més habitual en el repertori de la poesia epigràfica i no cal posar massa èmfasi (per improductiu) en el seu comentari específic: requiescunt ossa sepulchro, invidere meis annis crudelia fata, gloria + Genitiu, l'ús de la paraula turba (només cal mirar les concordances, s.v.) que a CLE 1189, 11, fins i tot trobem acompanyat del mateix adjectiu (tot i que l'ús específic sigui ben diferent: te tua natorum deflet pia tur[ba] tuorum), sparge...flores...viator, l'ús del verb faveo (de doble sentit aquí: per una banda l'especialitzat del món del circ; de l'altra, la ressonància habitual del verb en el funerari).

Des del punt de vista del contingut, és aquesta una bona inscripció per documentar (CIDER en parla però no aporta cap dada específica) certes peculiaritats del món de les carreres de cavalls als circs romans: l'existència de nivells de dificultat i de maduresa en l'aprenentatge de l'ofici (el fet de passar en un moment determinat de conduir bigues a conduir quadrigues), amb selecció de corredors d'un grup d'aprenents (cf. Humphrey 1986, p.344, qui indica la importància de la inscripció per conèixer l'elevat nivell d'organització de les curses de cavalls al circ de Tarragona); la gran importància que té la destresa amb la mà en aquest esport i la referència (no cal dir, hipotètica a partir d'altres inscripcions que en documenten l'existència: cf. AE 1888 62) als metges que van tractar la seva malaltia, que podrien haver estat els del seu

equip al circ.

Estilísticament parlant, estem davant d'una poesia d'un equilibri i nivell d'acabat difícil de trobar a Hispania, que es deixa llegir amb la mateix agilitat amb què el mort devia correr pel circ. La composició és equilibrada: els dos primers díctics parlen de la seva professió; els dos següents introdueixen el tema de la mort sense fer una al·lusió directa; i aquesta arriba als dos darrers díctics, el primer dels quals parla directament de la causa (tot i que no l'especifica) i el segon (i darrer de la poesia) compleix amb la funció atribuïda a la làpida: la mort m'obliga a demanar un record al passant. El primer i el darrer vers de la poesia contenen referències directes al mort (rudis aurigae...mihi), així com un dels dos díctics que ocupen la posició central (que comença i acaba amb el Dativus del pronom personal de 1ª persona: nec mihi...pia turba mihi) i la paraula manus fa de fil conductor a través de tot el text, trobant-la en posició inicial de la poesia (v.2), medial (v.6) i final (v.10), sempre en final absolut de vers. Al mateix temps, el poeta usa la rima i combina, en la primera part de la poesia, l'aliteració de la -s (vv.3, 4, i 6, currus, equis, manus), amb la de la -i, a la segona part (vv.7, 8, i 9, circi, mihi, morbi). Al mateix temps, moltes de les paraules que nosaltres podríem considerar importants a la poesia es troben en posició medial de vers i sempre darrera cesura pentemímera o iniciant el segon hemistiqui d'un pentàmetre: requiescunt, flectere, auderem, non (relacionat amb la negativa a l'ascens de categoria de l'auriga), opposuisse, intus, non (relacionat amb la incapacitat dels metges de vèncer la malaltia). Relacionant això amb la mètrica de la inscripció, també hem de dir que es tracta de díctics elegíacs d'una factura impecable. L'únic comentari que es podria fer és al darrer vers, on la paraula forsitam, que es llegeix sens cap dubte a la pedra, presenta una no elisió (un hiatus) amb la paraula següent iniciada en vocal. IHV apuntava la possibilitat que es tractés d'un error de lapicida, que hauria d'haver escrit forsitan, cas en que l'elisió no hauria d'haver tingut lloc.

Pel que fa a l'onomàstica, els noms d'Eutyches i de Flavius Rufinus no plantegen cap problema. Altre tema és el de l'abreviat Semp. Diofanis. Hübner i RIT 444 llegeixen sense plantejar cap dubte Sempronia perquè consideren el més habitual que sigui un matrimoni qui erigeixi un monument al seu esclau difunt. Ara bé, Mangas en la seva tesi doctoral, l'any 1971, plantejava la possibilitat (recollida però no desenvolupada i no provada per CIDER), que es tractés d'un cas de condomini i que el

Semp, per tant, amagués un Semp(ronius). Amdós homes serien els propietaris de la quadra per la qual l'esclau Eutiques hauria corregut en vida. La hipòtesi ens sembla interessant perquè en grec el nom Διοφάνης és masculí i l'únic paral·lel que es pot adduir a Solin 1982 és també masculí: P.Clodius P.I.Diophan. Per tant, si les dades que coneixem sobre el funcionament gerencial de les quadres dels cirks no ho impedeixen, no ens semblaria estrany proposar que els dedicataris de la inscripció d'Eutiques foren Flavi Rufí i Semproni Diòfan.

Lingüísticament parlant, aquesta inscripció té molt poc a comentar: l'ús de forsitam (i.e. forsitan) amb el valor de forte, fortasse. També el contrast en la notació d'aspirades gregues: en una mateixa inscripció trobem -ch- per χ i -f- per φ. Diofanis, al mateix temps, presenta un itacisme, que nota una e llarga i tancada grega com a -i-.

Als Déus Mans.

A l'auriga Eutiques, de vint-i-dos anys d'edat,

Flavi Rufí i

Semproni (-a) Diòfan ho han fet pel

seu esclau que bé s'ho mereix.

En aquest sepulcre reposen els ossos d'un auriga poc destre,

tot i que no desconeixia l'art de dirigir les cordes amb la mà.

Jo que ja m'hauria atrevit a fer anar carros de quatre cavalls

i tanmateix no vaig passar dels de dos cavalls.

Els cruels fets van envejar els anys que tenia,

fets contra els que no pots oposar la teva voluntat.

Ni em va ser concedida, a l'hora de morir, la glòria del circ

per tal que la massa pietosa no m'hagués de plorar.

Malalties roents van cremar el meu interior,

la ma dels metges no les va poder vencer.

Deixa caure unes flors sobre les meves cendres, t'ho prego, vianant,

potser mentre era viu vas ser un dels meus seguidors.

Per la presència de la fórmula abreviada D M, pels referents (datació post quem)

entre la poesia i Marcial, per la factura de la lletra de la inscripció, pensem que s'ha de poder datar en els primers anys del segle II d.C.

T 9 = làmines 17, 18 i 19 (vidi)

Vinebre

MNAT, número d'inventari 45110

Es tracta d'una estela de pedra calcària local (llisós de Flix o d'Ascó), trobada el 1988 a la partida de Fontjoana, al peu del serral de Sant Miquel de Vinebre, al municipi de Vinebre, a la vora del que ha estat identificat com a restes d'un dipòsit d'oli. L'estela fa 250 x 68 x 30 i està dividida en quatre compartiments emmarcats per una senefa de 10 cm d'amplada. El primer compartiment (de superior a inferior) té la mateixa forma de l'estela (semicercle a la part superior) i presenta una decoració figurada, amb una estrella de sis braços, en la part central de la qual hi ha un doble cercle. Les separacions entre els braços presenten una decoració en forma d'hedera. La part inferior està ocupada per una mitja lluna oberta en creixent cap a l'estrella. La senefa té en el seu interior un dibuix que consisteix en una línia que segueix la seva forma, rematada per hederae en els seus dos extrems i de la que surten (com si fos un collaret) altres hederae: l'art. primer que estudia la nostra estela, pp.140-42, recull els seus paral·lels més significatius i en fa un petit comentari iconogràfic, que relaciona la nostra decoració amb la de les esteles indígenes astrals, ibèriques o no, de la Península Ibèrica. El segon compartiment té la forma d'una tabula ansata (de 10,5 x 20 cm) i conté els noms del dedicatari, del difunt i la identificació d'aquest com a soldat (= text A). Les lletres mesuren de 4 cm (r.1), a 3,2 cm (r.2, menys la V, de 4 cm), fins a 2,2 cm (r.3, menys la l longa darrera, de 3 cm) i hi ha puntuació d'hederae (amb la cua cap amunt). El tercer compartiment (= text B) presenta un camp epigràfic rebaixat (com el segon), de 74 x 52, amb unes lletres de ca.1,5 cm, menys les l longae, de 2 cm i la darrera línia (r.23), amb lletres de 3 cm. Aquest compartiment és el que conté el CLE, amb l'excepció de la darrera línia (amb el nom d'un altre comandatari). Les lletres últimes de rr.9, 11, 15, 17, 19, 20 i 23 surten del camp epigràfic i estan inscrites al marge. El darrer compartiment presenta només un rectangle marcat a la pedra (no està ni tant sols buidat), anepígraf, i no sabem quina funció li haurien volgut dedicar

els comandataris. La lletra és una capital quadrada cuidada (tot i que la pedra es troba en un estat de deteriorament notable, sobretot en el compartiment tercer), en que destaquen les B, amb l'ull superior més petit que l'inferior; les L presenten un traç horitzontal pràcticament inexistent i el mateix podem dir de les E; el segon traç de les R neix de l'ull i no de la intersecció d'aquest amb el traç vertical. Hi ha interpuncions circulars i alguna triangular.

M.Genera-M.Mayer-J.Pons-M.Preosti, "Un nou vestigi del món romà a la Ribera: l'estela de Vinebre", Tribuna d'Arqueologia. 1989-1990, Barcelona, 1991, pp.135-45 (foto a p.137); CIL II²/14, 814 (tres últimes fotografies de la microfitxa darrera, 9/9).

Text a

C(aius) • Aebutius (hedera) Tardus •
C(aius) (hedera) Aebutius (hedera) Verecun[^]dus •
filius • miles leg(ionis) VI ín Suria

Text b

íamque • XVIII • aetas • mea • nunc • conpleverat • annos
ruperunt • misero • fata • repente viam
lectus • miles • eras • legio • quae • sexta tenebat
[qui] pius ín Suria fortiter • arma • tulit
• •

5 et fortuna • nimis • saevas • exercuit • eiras
quam • sic • ut • torrens • ante • diem • rapuit
nemo ne votisqu[e] meis adeo usque parentes
• • • •
militiae • referat splendida facta • suae

o miseros quei • me • talem • genuere parentes
 10 non licuit patrios continuisse sinus
 te miseram mater quae • sic deserta quereris
 nam patris interitu • lapsa • ruina • iacet
 nec • te pretereor cor • et • solacia nostri
 indignor • misera[m] • non • licuisse • frui •
 15 dulces • anplexus morientis • et • oscula • data
 nec • tenuit • moriens • deficiente • manu
 in supero • it • si qua • viast • aditusque sepulcro
 instituto • casus • pareat • usque • meus
 inritus infelix peregrinas possidet auras
 20 neu quisquam pressit lumina • nemo • manus
 hospes • praeteriens • titulum ne desere nos^{^tru^m}
 et • precor • ut • deicas • sit • tibi • terra • levis
 Valeria Laura dilar[gi]tur

lamque XVIII aetas mea nunc conpleverat annos,
 ruperunt misero fata repente viam.
 lectus miles eras legio quae sexta tenebat
 [qui] pius in Suria fortiter arma tulit
 5 et fortuna nimis saevas exercuit eiras,
 quam sic ut torrens ante diem rapuit.
 nemo ne votisqu[e] meis adeo usque parentes
 militiae referat splendida facta suae.
 o miseros quei me talem genuere parentes!
 10 non licuit patrios continuisse sinus.
 te miseram mater quae sic deserta quereris,
 nam patris interitu lapsa ruina iacet.
 nec te pretereor cor et solacia nostri
 indignor misera[m] non licuisse frui
 15 dulces anplexus morientis et oscula data,

nec tenuit moriens deficiente manu.
in supero it si qua viast aditusque sepulcro,
instituto casus pareat usque meus.
inritus infelix peregrinas possidet auras
20 neu quisquam pressit lumina nemo manus.
hospes praeteriens titulum ne desere nostrum
et precor ut deicas sit tibi terra levis

r.14: misera[s] CIL II²/14, 814

Tot i que està previst que Genera-Mayer-Prevosti publiquin un estudi complet d'aquesta inscripció, molt més enllà dels estrets marges hexegètics que es van imposar a CIL II²/14, 814 ("Un nuevo 'carmen epigraphicum' de Vinebre", a publicar a la revista Chiron, de München) i de la presentació que és la primera publicació citada supra, no volem deixar d'indicar alguns paralels significatius tant des del punt de vista literari, com de l'epigràfic, i afegir alguna altra cosa al comentari, en la línia d'allò que fem en aquest treball.

Sembla que el v.12, nec te pretereor cor et solacia nostri, és pràcticament un calc d'Ovidi. Epigràficament parlant, la nostra inscripció troba punts de contacte interessants amb CLE 980 (CIL II 3475, de Carthago Nova); CLE 971, 2, 6, 12-13; 1030, 3; 1225, 5-6.

La inscripció fa servir, a més de temes habituals i no "especialitzats" (el primer i darrer díctics són paradigmàtics), els dels tòpics de la mort prematura i de la mort en terra estrangera, en una forma dialogada. Es tracta d'un soldat de la terra, que formava part de la Legió Sisena a Síria i que va morir allà, lluny de la seva pàtria i dels seus pares, sense haver pogut ser atès ni enterrat com li hauria correspost i com la seva mare hauria volgut. Ella (aquesta seria la nostra hipòtesi de lectura), Valèria Laura, li hauria fet aixecar l'estela com a recordatori (cenotafi, perquè pel text sembla deduir-se que no estava realment enterrat allí) i en ella hauria fet esment, també, de la mort del seu marit, C.Ebuci Tard, pare de l'homenatjat en primera instància, C.Ebuci Verecund. Potser calgui remarcar la curiositat que suposa trobar una inscripció amb aquesta cura per la tria del text llatí, en vers, en un entorn decoratiu d'estela clarament indígena i

d'iconografia prerromana, astral. No cal que ens extenguem gaire aquí perquè són temes prou coneguts (els fets contraris, la fortuna adversa, la incapacitat de lloar totes les coses bones que el mort feu en vida, el plor dels pares, l'enterrament en terra estranya, la no possibilitat de la mare d'haver pogut atendre el moribund, la conformitat final amb el destí que ens és deparat, la crida al passant perquè no despreciï la inscripció, la llegeixi i digui la fórmula ritual final): pel tema de la mort prematura, vid. Lattimore 1942, pp.184-198. Pel de la mort en terra llunyana, Lattimore 1942, pp.199-202 i P.Cugusi, "Carmina Latina Epigraphica, Catullo (c.101) e Virgilio (Aen., IV, 691; XII, 873; VIII, 579; IX, 497)", Epigraphica 53 1991 97-112, que analitza precisament un dels paradigmes més reconeguts d'aquest tema: la poesia que Catul va dedicar al seu germà mort a Àsia, quan va anar a visitar la seva tomba. No cal dir que la gràcia de l'article de Cugusi, per nosaltres, rau en què demostra com Cat. i Verg. adapten la seva poesia (en funció del tema tractat) a allò que també els inspiren els CLE funeraris amb continguts com aquest.

Des del punt de vista mètric, tenim díctics elegiacs de bona execució en general, amb l'excepció del primer hexàmetre, la mesura del qual no surt de cap manera si es computa l'edat del difunt. Si no es computa, tampoc no surt, però. En realitat sembla com si el poeta li hagués assignat un peu a l'edat, i la resta (els altres cinc) anessin per separat. A més d'això, a r.4: pius computa la i com si fos una consonant; r.13, cor ha de ser llarga; r.17, presenta el problema de la mesura de vias que, amb qua, presenta un irregular, aquí, crètic.

- - - - -
in supero it si qua viast aditusque sepulcro

Pel que fa a l'onomàstica, els tres noms són certament curiosos. Suposem que el del mort és el segon citat a la tabula ansata i que el de la dona incorporada al camp epigràfic del vers pugui ser la mare. Cal comentar-los tots tres a partir de la relativa raresa dels noms en relació amb el contingut del text: a pesar que hi ha un primer nom d'home, que pertany a la mateixa família del difunt, la inscripció fa referència a una sola persona, la segona, mentre que la tercera persona, que té un protagonisme important a la inscripció, la mare, potser sigui la citada en darrer lloc. Seguint aquesta línia, també podria ser que el primer nom, el de C.Aebutius Tardus sigui el del pare del

mort, que seria també mort quan la mare paga l'estela (v.12), el del mig el del fill i el darrer, el de la mare (els pares, com a entitat, també tenen un protagonisme a la pedra, tot i que la mare, que seria qui va pagar, en té més per ser la única supervivent). Els Aebutii tenen una presència més aviat escassa, destacant els coneguts a la Península Itàlica (més de quaranta). A Hispania, hom en coneix també alguns, d'entre els que destaca un Sextus Aebutius d'època de Tiberi, en una moneda procedent de la seca de Caesaraugusta (L.Villaronga, Numismática antigua de Hispania, Barcelona, 1979, p.284). C.Aebutius Tardus: segons el primer art., Tardus és un cognomen únic al Món Romà, que només es troba aquí. C.Aebutius Verecundus, el fill mort gairebé als divuit anys, pertanyia a la Legio VI Syriana. No cal que ens extenguem en més comentaris: del primer art. (p.143) es desprèn clarament que el fill morí al servei de la Legio VI Ferrata, que va desenvolupar bona part de les seves accions en territoris orientals, després d'abandonar la Península amb Antoni. Aquesta identificació implica només la petita raresa que el mort es va allistar en una legió que era aquarterada molt lluny de casa seva, sense que en coneguem les causes reals (vid. pp.143-44 de l'art. citat supra, per una hipòtesi de treball plausible). Valeria Laura, que té un praenomen com a nomen,

Des del punt de vista lingüístic, potser calgui dir que la nostra edició, en relació amb la de CIL II² prefereix llegir misera[m] a r.14, en comptes de misera[s], perquè així l'infinitiu licuisse té un subjecte que no és altre que la mare, protagonista dels versos anteriors. A més d'això, cal comentar la dissimilació de r.1, conpleverat i la no assimilació de r.15, anplexus i r.19, inritus; els diftongs arcaics eiras (r.5), quei (r.9) i deicas (r.22); els acusatius exclamatius de r.9 i r.11, o miseros i te miseram; la no expressió de l'aspiració a r.17, sepulcro; l'expressió en indicatiu it del que hauria de ser un present de subjuntiu, eat i, en la mateixa expressió, un in + Ablatiu, quan hom esperaria, amb un verb de moviment un complement de direcció (en tot cas, tot i que tampoc fos una expressió molt habitual, un in + Acusatiu).

Tot just la meva edat acabava d'arribar als divuit anys,
els fets han trencat de sobte, desgraciat, el teu camí.
Eres soldat escollit a la legió que s'anomenava Sisena,
que va dur, pietós i amb força, les armes a Síria

i (contra qui) Fortuna va exercitar les seves ires massa salvatges,
a qui d'una manera molt coent va emportar-se abans del dia fixat.
Ningú, ni tan sols els meus pares, amb els meus vots
no expliqui els esplèndits fets de la seva dedicació militar.
Oh pares dignes de compassió, que heu engendrat un fill com aquest!
No ha estat permès arribar a tocar les terres dels meus pares.
Tu, mare desgraciada que plores, així, abandonada,
doncs amb la desaparició del pare la ruina ho domina tot.
Tampoc no et vull deixar de banda, cor i consol nostres,
m'indigna que a tu, desgraciada, no t'hagi estat permès fruit de
les dolces abraçades del que mor i els petots oferts,
i tampoc no t'ha pogut tenir qui mor amb mà esllanguida.
Vagi cap amunt si és que hi ha un camí i s'acosta al sepulcre,
que el meu cas se sotmeti a allò establert.
Infeliç i enutjat posseeix ara aires estrangers
i cap mà no ha tancat els seus ulls.
Hoste que passes, no deixis de banda la nostra inscripció
i et prego que diguis: "que la terra et sigui lleugera."

Per la forma i decoració de l'estela, per l'absència de la fórmula D M, per la forma de les lletres i per aspectes de fonètica (quei, deicas), aquesta inscripció es deixa datar als inicis del segle I d.C.

T 10 = làmina 20 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, número d'inventari 1

Es tracta d'un altar funerari fet amb pedra calcària local (pedra de Santa Tecla), reutilitzat. La primera vegada que s'usà (cara frontal), s'hi va inscriure RIT 569. La part posterior de l'altar fou usada posteriorment per commemorar Juli Estatut i inscriure-hi el nostre CLE. Fou trobada a la necròpolis paleocristiana el 1930. Per la tipologia de l'altar, vid. Gamer 1988, T 76 (p.277). Mesura 111 x 76 x 51 cm i les lletres de la inscripció van d'1 cm (r.1) a 2,5 cm (r.9 i ss.). No cal parlar de la decoració ni de la forma de l'altar perquè no van ser pensades en funció de la visió de la inscripció que aquí editem (vid. supra) i, per tant, no el condicionen. El nostre text té una compaginació no massa habitual dins del camp epigràfic, perquè les lletres més petites són les més elevades, mentre que les més grosses ocupen la part baixa. L'ordinatio tampoc no és molt acurada i la part dreta de la inscripció (als ulls del lector) és certament desequilibrada i poc curosa. Destaca r.2, on la darrera lletra, s de puellis, està escrita sobre la caixa d'escriptura de la línia (sobre la ll), per manca d'espai i el darrer rengle, on la darrera síl.laba de la darrera paraula s'ha hagut d'inscriure en la línia inferior, pel mateix motiu. A r.4, la primera u de pluribus està escrita també, amb una mida molt més petita que la resta de la paraula sobre la caixa d'escriptura. A r.6, les darreres dues lletres de futuros estan escrites l'una sobre l'altra, al costat de la r. La inscripció és en capital quadrada, de la que podem comentar la manca del traç horitzontal d'algunes A (per exemple, la de suae a r.6 o la primera de r.14, annalia); la composició d'alguna seqüència li, amb la l encavalcada sobre el traç horitzontal de L (per exemple, a r.14, annalia); la cua de les Q està clarament dirigida cap a la part inferior de la caixa d'escriptura; les G tenen l'apèndix dirigit cap amunt, en forma corbada; la majoria de B tenen l'ull superior més petit que l'inferior; algunes F (r.1, fuerat, per exemple), tenen el primer traç amb una clara tendència actuària.

P.Batlle, “Les inscripcions paganes de la necròpolis romano-cristiana de Tarragona”, AIEC VIII 1927-1931, n.84 (pp.363-64); conferència d’Anna Mª Trepà, pronunciada el 1931 a l’Institut für Altertumskunde (citada per RIT 447, però que no hem pogut llegir; IHV, p.214, també cita aquest estudi però no en dóna cap referència bibliogràfica); Mariner 1949 (foto a làmina I); IHV, pp.29, 82, 84, 92 i n.3 (pp.214-16, amb làmina); Zarker 1958 49; Mariner 1960 324-25; Batlle 1963, n.114 (p.221); ILER 5763; M.C.Díaz y Díaz, Antología del latín vulgar, Madrid, 1974², p.132-33; RIT 447 (amb làmina, número LXXIX, 3); Gil 1982, p.362; Gimeno 1988, n.10 (pp.16-17); Gamer 1988, n.T 76; Gómez Pallarès 1995a, p.81; J.Gómez Pallarès, “El futuro CIL XVIII y las inscripciones métricas de Hispania: el ejemplo del epitafio de Julio Estatuto”, Preatti dell’XI Congresso Internazionale AIEGL, Roma, 1997, pp.227-37 (amb làmina).

lulius hic fuerat nomine summo artificioque Statutus
tractabatque viris aurum mulieribus atque puellis
plenus omni ope moribus vita disciplina beatus
non uno contentus erat pluribus gaudebat amicis
5 hec illi semper vita fuit mane et sexta lavari
reliquit suboles suae posteros stat^uo^{is} futuros
per quos ut statio Statutiq(ue) nomen habebit
[t]res paene aetate pares artificio ministros
[s]cripsi haec unus ego ex discipulis prior omnibus ill[is]
10 [S]ecundinius Felicissimus ego set nomin^e tantum
[h]oc quot potui magister tibi contraria mun^uera so[lvi]
[a]ddo scriptura tuis tu^umulis sensus siv^e exter ubiqu[e]
[se]rves utque tuos amicos meque cum illis
ut quotienscumque tibi annalia vota dicamus
15 ut et voce pia dicamus Carnunti sit tibi terra levis

lulius hic fuerat nomine summo artificioque Statutus
tractabatque viris aurum, mulieribus atque puellis.
Plenus omni ope, moribus, vita, disciplina beatus,

- non uno contentus erat, pluribus gaudebat amicis.
- 5 Hec illi semper vita fuit: mane et sexta lavari.
Reliquit suboles suae posteros stationis futuros,
per quos ut statio Statutique nomen habebit,
tres paene aetate pares artificio ministros.
Scripsi haec unus ego ex discipulis prior omnibus illis,
- 10 Secundinius Felicissimus ego, set nomine tantum.
Hoc quot potui, magister: tibi contraria munera solvi.
Addo scriptura tuis tumultis sensus sive exter
serves utque tuos amicos meque cum illis,
ut quotienscumque tibi annalia vota dicamus,
- 15 ut et voce pia dicamus: Carnunti, sit tibi terra levis.

r.10: Secundinus Batlle 1963

r.11 so[lvi]: feci IHV, Díaz y Díaz, Antología..., RIT 447, Gimeno 1988 Zarker 1958, Batlle 1963, ILER 5763

r.12 [a]ddo: modo Batlle 1963 // sis dexter ubique J.Gil, "Notas..."

r.13 [se]rves: frues Batlle 1963 // serves atque J.Gil, "Notas..."

Els estudis anteriors al nostre ofereixen ja els paralels literaris i epigràfics més notables pel nostre epígraf. Entre els primers, cal citar (cf. Mariner 1960), pel v.8, Verg., Aen., 1, 705, centum aliae totidemque pares aetate ministri, i pel v.12, Verg., Aen., 5, 53, annua vota tamen sollemnisque ordine pompas (aquesta darrera, només justificada -la seva cita, volem dir- per la gran semblança entre la primera i el nostre epígraf, que fa suposar que l'improvisat poeta, Secundí Felicíssim -si hem de creure literalment allò que diu el v.9-, tenia al cap més d'un passatge de Virgili). Si creiem l'afirmació d'un dels dedicants de la poesia, hauríem d'incloure aquesta dins de l'estudi que Cugusi 1996² dedica monogràficament als autors coneguts de CLE, a "Carmina Latina Epigraphica firmati", pp.21-90 del llibre citat i 303-18. Tot i que no va tenir un gran encert com a poeta (v.11), sentiment i ganes de fer-ho bé no li van faltar. Els paralels epigràfics ens serveixin per destacar els tòpics més cridaners del gènere, que usa el nostre poeta: les ganes de fer jocs de paraules i provocar equívocs amb els

noms propis i l'ofici dels protagonistes, als vv.1, 7 i 10 (cf., v.g., CLE 2107, 3, lulius hic fuerat servato nomine Florus, o CLE 1971, 1, Iulia Sidonia Felix de nomine tantum: l'anfibologia com a recurs abundant als CLE, ja comentada supra; la referència al tipus de vida que portava el difunt, gairebé sempre honesta i plena de virtuts, eventualment amb al·lusions al currículum, als vv.2-5 (cf., per exemple, CLE 1363, 6, nullos nosse dolos hec mihi vita fuit, o CLE 839, 1, vita bona fama fuit, mors exitu honesto) i a qualitats morals, pròpies d'un retrat psicològic, als vv.3-4 (cf. CLE 1988, 8-9, fortis, sancta, tenax, insons, fidissima custos, / munda domi, sat munda foras, notissima volgo); la referència als hereus (al testament, per tant, a la pròpia inscripció funerària) als vv.6-9 (vid. el nostre treball "Horacio y la Musa Epigraphica, Euphrosyne 22 1994 63-80, pp.75-6, on, tot comentant Hor., Sat., 1, 8, 12-13 i 2, 3, 84-96, oferim alguns paralels epigràfics del costum d'incloure referències testamentàries als epígrafs funeraris en vers); l'afirmació de que qui ha encarregat el monument ha resolt un compromís, fent tot el possible per quedar bé, al v.11 (cf. CLE 2215, 2; 1253, 7; 2113, 4).

A més d'aquests estilemes temàtics epigràfics, també volem destacar, des del punt de vista estilístic, l'asíndeton del v.3 aplicada a la descripció de les qualitats morals (Maurach 1995, pp.181-82); l'antítesi del v.4, (non uno...pluribus) (Maurach 1995, p.192); l'aliteració d'r i s al v.8 (Maurach 1995, pp.212-13) i la rima 2-2 dels vv.1-4 (-tus a 1 i 3; -is, a 2 i 4: aquesta darrera es repeteix als vv.13 i 15) (Wills 1996, pp.418 i ss., "Line-Final Repetition", p.424, "interlocking patterns of repetition -ABAB-"), més la dels vv.6 i 8 (-ros), totes elles realitzades a través de versos alterns.

Aquesta sembla, a més, una inscripció interessant per escriure i defensar alguns dels aspectes de la nostra interpretació i, per tant, traducció a la llum d'algunes aportacions lexicogràfiques. Pel que fa a la professió del difunt, ens afegim a la interpretació de Gimeno 1988, n.10. La conjunció en un sol text del verb tractare amb un Acusatiu aurum, més les referències a l'artesania (v.1, artificio, v.3, disciplina, v.8, pares artificio ministros), més la interpretació, en aquest context, de la paraula statio com a "lloc on fer negocis", "oficina", fins i tot "taller" (cf. OLD, s.v., n.8 i els paralels allí adduits), ens porten a pensar que es tracta d'un comerciant en or que, a més, el manipulava amb encert. Del nostre text, a més, es pot deduir que el taller tenia una jerarquia, amb un cap o mestre (el difunt, anomenat magister) i uns treballadors (tres

en el nostre cas), que aprenien l'ofici (ministri). Al nostre entendre (i contràriament a allò que defensa IHV) l'adjectiu summo del v.1 fa referència, per la seva posició equívoca, tant a nomine com a artificio. L'estil del poeta així ens ho fa pensar: juga amb la idea que la capacitat artesanal del seu cap era gran i que aquesta és precisament la que va donar fama al seu nom. Als vv.6-7, queda clar que la disposició testamentària del difunt és que els tres deixebles heretin el taller i amb ell el nom que aquest duia. El fet que la làpida la paguessin els deixebles (si més no, un d'ells) fa pensar que la interpretació del testament no devia ser tan clara per tothom i aquests, pel cap baix, van voler assegurar-se un reconeixement públic de la darrera voluntat del mort. Davant del que defensa J.Gil (art. citat supra), pensem que magister, a v.11, és un Vocatiu. Qui parla (en la inscripció) no és el mestre del taller (el mort), sinó el deixeble, qui a pesar dels gustos del mestre (tibo contraria munera solvi), ha fet tot el que ha pogut per dedicar-li un monument d'acord amb les seves possibilitats (l'afirmació hoc quot potui la fa Secundí, que és qui posa la inscripció, no Juli Estatut). Tots els editors anteriors llegeixen i interpreten, al v.11, munera feci, però nosaltres, a la pedra, llegim clarament (i només aquestes lletres), SO, en cap cas FE. Per tant, i a pesar que manca un bocí de pedra, interpretem munera so[lvi], perquè el context ens ho permet (vota dicamus al v.14) i perquè el sentit no és gens estrany al missatge: el comitent ens diu que ha resolt, solucionat, la feina, l'encàrrec, que la mort del seu amo li va comportar, a pesar que els gustos d'aquest (tibi de v.11 és Juli Estatut) potser anaven per una altra banda. En darrer lloc, i relacionat amb la nota onomàstica que desenvolupa Gimeno 1988 (p.17 i nota 33) sobre el probable origen forà del difunt (dues vegades és testimoniats el seu nom a la Península -Abascal 1994, p.516-, més una incerta -vid. AE 1981 575-, i les dues semblen ser la mateixa persona: a RIT 447 i a RIT 646, i comentari d'Alföldy, p.240; mentre que a CIL XIII és citat aquest gentilici setze vegades i a CIL III, dotze més) i, potser, del seu deixeble, no sobta (tot i que J.Gil no li trobi cap explicació) que Juli Estatut sigui anomenat exter, "estranger, forà", com a negociant mort a Tarragona, potser procedent o relacionat amb el Noricum. Pel que fa al seu cognomen, Carnuntus, potser indicaria alguna relació amb aquesta localitat (vid. I.Kajanto, Supernomina. A Study in Latin Epigraphy, Helsinki, 1966, p.65 (LLEGIR I COMPROVAR AIXÒ)). El deixeble que coneixem, Secundinius Felicissimus, podria ser també no originari de la Península (RIT, p.240).

La mètrica d'aquesta inscripció és l'hexamètrica dactílica, però presenta massa problemes d'adaptació al patró exigít com perquè poguem considerar-los versos quantitativament acceptables. Mariner els considera directament rítmics i hexàmetres accentuals. Hi estem completament d'acord.

Des del punt de vista lingüístic, convé comentar aquí el v.3, discipulina per disciplina, amb una vocal epentètica (cf. Pl., Ps., 1274, nimis ex discipulina), àmpliament comentada per IHV, p.29; v.5, monoptongació d'hec; v.9, on hi ha un bon exemple de pèrdua de la distinció literària entre el superlatiu relatiu i el comparatiu de superioritat (IHV, p.84, amb comentari); vv.10 i 11, sordització de set i de quot.

Aquest fou Juli Estatut, de nom i d'ofici important
i comerciava or amb homes, amb dones i nenes.

Curull de recursos, era feliç en els seus costums, en la seva vida i el seu ofici,
Això sí: no s'acontentava amb un amic, sinó que en gaudia de molts.

Aquesta fou sempre la seva vida: llevar-se de matí i rentar-se després de l'hora
sisena.]

Va deixar com a hereus futurs del seu taller

aquells pels quals, de la mateixa manera que el "taller", també serà dut el nom
d'"Estatut,"

tres oficials gairebé de la mateixa edat i semblan destresa.

Jo, un dels deixebles, el primer de tots ells, he escrit aquestes línies,

Secundí Felicíssim, jo, però només de nom.

He fet el que he pogut, mestre: he resolt encàrrecs que no t'agraden.

Afegeixo dolgut allò que cal escriure al teu tumul; i tant li fa que ofereixis
els teus serveis, com a estranger, on sigui, als teus amics i a mi entre ells;

així que, quan cada any t'oferim aquests vots,

ho poguem fer amb veu pietosa: Carnunt, que la terra et sigui lleu.

Aquesta inscripció té un termini cronològic post quem que és la inscripció RIT 569 i l'altar on és inscrita, que pertanyen (per la seva tipologia) al segle II d.C. La nostra pot ser datada encara al segle II d.C. o, potser, al segle III d.C.

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció funerària perduda, coneguda des del segle XVI (vid. bibl. antiga a CIL II 4427), probablement procedent del carrer de Cavallers (RIT), tot i que la bibliografia antiga no es posa en cap cas d'acord sobre el lloc on fou llegida (la casa d'alguna persona important, sembla la única coincidència; aquesta pot ser, per exemple, la de Maians i Siscar o la de la vídua Soldevila). No tenim cap dada física sobre la pedra ni cap tipus de descripció. L'edició del nostre text depèn de les lectures de CIL II 4427 i de la bibliografia manuscrita que allí es cita.

CIL II 4427 (amb la bibliografia anterior); CLE 542; C.Hosius, "FALTA TÍTOL", RhM 50 1895 290; Cholodniak 1904 10; F.Walter, a WS 45 1926-27 109; IHV, pp.16-17, 36, 94, 102-3, 132, 180; S.Mariner Bigorra, "COMPLETAR TÍTOL", Emerita 28 1955 229; J.H.Oliver, "The Epitaph of Aerarius Aper at Tarraco", AJPh 78 1957 159; HAEp 17-20 2419; ILER 5769; G.Barbieri, a Quarta Miscellanea greca e romana. Stud. Ist. it. Storia antica, 23 1975, n.7 (p.349); RIT 228; D.R.Shackleton-Bailey, "Notes in Minor Latin Poetry", Phoenix 32 1978 323-24; Gómez Pallarès 1995a, p.81; Cugusi 1996², p.387.

[---]t • leg(ionis)
 [---]ntis(ssimo?)
 n[---] mens(ibus) • IIII
 manes • si • saperent • mise
 5 ram • me • abducerent • con
 iugem • vivere • iam • quo
 me • lucem • iam • nolo • vi
 dere (hedera)

dulcem • carui • lucem • cum • te
 10 amisi • ego • coniunx • has • tibi
 fundo • dolens • lachrimas • dulcis
 sime • coniunx • lachrimae • si • pro
 sunt • visis • te • ostende • videri
 haec tibi sola domus (hedera) [---]
 15 semper • in • perpetuo • vale • mihi
 carissime • coniunx

Manes si saperent, miseram me abducerent coniugem,
 vivere iam quo me, lucem iam nolo videre.
 Dulcem carui lucem, cum te amisi ego, coniunx.
 Has tibi fundo dolens lachrimas, dulcissime coniunx.
 5 Lachrimae si prosunt visis, te ostende videri.
 Haec tibi sola domus...
 Semper in perpetuo vale mihi carissime coniunx.

El text de CIL II 4427 presenta les edicions d'Strada i de Povillon. Nosaltres, per la separació de rr., hem confiat més en la d'Strada (més versemblant amb la realitat que coneixem de les inscripcions mètriques llatines: la de Povillon és masa regularitzadora)

rr.1-2: om. Povillon, ILER 5769; ...mili]t . leg. / [coniugi pie]ntis Cholodniak 1904; ---ve]t(erano) (?) leg(ionis) / [---pie]ntis(simo) (?) RIT 228
 r.3: N.....FAGMEN Strada; ... MENS • III Povillon; ...v.]a. L (?) men. IIII Cholodniak 1904; n[---] ac (?) men(sibus) IIII. RIT 228
 r.7: me] mi Cholodniak 1904
 r.9: cum te om. Povillon, ILER 5769
 r.10: coniunx Povillon
 r.11: fund Strada // lacrimas Povillon, CLE 542, Cholodniak 1904, ILER 5769, RIT 228
 rr.11-12: carissime coniunx Povillon

r.12: lacrimae Povillon, Cholodniak 1904, ILER 5769, RIT 228; lacrime CLE 542

r.14: om. Strada; [sedesque aeterna manet nunc]; coni. Cholodniak 1904

r.15: perpetuum Povillon

r.16: coniux Povillon

Pel que fa als paralels epigràfics, el més notable per la nostra inscripció és T 4 d'aquest mateix estudi, amb coincidències fonamentals a partir de r.6 de T 4: Has tibi fundo miser lacrimas pater orfanus ecce/ effugit et lumen, labuntur membra dolore. / Hoc melius fuerat, ut funus hoc mihi parares. / Inferi, si qua sapent, miserum me abducite patrem. /¹⁰ lam carui lucem qui te amisi ego nate. Els quatre tòpics fonamentals que toca la nostra inscripció estan també recollits a T 4 (marcats en negreta) (el vessament de llàgrimes; la llum com a sinònim de vida i de benestar; la desgràcia que arriba quan manca aquesta llum, que és, a més, qui tu més estimes; la reparació de la injustícia, que consistiria en que els déus s'enduguessin qui queda en vida en comptes de qui ha mort realment), tot i que no segueixen el mateix ordre. Pels comentaris sobre tot plegat, remetem a T 4. No sabem si són obra d'un mateix autor, però sí sembla si més no versemblant (a efectes de datació i d'estudi dels paralels) que l'autor de T 11 va tenir a la vista T 4. Des del punt de vista literari, a més d'allò exposat a T 4 i del que Cholodniak 1904 indica a les seves notes pels vv.2 i 7 (Prop., 5, 11, 81 ss., i Verg., Aen., 11, 97) podem afegir, pel v.5, Ov., Ars, 1, 659; pel v.5, Verg., Aen., 8, 377; Ov., Met., 11, 727 i Stat., Silv., 3, 5, 110 i 5, 1, 11.

Estilísticament parlant, el nostre poeta anònim juga amb la repetició d'una mateixa paraula, coniunx, al final dels vv.3, 4, i 7. Si afegim que al final del primer vers també la trobem, tot i que declinada en Acusatiu, podrem concloure que hi ha hagut, potser, una certa intenció d'iniciar, finalitzar i també col·locar al mig de la part versificada de la inscripció, una mateixa paraula que és la que resumeix el sentiment del text: la mort d'un espòs i el plany d'una esposa. També hi ha altres ritmes a l'interior de la poesia, com per exemple, saperent...abducerent al v.1; vivere...videre al v.2; dulcem...lucem al v.3; lachrimas dulcissime...lachrimae ...carissime als vv.4-7 (Wills 1996, pp.423 i ss.).

Pel que fa a la mètrica, tenim davant la intenció per part del poeta de construir

hexàmetres dactílics, tot i que no tenim ni un sol vers que es pugui mesurar ortodoxament, ni des del punt de vista prosòdic, no del patró habitual d'un hexàmetre dactílic.

Des del punt de vista lingüístic, com ja passava a T 4, destaquem el règim d'Acusatiu del verb carere: vid. comentari supra. També in perpetuo de r.15, per in perpetuum (IHV, p.94, ho explica com un creuament entre les dues possibilitats, perpetuo i in perpetuum). Mihi, a r.15, com a exemple de datiu ètic (IHV, p.102).

.....

...de quatre mesos

Si els Mans tinguessin seny, se m'endurien a mi, l'esposa,
perquè ja no vull viure, ja no puc veure la meva llum.

He perdut la meva dolça llum, quan jo t'he perdut a tu, espòs.

Vesso per tu aquestes llàgrimes, queixosa, dolcíssim espòs.

Si les llàgrimes poden afavorir les visions, fes-te evident (?)

Aquesta casa sola per tu...

Per sempre més, adéu, estimadíssim espòs meu.

Segons RIT 228, la inscripció podria haver-se datat al segle III d.C. i nosaltres hi estem plenament d'acord perquè podem argumentar un termini post quem si més no, a partir dels paralels que proporciona pel nostre text T 4 d'aquest mateix estudi.

T 12 = làmina 21 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT, número d'inventari 7507

Es tracta d'un sarcòfag de factura molt senzilla, fet de pedra calcària local i repicat en tota la seva superfície. Les seves mesures són 64 x 200 x 57 cm. Les seves cantonades estan força fetes malbé i li manca la coberta. Fou trobat el 1913 a l'anomenada "Quinta San Rafael" (actual Parc de la Ciutat), al marge dret de l'antiga carretera nacional II que du cap al Sud, vora el riu Francolí, de forma casual pels germans Marià i Rafel Puig i Valls. En aquest indret s'hi troben una gran quantitat d'enterraments (per una informació completa, vid. TED'A, Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco, Tarragona, 1987). La inscripció es troba inscrita dins d'un camp epigràfic profundament incís a la pedra, en allò que havia de ser la part central davantera del sarcòfag. Les dues últimes línies de text van ser escrites fora d'aquest camp. Les lletres mesuren de 4 (rr.1-3) a 2,5 cm (r.9) i tot el conjunt respira una manca de destresa i habilitat notables. Paleogràficament destaca la poca cura en la construcció de les lletres i el desequilibri i varietat de les formes: les A, sense traç horitzontal i amb el segon traç vertical sobresortint de la seva intersecció amb el primer; les L tenen un segon traç pràcticament inexistent, així com les T estan mancades del seu traç horitzontal superior (de fet, en aquesta inscripció, I, T i L són pràcticament intercanviables); algunes M (cf., per exemple, M de simul a r.5), estan formades a partir de la unió de dues A; l'ull de les R no tanca sobre el primer traç vertical; algunes D (a rr.2-3, sobretot) presenten un traç oblicu de tendència actuària.

A. del Arco, "Hallazgo de un sarcófago romano", Diario de Tarragona, 28 de desembre de 1913 (= Butlletí arqueològic, època 2, número 1, 1914, pp.67-68); F.Fita, "Lápida ibérica de Cabanes y romanas de Almenara, Villareal y Tarragona", BRAH 64 1914 193-202 (pp.199-202, amb fotografia); J.Puig i Cadafalch, a AIEC 5 1913-1914 865 (amb fotografia); CLE 2180; I.F.C.Brakman, "Ad Carmina Latina Epigraphica",

Mnemosyne 58 1930 329-338 (334); H.Armini, a Eranos 34 1936 138; IHV, pp.100, 102, 178; RIT 901 (amb làmines CXXXIII, 3 i CXXXIV, 2); Gil 1982, p.363; TED'A, Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco, Tarragona, 1987, pp.26-27 (amb fotografia, figura 3).

D M
 Aurel(iae) Paulina^e filiae o cru
 dele funus qui nunc attigit
 mihiⁱ renovatus o dolor dolu
 5 eram fratri simulq(ue) [so]rori nu
 nc lugeo fi^lia(m) pariterq(ue) sang(uine) me
 sto iam placide posita Lethes in
 morte quiesce iunctaq(ue) tumulo
 fratri simulq(ue) sorori vixit ann(nis) XX m(ens---?)
 10 d(iebus) XVII Aur(elia) Pu^rpuris m^ater filiae dul
 ciss(imae) et pientiss(imae) fec(it) Qu[---]
 [-----]

O crudele funus, qui nunc attigit mihi. Renovatus
 o dolor. Dolueram fratri simulque sorori.
 Nunc lugeo filiam pariterque sanguine mesto.
 lam placide posita Lethes in morte. Quiesce

r.4: mihi, e(st) CLE 2180

rr.5-6: filia, pariterq. sane comes e/o CLE 2180; filia pariterq(ue) sancta. E/sto RIT 901

r.8: morte quiesce(t) Gil 1982

rr.10-11: om. CLE 2180

Els paralels epigràfics i literaris que puguem aportar per aquesta inscripció estan, més que en altres d'aquest estudi, en funció del correcte enteniment del nostre text i de la seva mètrica més que de portar llocs comuns especialment propers. En

aquest sentit, els paralels epigràfics més significatius poden ser CLE 163, 1 (pel verb doleo + Datiu de rr.4-5); CLE 1403, 11; CLE 556, 4 i CLE 565, 1, que tenen un inici d'hexàmetre igual que el nostre v.2; CLE 737, 10, in pace quiesce, com a paral·lel per v.4 de final d'hexàmetre dactílic (tot i que el tall sintàctic que proposem en la nostra inscripció no és el mateix que el que presenta CLE 737); CLE 769, 12, com a exemple de lugeo + Acusatiu (per justificar el desenvolupament d'una abreviatura de filia, a r.6) i CLE 1413, 14 i 535, 3, com a paralels de r.8, iuncta tumulo. Al mateix temps, el paral·lel literari més cridaner pel nostre text (Lucr., 4, 1236, sanguine maestri, en relació amb el desenvolupament de rr.6-7), que és mèrit de l'observació de Gil 1982 i que nosaltres hem pogut corroborar sense cap problema en la lectura de la pedra, permet no només proposar una lectura d'acord amb un final d'hexàmetre dactílic i que no és estranya en el context de la mort d'una filla (vid. traducció). Pel que fa al contingut de la inscripció, no tots els editors han puntuat diacríticament el text de la mateixa manera ni han llegit el mateix a la pedra. Expliquem breument el nostre text. Es tracta d'una inscripció de les que Lommatzsch va anomenar commatica, ni prosa ni vers, sinó una barreja de les dues coses. Amb la nostra presentació del text (a sota de l'edició) hem volgut palesar gràficament com no creiem en aquest tipus de divisió. Allò que tenim a T 12 és una inscripció amb un inici prosàstic, seguit de quatre versos que intenten, sense aconseguir-ho (també cal dir-ho), marcar un ritme quantitatiu dactílic i ho aconsegueixen només a l'inici dels quatre versos i al final, sobretot, dels vv.3-4; la part final de la inscripció recupera la prosa per donar la informació precisa sobre el túmul i les dades biomètriques de la morta, a més del nom de la dedicant. com es pot veure, és un esquema no gens estrany a una inscripció mètrica llatina. Pel que fa al contingut i a la seva puntuació, la nostra discrepància principal respecte de RIT 901 neix del fet que entenem que el verb lugeo (r.6) regeix filia(m) i, en la mateixa frase, no llegim sancta, sinó sang(uine) mesto (per maesto). En la frase següent, per tant, no llegim cap imperatiu de sum, sinó que entenem que la forma verbal és posita (est). La nostra proposta neix de la de Gil 1982, però tampoc no concorda completament amb la del professor de Sevilla. De la seva presentació del text (no ofereix cap traducció que ajudi a clarificar) entenem que hi ha una primera oració, nunc lugeo filiam de la que penja una subordinada de relatiu, pariter que (per quae) sanguine mesto (entés potser com un Ablatiu de qualitat: mera hipòtesi nostra) iam placide posita (participi concertat amb

quae), Lethes in morte quiesce(t). No cal dir que es nostres principals diferències són: entenem el v.3 com una unitat de sentit, que acaba amb mesto. Entenem que posita (est) és el verb de v.4 i no sobreinterpretem la inscripció afegint una -t a quiesce (altra cosa és fer-ho amb un Acusatiu singular, fenòmen molt habitual en les inscripcions: les formes verbals no tenen la mateixa consideració abreviadora, a no ser que es tracti de formularis), sinó que ho entenem com un imperatiu de present relacionat amb la frase següent: quiesce iunctaque tumulo. En aquesta interpretació, Lethes s'entén com un Genitiu singular completament regular de Lethe, -es (in morte Lethes).

Des del punt de vista estilístic, només ens atrevim a “destacar” les repeticions d'interjecció en inici de vers 1 i 2; tot i que no formi part d'una mateixa estructura sintàctica, la “quasi”-figura etimològica que conforma la repetició de dolor dolueram, a v.2; les anàfores de la conjunció copulativa enclítica -que; les repeticions de fratri simulque sorori i l'anàstrofe, si entenem bé, de Lethes in morte. Pel que fa a la mètrica, no creiem que calgui afegir gaire més al que ja hem dit: tenim un intent de combinar algunes clàusules mètriques hexamètriques d'inici i final de vers amb un ritme dactílic.

Onomàstica: Aurelia Paulina, filla d'Aurelia Purpuris. El cognom de la filla apareix a Hispania quatre vegades, a més d'aquesta (Abascal 1994, p.451, amb una forta dispersió geogràfica), i també ho fa algunes més sota la forma Paullina (Abascal 1994, p.452). Purpuris és un exemplar únic a la Península (RIT 901, a partir de Kajanto 1982, p.230, argumenta que el cognom de la mare pugui venir del grec Porphyris).

Lingüística: doleo + Datiu (comentari a IHV, p.100); Lugeo + Acusatiu; monoptongació de ae, a mesto: l'acumulació de Dativus a rr.8-9 (iunctaque tumulo fratri simulque sorori: IHV, p.102).

A la meva filla, Aurèlia Paulina.

Oh cruel exèquia, que ara em toca de prop! Oh dolor renovat! He patit la mort del meu germà i, al mateix temps, de la meva germana.

Ara em queixo de la de la meva filla i, ensems, de trista descendència.

Ja és dipositada amb placidesa en el riu de la mort (de Leto). Reposa, filla, a la vora de la tomba del meu germà i dema germana. Va viure vint anys, (...) mes

(-sos?), disset dies. La seva mare, Aurèlia Púrpuris ho ha fet posar a la seva filla plena de tendresa i de bondat. Qu(...)

Per la forma i tipologia del sarcòfag que conté la inscripció, per la paleografia de la mateixa, pels greus problemes de mètrica que presenta, cal datar aquesta inscripció en un àmbit força tardà, probablement al segle IV d.C.

T 13 (?) = làmina 22 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, número d'inventari 286

Es tracta de dos fragments d'una mateixa inscripció, que encaixen perfectament. El més gran presenta un crismó en alfa i òmega i correspon a l'angle superior esquerra (als ulls del lector) de la peça, mentre que el fragment petit és l'immediatament inferior per la banda esquerra de la inscripció (angle superior dret de la foto de Mossèn Serra Vilaró, que reproduïm en el nostre estudi). Fou trobada a la necròpolis paleocristiana entre 1927 i 1929, al costat de la tomba número 1020. El material de la peça és el marbre gris i les mides d'allò conservat són 30 x 29 x 6. Les lletres mesuren 2,5 cm i estan escrites en capital quadrada en la que destaca la S, força més petita que les altres lletres i la G, amb l'apèndix dirigit cap a la part inferior de la caixa. El fet que la línia conservada porti pautat i que en el fragment petit, a sota d'aquest, no s'hi observi cap altra resta de lletra, fa suposar que es tractava d'una inscripció de línia única.

Serra Vilaró 1929, n.64 (p.115, amb làmina LX, 6); Vives 1931, n.77 (p.397); M.Palomar Lapesa, "De epigrafía española romano-cristiana y visigoda", Zephyrus 2 1951, n.23 (p.29); HAep 1-3 1950-1952 389; Gómez Pallarès 1995a, p.82.

A (chrismo) Ω

o sanguin[e?] sita hic fal[---]

. .

r.1: O sangui[ne su]ja hic Fal[---] Serra Vilaró, Palomar, HAep; o sanguin[e---]ja hic Fal Vives

A manca de conèixer algun paral·lel que no hàgim pogut trobar, no hem esbrinat cap explicació ni epigràfica ni literària a aquest presumpte inici amb una interjecció

seguida de la paraula sanguine (RIT diu que també seria possible entendre sanguines ita, però llavors no sabem a quina declinació correspondria la paraula). En l'arxiu del professor Sanders, comentava aquest la possibilitat que fos mètrica, però suposava que davant de la interjecció hi havia d'haver hagut alguna altra paraula, o bé que la o fos en realitat -o (llavors hauríem pogut entendre, per exemple, [clar]o sanguine, com a perfecte final d'hexàmetre). El cas, però, és que no hi ha cap paraula abans i que la única seqüència que tenim segura és o sanguin, que no encaixa amb una mètrica hexamètrica canònica. Amb tot, mantenim els dubtes (d'aquí l'interrogant de l'encapçalament) perquè sanguine és una paraula habitual com a cinquè peu d'un hexàmetre, encara que també la trobem en altres posicions (vid. concordances; per exemple, CLE 2134, 1).

No ens és possible donar cap traducció

Per la paleografia de la inscripció, aquesta es podria datar entre els segles IV i V d.C.

T 14 = làmina 23 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, numero d'inventari 2651

És aquesta una lauda sepulcral en mosaic que cobria la pràctica totalitat de la tomba n.40 de la necròpolis paleocristiana de Tarragona. Fou trobada entre 1926 i 1927. Originalment mesurava 2,28 x 0,82 i en l'actualitat se n'ha perdut la part inferior. Aquesta pèrdua, però, no afecta la part fonamental de la figura representada ni el cos de text que ara coneixem. En l'actualitat el Museu i Necròpolis Paleocristians es troba tancat per reformes, però aquesta peça (una de les més valuoses de la seva col·lecció) es troba exposada, dins d'una exposició sobre "El Món de la Mort", en una síntesi prefigurativa d'allò que ha de ser el nou museu (al costat del vell, anterior). La lauda estava emmarcada per marbre i el camp musiu està rodejat per una senefa de doble trenat. El mosaic representa l'individu mort d'una manera quasi natural. El veiem frontalment (els ulls es dirigeixen, centrats, a l'espectador), amb barba i cavells quasi rossencs i una llarga toga trabeada, plegada sobre el seu avantbraç esquerra. Les tonalitats de la toga són les negres i ocres. El braç dret del difunt està aixecat a l'alçada del pit i els seus dits índex i cor destaquen sobre els altres (gairebé en actitud de benedicció). La seva mà esquerra sobresurt discretament dels plecs de la toga i mostra un volumen enrotllat. Algunes flors rodegen cap i espatlles (tons vermellorsos i grocs) i una mena d'arc amb oves el corona. La inscripció es troba sobre l'arc (la darrera línia és partida, d'una manera molt meditada, per aquest), en la part superior de la lauda entre la senefa i l'arc, "dibuixada" amb lletres negres (de ?? a 4 cm PRECISAR MÉS) sobre fons blanc. La part superior dreta (des del punt de vista de l'espectador) està malmesa (sobretot rr.1-2) des del moment de la descoberta. La lletra és una capital quadrada perfectament executada (per la probable cronologia de la lauda: vid. infra), fins i tot en la compaginació del text dins del camp musiu (vid. M.Mayer, infra cit., pp.46-47), que recorda la presentació d'un còdex il·lustrat de

l'època, no cal dir de gran qualitat en les il·lustracions (com correspon també a la qualitat de l'execució artística del mosaic). Destaquen en el “ductus” de la lletra les A, sense traç horitzontal i amb el segon traç vertical sobresortint de la intersecció amb el primer; les M, amb els arcs molt oberts; les T, més altes que les altres lletres; el traç oblic de les R, amb una certa tendència actuària.

Serra Vilaró 1928, p.31 COMPLETAR (làmina XXXII.1 i una altra làmina en color); Vives 1931, n.12 (pp.127-132); Schneider 1935, n.18 (p.87); IHV, pp.224-225; Palol 1967, pp.311 y 328 (amb làmines C.1, i CI); ICERV 294; RIT 937 (amb làmina CLXVII i altra bibliografia anterior); Schlunk-Hauschild 1978, pp.136-137 NO HI HAURIA D'HAVER LÀMINA?; Amo 1979, pp.106 i 108; Navarro 1979, n.71; M.Mayer (director), Roma a Catalunya, Barcelona, 1992, p.175 (amb foto de color); Gómez Pallarès 1995a, p.82; M.Mayer, “Notas sobre algunos soportes y formularios de las laudas de época paleocristiana en mosaico de Hispania”, CEA 31 1996 41-48 (46-47); J.Gómez Pallarès-M-Mayer, “Aproximación a un inventario de los mosaicos funerarios de época paleocristiana de Hispania”, CEA 31 1996, 49-96 (n.T 1, pp.74-75, làmines 25-26).

Optime magnarum [---]
cui maxima reru[m---]
divinas caeli quas promis[---]
arces ecce dedit sancta Crhisti
5 in sede quiescis

Optime magnarum [---], cui maxima rerum [---]
[---], divinas caeli quas promis[---] arces,
ecce dedit: sancta Crhisti in sede quiescis.

En aquesta inscripció cal matitzar que les variants en els passatges conservats són les següents (les variants de restitució sobre els passatges no conservats, formen part

més aviat del comentari, infra)

r.3: coeli Palol 1967 // promiserat RIT 937

...

Voldríem començar el comentari d'aquest text remarcant que es tracta de l'única inscripció mètrica sobre mosaic de la Península Ibèrica, cristiana o no (per altres paralels musius mètrics extrapeninsulars, vid. els nostres treballs "Carmina Latina Epigraphica Musiva et Depicta Buecheleriana", *Habis* 21 1990 173-203; "Carmina Latina Epigraphica Musiva et Depicta Zarkeriana", *Faventia* 12/13 1990/1991 373-388; "Carmina Latina Epigraphica Musiva et Depicta non Buecheleriana nec Zarkeriana. I.", *Minerva* 7 1993 165-222 i "Carmina Latina Epigraphica Musiva et Depicta non Buecheleriana nec Zarkeriana. II.", *Faventia* 15/11993 99-123). Els seus paralels epigràfics, units a la dignitat que desprèn la figura representada, ens van portar en el seu moment a proposar una restitució diferent a les que sempre s'havien proposat per r.1 (treball supra citat, junt amb M.Mayer). En efecte, i això lliga amb el que dèiem abans de les variants de restitució i, també, amb la nostra comprensió del text, paralels com els de CIL II², 7, 693, POSAR (IHC 133), o ICERV 275, 3-4 (confessor, Martine, tua hac dicatus in aula / antistes) o 313, 2 (antistes Honoratus), ens han fet proposar que Optimus, per la iconografia que presenta, podria ser també un antistes de la seva època a Tarraco, és a dir, un "bisbe" (vid. J.F.Niermeyer, Mediae Latinitatis Lexicon Minus, Leiden, 1984, s.v., p.48). Les edicions anteriors restituïen totes [Dominus], sense saber massa bé a qui es referien. La nostra restitució, amb els models de referència, proposa clarament una al·lusió a Òptim en el primer vers. Entre el primer i el segon vers hi ha un espai perdut al mosaic, que tots els editors restitueixen (sense cap base més enllà d'algun paralel com CLE 946, 4, maxima cura) com a maxima reru[m est cura] (ICERV es deixa el verb). L'altre variant de restitució nostra respecte de les edicions anteriors procedeix, en primer lloc, del fet que no hem pogut llegir entre les restes de les tesel·les allò que RIT proposa (promiserat). Per tant, i al llegir només promis[---], preferim proposar una variant que introdueixi un subjecte necessari per

aquesta altra oració de relatiu: divinas caeli quas promisit D(eu)s arces (cf., per exemple, CLE 1561, 5). El nostre text, per tant, seria (demanades totes les excuses per les restitucions que només són proposades), Optime, magnarum [antistes] cui maxima reru[m est] / [cura], divinas caeli quas promisit D(eu)s arces, / ecce dedit: sancta Crhisti in sede quiescis. Pel que fa a paralels literaris, cal anotar, pel v.2, caeli...arces, Verg., Aen., 1, 250 i Val.Flac., Argon., 3, 49.

Des del punt de vista estilístic, ens sembla que el més comentable és un cert gust per l'anticipació que mostra el nostre poeta, bé sigui en forma de prolèpsi (v.2, amb l'adjectiu divinas, referit a arces, abans de quas), bé en forma d'anàstrofe, amb una part del règim preposicional abans de la preposició (v.3, Crhisti in sede).

Mètricament parlant, estem davant de tres hexàmetres dactílics que no presenten cap tipus de problema, tal i com els restituïm supra.

Lingüísticament parlant, només podem comentar l'error que comet el lapicida a l'escriure la paraula Crhisti, d'una manera que denota (Crhisti), que la h ja no indica absolutament res per aquest parlant, com a signe d'una antiga aspiració grega.

Òptim, bisbe a qui està encomanada la màxima preocupació
per les coses, les divines fortalises del cel que Déu et va prometre,
vet-ho aquí, te les ha concedit: reposes en la santa seu de Crist.

Pels paralels iconogràfics del mosaic, per la presentació de text i imatge, per la paleografia de la inscripció i per la datació relativa amb el context de la necròpils paleocristiana, es podria datar aquesta inscripció a finals del segle IV d.C. o inicis del segle V d.C.

T 15 = làmina 24 (vidi)

Carretera Nacional 340, punt kilomètric 1169 (5,5 km al nord-est de Tarragona, en direcció a Altafulla)

In situ

L'anomenada "Torre dels Escipions" (la tradició popular atribuïa al monument funerari ser el dipositari de les despulles dels germans Publi i Gneu Corneli Escipió, perquè la primera paraula de la inscripció del monument havia estat mal llegida per Corneli) és un monument funerari que estava emplaçat al costat del traçat de la Via Augusta (de Comarriga a Tarragona: cf. F.Pallí, La Via Augusta en Catalunya, Bellaterra, 1985, pp.143 i 171 i nota 107) i que no sabem a qui recordava (el nom del difunt o difunts no és a la inscripció, probablement perquè la torre no contenia les despulles o cendres -no hi ha cap cambra funerària a l'interior-, sinó que aquestes devien estar en una tomba adjacent, que sí tindria una inscripció amb la identificació completa: cf. RIT, p.402). És una torre de planta gairebé quadrada (base de 4,47 X 4,72 m) que presenta tres cossos superposats, de major a menor i d'inferior a superior. El cos central és el més interessant per nosaltres perquè la seva cara sud presenta dos relleus de figures estants sobre pedestal i, ocupant tota la façana, una tabula ansata amb una inscripció. El cos superior és probablement incomplet: la tipologia del monument (vid. art. infra citat de Hauschild-Mariner-Niemeyer i també H. von Hesberg, Römische Grabbauten, Darmstadt, 1992, pp.144-145) fa pensar que hauria d'haver estat rematat per alguna forma piramidal (l'alçada actual màxima conservada és de 9,17 m). El monument fou bastit amb carreus de lumaquel·la de baixa qualitat, procedents d'una pedrera propera (més a la vora del mar, a l'altra banda de la carretera).

Els relleus que formen part del cos central del monument representen dues figures masculines, de 1,85 m d'alçada i sobre pedestals motllurats. Per una excel·lent descripció, vid. l'art. d'E.M.Koppel a la col·lecció dels "Monuments a l'abast, infra,

“Atis en el context funerari romà”, pp.10-15). La investigació especialitzada més recent, amb els paralels necessaris i abundants a la mateixa Península Ibèrica, no ofereix cap dubte que es tracta de dues representacions del déu Atis, àmpliament testimoniats en el món funerari romà.

La inscripció ocupa una tabula ansata en la part superior del cos central. El camp epigràfic disponible és de 366 x 36 cm i l'alçada de les lletres, de 10 a 12 cm (l'espai interlineal, de 2,5 cm). Tota la superfície de la pedra està molt malmesa, però el problema és especialment sagnant pel que fa a la inscripció, pràcticament il·legible en l'actualitat. Està escrita en lletra capital quadrada, en la que destaquen les V, amb el primer traç més alt que el segon i lleugerament corbat; la G, amb la cua en perpendicular sobre la caixa d'escriptura i les interpuncions, triangulars i amb el vèrtex mirant cap a la part superior de la caixa. Donada la greu dificultat actual de lectura, hem basat la nostra edició en tres elements: 1. No cal dir-ho, l'autòpsia fins allà on hem pogut arribar; el calc que van preparar Hauschild-Mariner-Niemeyer pel seu article i la làmina del foli 111 del ms. De Boy, en la versió conservada a la Biblioteca de Catalunya, ms. 742: el desconeixement del llatí per part de Boy i el millor estat de la pedra quan ell va fer el seu treball, fan que les seves transcripcions siguin més fiables que les de la resta de gravats antics anteriors a la bibliografia moderna -amb Hübner pel CIL II: Hübner mateix dóna algunes de les versions antigues, anteriors a ell, de la mateixa manera que nosaltres proposem fer-ho aquí, al marge de l'aparat normal de variants-).

Boy, fol.111 del ms.Bibl. Cat., n.742; CIL II 4283 i p.973 (amb altra bibliografia anterior); CLE 1096; Cholodniak 1904 858c; C.Cid Priego, “El monumento conocido por Torre de los Escipiones, en las cercanías de Tarragona”, Ampurias 9-10 1947-1949 137-139; T.Hauschild-S.Mariner-H.G.Niemeyer, "Torre de los Escipiones. Ein römischer Grabturm bei Tarragona", MM 7 1966 162-188 (amb profusió de làmines i calc important de l'inscripció); S.Mariner, "Noticia de una nueva lectura de la inscripción del sepulcro de los Escipiones en Tarragona", EClás, 10 1966 117-122; HAep 17-20 2611; AE 1967 244; ILER 5761; RIT 921 (amb làmines XCI, XCII i XCIII,

1); F.Pallí, La Via Augusta en Catalunya, Bellaterra, 1985, pp.143 i 171 i nota 107; M.Vermaseren, CCCA 5 1986 204; H. von Hesberg, Römische Grabbauten, Darmstadt, 1992, pp.144-145 (amb reconstrucció del monument); AA.VV., La Torre dels Escipions. Col.lecció “Monuments a l’Abast” del MNAT, Tarragona, 1993 (dins d’ell, un apartat dedicat a presentar una nova lectura de la inscripció, M.Mayer-M.Miró-R.Perea, “La inscripció de la Torre dels Escipions”, pp.16-21 -amb foto a p.18-); Gómez Pallarès 1995b, p.158; Gómez Pallarès 1995a, p.82.

Ornate • ea qua^e linq[ut---]s fuit suae r[e]bus • posit(i)s • negl[---]s
 [---]unu++paiuiil[---]s se+[---]rum • ubi • perpetuo • remane[t, -nt?]
 . . .

Per la poquíssima seguretat en la lectura, ens veiem incapaços de marcar cap separació en versos per aquesta inscripció.

Pel que fa a les variants, i derivat del problema anterior, ens sembla el camí més clar reproduir aquí les edicions més significatives, més que no confegir un aparat de variants incompreensible per un text que no es pot entendre tampoc massa bé.

CIL II 4283:

ORNIIEEA//V...[---] ∃\ [---]S ER BVSI....NEGL
 NVN \III[---] \VBI PERPETVOREMAN^E

CLE 1096:

Orniieea..u....er busi....negl..
 Nu....m ubi perpetuo remanet

Cholodniak 1904:

orniieea..u...iui..s er busi....negl...
 nuau....aiii...a ubi perpetuo remane...

Hauschild-Mariner-Niemeyer:

Ornate ea quae linq[it specio]se, vit[ae] suae r[e]bus posit[i]s negl[igen]s;

...

unum [s]tatuit l[ocum ii]s sep[ulc]hrum ubi perpetuo remanet.

.

ILER 5761:

ornate ea quae linq[it specio]se vit[ae] suae r[e]bus posit[i]s negl[igen]s

unum [s]tatuit l[ocum ii]s sep[ulc]hrum ubi perpetuo reman.e.t

RIT 921:

Ornate ea quae linq[it, specio]se vit[ae] suae r[e]bus posit[i]s, negl[igen]s

...

unum: statui re[liqui]s sep[ulc]hrum, ubi perpetuo remane[nt].

.

Mayer-Miró-Perea:

ORNATE EA QVAE LINQV[IT OPERA], SE VIT[AE] SVAE R[E]BVS POSITIS

.

NEGL[IGEN]S,

—

VNVM STATVIT E[NIM SVI]S SEP[VLC]HRVM VBI PERPETVO REMANE[ANT].

.

De la lectura d'aquestes variants, es desprèn clarament que abans de Hauschild-Mariner-Niemeyer ningú no entenia la inscripció, més enllà de les tres darreres paraules de r.2 (sense saber, però, en quin temps i persona estava el probable verb final); després de l'article citat, hi ha un acord bàsic en la lectura amb petites variants que inclouen els signes diacrítics. La nostra lectura, en conjunció amb tot allò publicat amb anterioritat, estableix només certa seguretat en que, a r.1, hi ha escrit ornate ea quae linq- (no sabem, a pesar del que es diu) ni qui és el subjecte d'aquest probable verb linquere) + suae rebus posit[---]s (no entenc per què

tothom segueix reproduint negligens, quan, per posar només un exemple, en una seqüència que podria amagar un Ablatiu Absolut, un negl(ecti)s tampoc no seria refusable: cf., per exemple, CLE 116d, cultu neglecto corporis moribus se ornabat suis); a r.2, -unu- + sepulchrum (tot i que és una paraula dubtosa, però potser feia referència a l'autèntic sepulcre del difunt, que, certament, no era la torre, que més aviat és un cenotafi) + ubi perpetuo remane- (tampoc no sabem el subjecte d'aquest verb remanere). Sobre les restitucions de les edicions anteriors no volem pronunciar-nos perquè el nostre costum és no proposar-ne de pròpies si no les tenim molt clares (tampoc no hi ha acord entre elles, en aquest cas). Tampoc no hi ha acord en si hi ha o no un “enjambement” entre r.1 i r.2: Hauschild-Mariner-Niemeyer, seguits per ILER i Mayer-Miró-Perea, no li veuen i refereixen el participi present a r.1, mentre que RIT sí que el proposa i refereix el participi a un Objecte Directe, que seria la primera paraula de r.2.

Els paralels epigràfics del verb ornare semblen proposar dos sentits fonamentals (certament n'hi ha d'altres en el corpus epigràfic): 1. Es demana (no sempre és la mateixa persona o persones) que s'honori, que es dignifiqui, el monument funerari (per exemple, CLE 1036, 10). 2. Es lloa la persona morta dient d'ella que dignificava, honorava, bé institucions a les que va pertanyer, bé als seus familiars (per exemple, CLE 1403, 18 ó CLE 111, 53). Si el verb inicial de r.1 està en segona persona del plural de l'imperatiu present, potser el significat més lògic fora una crida al passant per tal que, literalment, cuidés els monuments funeraris que veu, o, metafòricament, enaltís els “monuments”, les fetes, del difunt commemorat. Per proposar, però, una sola variant (n'hi podria haver moltes més, donat l'estat de la pedra!): el verb podria ser un participi de perfet en Vocatiu, (tu) ornate, el verb linquere podria estar en segona persona del present d'indicatiu i tenir com a subjecte (tu), ea seria l'Objecte Directe de linquis, i l'espai perdut a la pedra a continuació, podria haver contingut el verb de l'oració de relatiu introduïda per quae: “tu, adornat per..., abandones aquelles coses que...” (Cf., per exemple, CLE 1377, 3, tu meritis ornate tuis monumenta relinquis. / at (també citat per Mayer-Miró-Perea, però només com un paral·lel més d'ornare). En qualsevol cas, el sentit de linquere (al marge de quin fos el

seu Objecte Directe), sempre seria aproximadament el mateix, dins d'un context funerari: relacionat, però, amb positis (de lectura força clara) no volem deixar de citar, com a probable pista per una altra restitució, les fórmules del tipus CLE 475, 11 ó 476, 11, ex qua possitis obiti bene linquere natos.

Pel que fa a r.2, la única seguretat la tenim al final, ubi perpetuo remane- (sense que sabem quin pot ser el subjecte d'aquest verb remanere, que probablement, però, faci referència a les despulles). La paraula anterior, que potser formaria part d'una altra oració, pot amagar sepulchrum, certament, però la, per nosaltres, gran incertesa en la lectura de la E junt amb els dubtes sobre la primera part de r.2, podria fer-nos proposar, per oferir alguna alternativa, se(ve)rum (o Se(ve)rum i ja tindríem un nom en el monument), su(pe)rum, s(ancto)rum, etc.

Aquí no valen ni el comentari estilístic, ni l'onomàstic ni el lingüístic. Només, i amb la mateixa prudència que abans, el mètric. Sobre aquest, convé dir que CLE classificava el text entre els díctics elegíacs (un díctic), mentre que Mariner proposava dos tetràmetres anapèstics i Mayer-Miró-Perea, tres senaris iàmbics. Les úniques seqüències segures per una anàlisi mètrica són ornate ea quae linqu- i -rum ubi perpetuo remane-.

La primera pot mesurar-se ornate ea quae linqu-, mentre que la segona, -rum
ubi perpetuo remane-. Ambdues seqüències s'adiuen bé amb la mètrica iàmbica (com ja indicaven Mayer-Miró-Perea) i amb el seu règim de substitucions. La gran varietat d'aquestes, però, fa que no ens atrevim a proposar si són senaris o no, i si ho són, quants n'hi ha (el darrer peu de r.2 no sabem realment com acaba).

A pesar que no ens veiem amb cor de proposar cap traducció pròpia (hi ha molt poc text segur i aquest és perfectament entenedor), sí volem reproduir la única traducció catalana publicada, feta a partir de la proposta de restitució de Mayer-Miró-Perea, per aquests mateixos:

“Enaltiu les obres que va deixar en morir; oblidant-se d'ell,
erigí per als seus un sol sepulcre on han de romandre per sempre.”

Pel que fa a la cronologia, els relleus dedicats a Atis i els seus paralels, sota la inscripció, a més del ductus d'algunes lletres de la mateixa, ajuden a precisar una datació pel monument que pot anar de finals del regnat d'August a tot el de Tiberi (Koppel, art. supra citat i RIT).

T 16 = làmina 25 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, número d'inventari 242

Es tracta d'una placa de marbre gris, partida en vuit fragments i perfectament encaixada (només un fragment, el corresponent a l'angle inferior esquerre, és perdut). Fou trobada a la necròpolis paleocristiana entre 1927 i 1929, al costat de la tomba número 916. La placa mesura 14,5 x 51 x 1,5 i les lletres 4,5. Està escrita en capital quadrada, de la que destaquen els potents peus de les R., les V, les A, N i T; les P, amb un ull molt petit; les T, altes; les E, amb els trassos horitzontals molt bisellats; les M, amb els arcs molt oberts i els segons trassos sobresortint de la intersecció amb els primers; sembla que la N de santum, a r.1, sigui producte d'un error, volent potser el lapicida gravar una T, que fou corregida després en el primer traç vertical de N. Potser calgui remarcar que el crismó funciona en aquesta inscripció com a interpunció entre versos.

Serra Vilaró 1929, n.22 (amb làmina LXI.3); Schneider 1935, n.13; Serra Vilaró 1936, p.56 (amb làmina 12); Vives 1931, n.13; ICERV 296; RIT 1007 (amb làmina CXLV, 5).

Pro vitae meritis santum
sortita sepulcrum (chrismo) misceris
animis dic
•

Pro vitae meritis santum sortita sepulcrum (chrismo).
Mischeris animis dic

r.1: pro vita e meritis Serra Vilaró 1929

El sintagma preposicional inicial respon a una fórmula molt habitual en l'epigrafia funerària (cf., per exemple, CLE 1238, 25, vitae pro meritis...). Sortior tindria senzillament el valor d' "obtenir" com a recompensa (cf. CLE 782, 5-6, haec non mortales, sed virginitatis amore / aeternos sortita toros). Misceris animis no té cap paral·lel clar: potser calgui entendre-ho com proposa RIT, misceris animis (in Christo), en el sentit que el crismó podria adquirir el seu ple significat a través d'una mena de joc iconogràfic o, avui en diríem, jeroglífic (un paral·lel significatiu per aquest tipus d'estratègia comunicativa són les inscripcions musives on, alguna vegada, una imatge "substitueix" una paraula: cf., per exemple, Lucius Ceius (Pavo), on el cognom de l'individu és representat per un gall dindi, i M.Donderer, Die Mosaizisten der Antike und ihre wirtschaftliche und soziale Stellung. Eine Quellenstudie, Erlangen, 1989, n.C 17 -pp.136-37- i làmina 60, 1).

Fins al crismó tenim un hexàmetre sense cap problema. Després del crismó, podia haver seguit un altre hexàmetre o un pentàmetre. Aquesta suposició fa pensar (RIT) que potser la inscripció no és completa. Això també podria explicar la presència d'un presumpte imperatiu present de dicere, que no té una explicació fàcil (tot i que en una inscripció funerària tampoc no és gens estranya la seva presència entesa, diacríticament parlant, com un dic (el passejant): misceris animis).

Des del punt de vista lingüístic, cal comentar santum per sanctum.

Pels mèrits contrets en vida, has obtingut un sant sepulcre.

T'has unit en les ànimes (de Crist?)...

Per la paleografia de la inscripció, aquesta es podria datar al segle IV d.C.

T 17 = làmina 26 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

Museu Diocesà de Barcelona "Pia Almoïna"

És aquesta una placa de marbre grisós, de 20,5 x 18,3 x 3, trobada a la necròpolis paleocristiana de Tarragona, abans de 1925. Les lletres mesuren 1,4 cm i estan escrites en una capital quadrada molt insegura i de fermesa molt irregular, en la que destaquen els dos trassos horitzontals de F, fortament inclinats cap amunt; els barrets d'algunes T (a rr.2 i 3, sobretot), en forma convexa i la cua de la Q Qomia, que talla en perpendicular la caixa d'escriptura. El camp epigràfic sota el crismó, està emmarcat per una doble línia horitzontal que, a r.7, gairebé fa de pautat.

J.Gudiol, "Primeres manifestacions de l'art cristià en la província eclesiàstica Tarragonina", AST 1 1925 301-330 (325); Vives 1931, n.9; J.Puig i Cadafalch, "Necròpolis cristiana de Tarragona", AIEC 7 1921-1926, p.294 (fig.382); IHV, p.87; Zarker 1958 105; ICERV 295; RIT 969 (amb làmina, reproducció d'un dibuix de J.Gudiol), CLI, 1); Gómez Pallarès 1995a, p.82.

A (chrismo) Ω
quod dedit
heu tristes ti
bi Festela Qo
5 mia coniunx
hoc magis ob
sequium de
buit esse tuum

Quod dedit, heu, tristes tibi Festela Q(u)omia coniunx,

hoc magis obsequium debuit esse tuum.

r.4: Qom Zarker 1958 105, ICERV 296, RIT 969

La inscripció proporciona, una vegada més, el tòpic que és la persona dedicant (en aquest cas, l'esposa) qui hauria d'haver rebut l'"obsequi" de la placa de marbre, i no pas el marit, que és el que llegim. L'única curiositat és que aquest és un tòpic potser més habitual en casos de mort immadura (pares enterrant fills), que no pas del tipus que comentem ara. Un bon paral·lel pot ser el de CLE 173 perquè, tot i que amb un senari iàmbic, reproduïx l'esquema sintàctic i estilístic de la nostra inscripció: quod parenti facere debuit filia, / id immature filiae fecit pater. En el nostre cas, el pronom quod que encapçala l'hexàmetre, és recollit pel deíctic hoc, que ho fa amb el pentàmetre; el primer indica allò que ha hagut de fer la dona; el segon, allò que hauria d'haver fet l'home (obsequium, amb el valor de munus a, per exemple, CLE 1142, 13, invita hoc munus coniunx Victoria fecit).

Des del punt de vista mètric, tenim un díptic elegiac que no planteja, a pesar de la cronologia de la inscripció, cap problema.

El nom de la dedicant, Festela Qommia (probablement per Quommia), és un unicum. RIT indica que Qomia potser tingui relació amb, per exemple, ILCV 4004, nota, Comia. També podria estar relacionat amb Quemia (Coema, Coemea, Coemia, Coimia, Qemea: Abascal 1994, s.v., p.477 i pp.333-333) i estar-nos indicant un origen llunyà de Tarragona. Festela, no documentat per RIT, podria tenir alguna relació amb Faustilia (?) o ser una derivació diminutiva a partir del més habitual Festa (Abascal 1994, pp.361-62, amb setanta-dos testimonis a la Península).

Lingüísticament parlant, aquest text presenta un tristes per tristis i Qo- per Quo- i magis per un més probable potius en una data anterior (IHV, p.87).

Allò que, ai las, trista, la teva esposa Festela Quomia ha hagut de fer per tu, això, més aviat hauria d'haver estat una feina teva.

La inscripció, des d'un punt de vista paleogràfic, sembla que és molt tardana, dels segles V d.C. ó VI d.C.

T 18 = làmina 27 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT, número d'inventari 669

És aquesta una placa de pedra calcària local (pedra de Santa Tecla), de la qual es desconeix el lloc exacte de procedència. Cap al 1860, estava en possessió de Juan Fernández, en una seva propietat anomenada “de la Vista Alegre” (sic CIL II 4284). A partir de la fitxa d'inventari del MNAT, RIT apunta un edifici termal, lloc que no aniria del tot malament amb el probable contingut del text (CIL II indica el mateix a partir d'allò que la fama entre els mateixos vilatans indicava: ab incolis referri solet ad balnea). La placa mesura 19 x 41,5 x 28 i les lletres, 2,5 cm. La inscripció ocupa l'interior d'una tabula ansata, delimitada en la seva totalitat per la pròpia superfície de la placa (en la seva cara posterior) i està escrita en capital quadrada, de la que destaquen els potents peus d'I i A i el traç superior de les T, clarament ondulat de baix (esquerra als ulls del lector) a dalt (dreta) (en canvi, compari's amb la T de r.3 o la primera de r.4). Sembla que les lletres PVD, de r.4, estan escrites amb posterioritat a la resta: una atenta observació de la pedra fa veure que el camp epigràfic sota aquestes ha estat lleugerament rebaixat i la comparació entre aquestes tres lletres i les atres paraleles de la inscripció, indica també que són diferents (ja Hübner indicava que [pud]et est in litura repositum). Les línies estaven escrites sobre pautat, que encara es conserva nítidament a r.1 i r.2.

CIL II 4284 i p.973; Hernández - Molinero 1894, n.669 (p.65); CLE 882; ILS 6039; IHV, pp.85, 97; RIT 801 (amb làmina CXXXIX, 1); J.B.Hofmann, Lateinische Umgangssprache, Heidelberg, 1978⁴, p.34; J.Muñiz Coello, Sistema Fiscal, Huelva, 1980, p.311; R.K.Sherk, The Roman Empire: Augustus to Hadrian, Oxford, 1988, 211; Courtney 1995, n.46 (pp.72-73 i 269).

Si nitidus vivas
eccum domus exornata est
si sordes patior
sed {pud}et hospitium

Si nitidus vivas, eccum domus exornata est.

Si sordes, patior, sed {pud}et, hospitium.

La inscripció, una de les poques no funeràries d'aquest treball, té un típic contingut de "benvinguda" (depèn de com es miri), de pèn dels paralels amb un valor gairebé apotropaic, i per les seves característiques físiques (molt fàcil de dur), tant li fa si pertanyia a unes terres o a una habitació d'ús privat: probablement anava d'una banda a l'altra de la casa, allà on hi havia accessos per gent aliena a la mateixa. Aquest tipus de text troba els seus paralels més notables, al nostre entendre, en aquelles inscripcions pavimentals que trobem a les cases romanes, sovint sobre opus signinum, que rebien el visitant quan entrava en una casa, o el despedien quan en sortia: cf., per exemple, al nostre llibre Edición y comentario de las inscripciones sobre mosaico de Hispania. Inscripciones no cristianas, Roma, 1997, nn.MU 5, si es fur, foras, "si ets un lladre, fot el camp", T 1 (= RIT 802), ave salve ó T 2 (= RIT 803), [salvos ire, salv]os venire, "que arribes sa i estalvi, que te'n vagis sa i estalvi."

Des d'un punt de vista estilístic, el text recorda molt els epigrames de díptic únic que Mart. va dur al seu punt més àlgid. En aquest cas, l'estructura és fortament simètrica. Tant l'hexàmetre com el pentàmetre, tenen una pròtasi i un apòdosi, els dos comencen per la conjunció condicional + verb i els dos tenen un punt central (en el pentàmetre, a més, coincideix amb el canvi d'hemístiqui) d'inflexió en la interjecció el primer, en la conjunció adversativa el segon. A més, i seguint una de les tècniques de díptic únic, tant el primer com el segon versos presenten en ells mateixos una situació i la seva conclusió, però el primer vers descriu la situació bona, mentre que la xocant, la no desitjada, figura com a conclusió final, i conseqüència negativa de la primera, en el segon vers. No sabem quin verb podia amagar-se darrera de l'actual pudet, però

intuïm, per aquesta estructura, que no podia ser molt diferent el seu sentit d'aquest.

Des del punt de vista mètric, tenim un díctic elegiac que presenta com a única peculiaritat un hexàmetre espondaic (Courtney 1995, p.27, de l'apartat "Metrical forms"). També és interessant indicar (tant lingüísticament com mètricament) el subjuntiu vivas per un lògic i esperable present d'indicatiu vivis (que ha estat potser modificat per raons mètriques: per oferir una -a- breu). Lingüísticament parlant, a més, cal anotar l'ús d'eccum per ecce (en Plaute, en Acusatiu Objecte Directe: ThLL, s.v. ecce) i reivindicar que hospitium està en Acusatiu i no en Nominatiu (IHV, p.97), Objecte Directe de patior.

Si dus una vida neta, vet-ho aquí que (aquesta) casa s'honora (en rebre't).

Si ets un brut, suportaré oferir-te hospitalitat, però me n'avergonyeixo.

Des de CIL II 4284, s'està d'acord en datar aquesta inscripció, a partir de la seva paleografia, en el segle II d.C.

T 19

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció mètrica transmesa a través d'un manuscrit, el Paris, Bibliothèque National, lat. 8093, que és atribuïda per tota la bibliografia a Tarragona perquè commemora el bisbe de la ciutat, Sergi (vid. Marià Marí, Exposició cronològicohistòrica dels noms i fets dels arquebisbes de Tarragona, traducció del llatí, anotació i edició a cura de J.Mª Escolà, Tarragona, 1989, pp.41-42). Sembla lògic, per tant, que el seu epitafi fos a la ciutat. No tenim cap dada material del mateix.

ICVR II.1, p.294; IHC suppl., n.413; Morera 1897, 166 ss.; Fita 1900 510 ss. COMPLETAR; Fita 1903, n.2; Puig 1909, p.302; ILCV 1091, J.Vives, "Una inscripció històrica dels màrtirs de Tarragona", AST 9 1933 248; Serra i Vilaró 1936, p.59; Vives 1940 52; IHV, pp.57, 63 i nota 19, 64, 81; Palol 1953, pp.97 ss.; RIT 939; Gil 1976 567-68; Gil 1978 86-92; Marià Marí, Exposició cronològicohistòrica dels noms i fets dels arquebisbes de Tarragona, traducció del llatí, anotació i edició a cura de J.Mª Escolà, Tarragona, 1989, pp.41-42; Gómez Pallarès 1995a, p.82.

Com que es tracta d'un CLE de tradició exclusivament manuscrita i que no ha estat vist per cap dels estudiosos que l'han editat o transmés, fem l'edició directament amb puntuació diacrítica i com si es tractés d'una edició crítica normal a partir d'un codex unicus.

Sollers magnanimus pius ingenio cato
hic quiescit in tumulo Sergis pontifex s(an)c(tu)s,
[qu]i sacri labentia restaurans culmina templi

haud procul ab urbe construxit cenobium s(an)c(t)is.
 5 pauperes patrem hunc, tutorem habuere pupilli.
 viduas solamen, captibus (sic) pretium,
 esuriens repperit alimentum.
 Profluus in lacrimis depulit contagia carnis,
 cunctis carissimus, exuberanti gratia polle(n)s,
 10 parcus in abundantia, locuplex egentibus, vixit
 septies denos pr(a)esentis (a)evi peragens annos.
 tria sacer pontifex pariterq(ue) septena
 religiosae vit(a)e explevit tempor{a}<e> lustra.

r.2: Sergi(u)s RIT 939

r.3: qui sacri cet. edit.] [...] sacri ICERV 278 (fortasse [qu]i vi(vus) scrip. Vives in nota)

r.5: [hunc] pauperes patrem, hunc tutorem ICVR II.1, p.294, ICERV 278, RIT 939;
 <hunc?> ILCV 1091 // habu?>ere ILCV 1091

r.6: viduis ILCV 1091, ICERV 298, RIT 939; vidua solamen Gil 1976 // precium IHC 413

r.7: esuriens cod., Gil 1976, p.567] esurien<tibu>s cet. edit.

r.9: gracia IHC 413

El bisbe de Tarragona Sergi és el successor, a la seu tarragonina, de Joan (vid. T 20), mort no sabem quan, però amb posterioritat a l'any 517 (any en que va presidir un concili a Girona), des de ca. 540 fins a ca. 555. La seva gran preocupació fou l'observança de les normes eclesiàstiques, la qual cosa el portà a convocar i presidir dos concilis, l'un a Barcelona, el 540 (que ordenà deu cànons, sobre l'ofici diví i sobre les obligacions dels eclesiàstics); l'altre, a Lleida, el 546 (amb cànons sobre la forma adient de viure dels clergues: vid. informació completa a Marí, citat supra). Les xifres d'exercici del sacerdoci i del bisbat de la inscripció presenten algun petit problema: tots els editors suposen una coma, a r.12, després de sacer i interpreten que va viure 70 anys, dels quals 3 vegades 5 com a sacerdot i 7 vegades 5 com a bisbe. Estem completament d'acord amb Gil 1976 de que això no és massa lògic en una carrera

sacerdotal i que el mateix text ens permet interpretar allò més habitual, senzillament treient la coma: “va omplir tres lustres com a bisbe consagrat i, al mateix temps, set lustres de vida religiosa (com a sacerdot)”. Això, amb tot, podria plantejar algun problema per la senzilla raó que les dades no són segures i no tots els estudiosos parlen de les mateixes dates de mort i d’assumpció del bisbat. També ens fa la sensació que algun estudiós ha pogut confondre alguna datació antiga i allò que és presentat en els mss. com era hispànica, haver estat interpretat com a era cristiana (quan és evident que en les dates en què ens movem, Dionís l’Exigu no ha creat encara la datació per Crist i, per tant, allò que funciona en temps de Sergi és la datació per l’era hispànica). En qualsevol cas, les úniques dades que, modestament, creiem més sòlides són que Sergi va presidir dos concilis, el 540 i el 546. Abans del primer va d’haver estat nomenat bisbe: per tant el 540 és una data post quem per començar a comptar els 15 anys (en la interpretació de la inscripció que proposem a partir de Gil 1976) de bisbat, que tindrien una primera fita ante quem (suposant que hagués convocat el seu concili primer just després de ser nomenat, el 540) el 555. Abans del 540, haurien de ser comptats trenta-cinc anys de sacerdoci, el que ens portaria a una data de ca.505 per l’ordenació i, si podem fer cas de la inscripció (va viure 70 anys), a la data de ca.485 pel naixement de Sergi.

Pel que fa a paralels literaris, ILCV 1091 en presenta algun (per r.8, Sidon., Epist., 4, 23, 1; Greg., Tur., Virt. Mart., 1, 12; per r.9, Greg., Tur., M. in Ezech., 1, 3, 6). Des del punt de vista epigràfic, no hi ha cap paralel destacable; l’altra cosa que més crida l’atenció i que més recorda (al marge de qüestions d’estil que es citaran infra) l’epigrafia mètrica anterior, és la manera de presentar l’edat del difunt: només cal mirar les concordances a l’ús, s.v. denos, per exemple, o per qualsevol altre numeral, sigui multiplicador o no, per adonar-se del fenomen (fenomen que, d’altra banda, hem conegut comentat en casos concrets, però no hem vist mai estudiat específicament en tot el seu abast, tant en la poesia de més nom, culta, com en l’anònima, gairebé sempre, epigràfica).

Comentaris sobre l’establiment del text (a més, vid. infra, mètrica): a r.6, no entenen ni accepten els editors anteriors (Hübner exceptuat) la lectura del viduas

solamen i corregeixen el primer substantiu cap al Datiu (IHV, p.63 i nota 19, fins i tot parla, tot i que no ho defensa, de la possibilitat d'u Nominatiu en -as). Penso que no cal corregir res del ms., si pensem que el substantiu solamen és d'origen verbal (Ernout-Meillet 1959⁴, s.v.solor) i podria estar usat aquí pensant en el règim verbal del verb matriu (OLD, s.v., p.1786), que és transitiu (vid. A.Ernout-F.Thomas, Syntaxe latine, Paris, 1953², p.22, "anciennement, le substantif verbal d'un verbe transitif paraît avoir pu assez librement recevoir un accusatif objet", i entre els exemples cronològicament vàlids per la nostra inscripció, Greg. Tur., Conf., 17, nomen erant ignari i, sobretot, CIL IX 5167, 5, cuius pietatem et dulcedinem memores parentes). A r.7, tots els editors (menys el comentari de Juan Gil) creuen veure un error al ms., que transmet esuriens, i proposen, suposo que per mantenir la uniformitat i el paralelisme del període sintàctic, un Datiu, esurientibus. Nosaltres creiem que no és necessari i preferim, sempre que sigui possible fer-ho d'una manera lògica, defensar la lectura del ms. Allò que tenim aquí és al nostre modest entendre, un bon exemple de variatio sintàctica que parla en favor del poeta anònim. En dos hexàmetres, se'ns defineix el bisbe a través d'un període trimembre, on cada un dels tres membres és diferent dels altres, tot i que tots tres volen només lloar el tarannà del bisbe: viduas solamen (conhortador de vídues), amb un substantiu verbal regint un Acusatiu plural; captibus pretium (apreciat pels captius), amb un Dativus commodi i esuriens repperit alimentum (qui té gana troba (en ell, en el bisbe Sergi) aliment), on, amb un canvi de referent del nominatiu (els dos anteriors feien referència al bisbe i aquest tercer, a l'afemegat), se'ns explica (amb una estructura gens conflictiva) una altra qualitat del difunt. La defensa d'aquesta interpretació de r.7 és mèrit del professor Gil, qui, però, per mantenir la seva coherència, defensa també una uniformitat sintàctica: vidua solamen, captibus pretium, / esuriens repperit alimentum, on cal sobreentendre el verb de r.7 eb els dos membres anteriors. Ja hem defensat abans la possibilitat de mantenir les tres lectures del còdex (la proposta de Gil 1976 suposa dues modificacions).

Pel que fa a la mètrica (aquí, amb una certa relació amb el contingut del text, per la qual cosa hem avançat la seva exposició més enllà del que és habitual en aquest llibre), a r.2, si llegim Sergius tenim el problema mètric d'un quart peu -u- en un

hexàmetre dactílic. Si mantenim la lectura del ms. Sergis (IHC la defensa com a Sergis rustice pro Sergius retinui), llavors el quart peu és - - (IHV, p.64, defensa també la possibilitat de Sergis com a Nominatiu en -is). A r.5, Rossi, a ICVR, va conjecturar, perquè hi ha un espai buit al ms., que potser mancava un hunc a l'inici de vers. Nosaltres, amb Hübner (Gil 1976, p.567, sembla també afegir-se a la innecessària addició d'hunc), creiem que no és necessari per l'enteniment del vers suposar-hi res més (hauriem d'entendre tant patrem com tutorem com a predicatius d'hunc que, precisament per aquesta raó, ocuparia una posició central en l'hexàmetre, i traduir "els pobres van tenir en ell -aquest, Sergi- un pare, els deixebles, un tutor"). A més. Des del punt de vista mètric, l'afegit d'un hunc aquí distorsiona l'estructura d'un hexàmetre que, sense ell, funciona perfectament. De passada, tornem a la lectura original del ms. en un punt on, manifestament, no s'ha produït cap tipus d'error. A r.7, la lectura que defensem, esuriens, ens planteja l'existència d'un hexàmetre dactílic, mancat d'un peu. A r.12, septena presentaria una primera síl·laba llarga, allà on n'hi hauria d'haver una de breu.

Des del punt de vista de l'estructura de la poesia i del seu estil, creiem que aquest és força depurat i treballat: tenim dos primers versos de presentació del difunt (en asíndeton habitual el primer d'ells), als que segueix l'explicitació del currículum el mort, en que es dedica molt poc espai a les gestes mundanes i molt d'espai a les espirituals i a la descripció del seu caràcter com a home d'església. Les primeres es descriuen a través d'un tòpic habitual en epitafis d'homes d'església importants: la seva activitat edilícia, que sempre sol ser restauradora (v.3) i de construcció de nova planta (v.4). La part central de la poesia l'ocupa el currículum "espiritual" de Sergi, amb un vers introductori (el 5, ja explicat) que ofereix l'homenatge del difunt en posició central (hunc) i els deutors de les seves qualitats en posició inicial i final de vers (pauperes...pupilli). Els vv.6 i 7 descriuen la seva activitat entre els fidels a través d'una variatio ja descrita. A notar també, però, el joc de rima que fa el poeta amb el conjunt d'aquests primers versos: sanctus...sanctis, templi...pupilli, pretium...alimentum. el v.8 introdueix la segona part de la poesia en que els vv.9-10 retornen a la descripció, no de l'activitat estricta, sinó més aviat del caràcter del mort: a l'estructura

del v.9, que és persona beneficiada o qualitat del mort + qualitat de Sergi, per dues vegades, respon el v.10 amb una estructura de simetria inversa, de qualitat del mort + qualitat o persona beneficiada. A aquesta estructura simètrica s'hi supersposa una estructura quiàstica, en que al cunctis inicial de v.9 correspon el egentibus final de v.10, mentre que al exuberanti gratia medial de v.9 correspon el in abundantia de v.10. Per acabar, i per aconseguir una poesia realment equilibrada, als quatre primers versos més "terrenals" i de currículum tradicional, corresponen els tres darrers versos, també estrictament terrenals en que s'explica el currículum eclesial i l'edat del difunt.

Des del punt de vista lingüístic, a r.2, cal entendre Sergis per Sergius; a r.3 tenim un participi de present que s'ha d'interpretar com si fos de perfet; a r.6, captibis per captivis.

Hàbil, generós, pietós, d'enginy esmolat,
aquí en aquest túmul reposa Sergi, bisbe sant,
el qual, després de restaurar els sostres enfonsats del temple sagrat,
va construir un monestir per monjos no lluny de la ciutat.
Els pobres hi han trobat un pare, els deixebles, un tutor.
Consol de vídues, bé preuat pels presoners,
l'afemegat hi troba aliment.
Persona de llàgrima fàcil, va defugir el contacte de la carn,
estimadíssim per tothom, poderós en gràcia exuberant,
modest en recursos, però ric pels necessitats, va viure
set vegades deu anys de la seva època.
Va omplir, com a bisbe consagrat, tres lustres del seu temps
i al mateix temps, set lustres de vida religiosa.

Si la mort de Sergi s'escau 15 anys després de la seva ascensió al bisbat, i aquesta (si podem creure la notícia de Marí, que diu que fou bisbe en el regnat de Teudis) va tenir lloc el 535, és lògic pensar que el seu epitafi fou col.locat en aquelles

dates, és a dir, cap al 550. L'original del text que avui coneixem només a través de còpia manuscrita del segle VIII, havia de ser, doncs, de mitjan segle VI.

T 20

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Com en el cas anterior, es tracta d'una inscripció mètrica transmesa a través fonamentalment d'un manuscrit, el Paris, Bibliothèque National, lat. 8093, que és atribuïda per tota la bibliografia a Tarragona perquè commemora el bisbe de la ciutat, Joan, antecessor de Sergi de T 19 (vid. Marià Marí, Exposició cronològico-històrica dels noms i fets dels arquebisbes de Tarragona, traducció del llatí, anotació i edició a cura de J.Mª Escolà, Tarragona, 1989, pp.38-41). Sembla lògic, per tant, que el seu epitafi fos a la ciutat. No tenim cap dada material del mateix.

ICVR II.1, p.294; IHC suppl., n.413; W.M.Lindsay, Homebook of Latin Inscriptions, London, 1897, n.LXXIX. (p.124); Morera 1897, 158 ss.; CLE 699; Fita 1900 514 ss.; Fita 1903, n.1; J.M.Stowasser, "Vulgärmetrisches aus Lucilius", WS 27 1905 226; ILCV 1091; Vives 1940 52; IHV, p.96; RIT 938; Gil 1976 567; Marià Marí, Exposició cronològico-històrica dels noms i fets dels arquebisbes de Tarragona, traducció del llatí, anotació i edició a cura de J.Mª Escolà, Tarragona, 1989, pp.38-41; Gómez Pallarès 1995a, p.82.

Com que es tracta d'un CLE de tradició exclusivament manuscrita i que no ha estat vist per cap dels estudiosos que l'han editat o transmés, fem l'edició directament amb puntuació diacrítica i com si es tractés d'una edició crítica normal a partir d'un codex unicus.

Te loanne(m) Tarraco coluit mirificu(m) vatem
tuosq(ue) in hoc loco in pace co(n)didit artus.

In te libra mor(u)m, in te modestia tenuit regnum,
nitens eloquio mitissimus pollebas in corde
5 gerens curam pauper(um), pietate pr(a)editus ampla.
S(an)c(tu)s namq(ue) vita, fide magnificent<i>us ipse
[ap]paruisti cunctis pergens ad pr(a)emia Chr(ist)i.
Tuum nempe nomen tuamq(ue) dulcissima(m) mente(m)
laudabunt posteri, nu(m)quam abolenda p(er) (a)evu(m)
10 merita, pr(a)econiis adtollunt facta p(er) s(ae)clis.
Denis (a)equo libram<ine minuan>tibus lustris
rector doctor(que) pr(a)efuisti monacis et populis,
octiens denos vita p(er)agens feliciter annos.

r.5: praeditus ICVR II.1, p.294] predictus cod.

r.6: magnificentius ICVR II.1, p.294] magnificentus cod.

r.7: [Ap]paruisti suppl. ICVR II.1, p.294] paruisti cod.

r.10: attollent ICVR II.1, p.294 // per s(ae)cla ICVR II.1, p.294; per s(ae)c(u)lis RIT 938

r.11: aequo libramine minuantibus CLE 699, in apparatu et etiam in ILCV 1090 in apparatu] equo libram memineantib. cod., CLE 699 in textu, ILCV 1090; equam libram [tenens r]jemenantibus ICVR II.1, p.294, IHC 413; aequo libramine meantibus Kalinka apud ILCV 1090, in apparatu, Gil 1976 567

L'epitafi commemora la figura del bisbe Joan i com en el cas del seu successor Sergi (T 19), les dates sobre la seva vida són molt insegures. Si hem de fes cas de la cronologia relativa que ens proposa la biografia de Sergi supra comentada, hauríem d'entendre que Joan va morir abans que Sergi presidís, com a bisbe de Tarragona ,e el seu primer concili, el 540. Això és perfectament compatible amb les dues dates de presidència de concili que tenim de Joan, el 6 de novembre del 516 a Tarragona i el 8 de juny de 517 a Girona (cf. Marí, supra citat). Si seguim les dades de la inscripció, resultarà que Joan fou bisbe de Tarragona fins a ca. 540 i des de (v.11) 50 anys abans, és a dir, des de ca.490. Si va viure 80 anys (v.13), hem de concloure que podia

haver nascut cap a ca. 460.

Paralels literaris pel nostre text poden ser, pel v.11, Prud., Per., 10, 1134, libramine aequo qui malorum pondera. Des del punt de vista epigràfic, pel v.1, cf. CLE 2099, 9, te coluit proprium provincia cuncta parentum; pel v.7, CLE 2100, 24, pollicita amplectens reddentis praemia Christi (també CLE 1426, 11).

L'únic problema real d'enteniment que planteja aquest text és el del vers 11. En principi defensem la lectura supra perquè té un paralel molt clar en Prud. Per.10, 1134 i perquè, evidentment, no planteja cap problema per l'enteniment del text la correcció del ms., que no s'entenia tal i com ens transmetia el text. L'altra possibilitat més defensible és la que plantegen Kalinka i Gil: mantenir la lectura del ms., suposant que l'arquètip portava escrit denis equo librameantibus i suprascrit, mine (vid. Gil 1976 p.567): denis equo libramine meantibus en comptes de minuantibus. Adoptem el segon, però tampoc no tenim arguments per rebutjar l'altra possibilitat.

Des d'un punt de vista estilístic, no podem deixar de pensar que aquest epitafi, per les connotacions que desprèn qui commemora, hauria de ser un paralel que el seu successor hauria d'haver conegut i, potser, emprat. En realitat, però, i al marge de certs paralels habituals no només en aquests dos epitafis (indicació de la sepultura i del nom del difunt a l'inici i de les dades bàsiques curriculars al final), el contingut del nostre text és una mica diferent del del seu successor (T 19), probablement perquè les personalitats i qualitats d'ambdós també ho eren. Destaquen en aquesta poesia les virtuts d'equilibri i de força intel·lectual del mort, així com la seva capacitat d'expressió en públic. No es parla tant, ni tant sols concretament, de les seves gestes edilícies ni de la seva actitud concreta davant dels problemes. Sembla com si el contingut de la poesia volgués elevar la figura del bisbe Joan molt per sobre d'allò que és habitual trobar en un epitafi d'aquest tipus, fins al punt que per nosaltres, i des d'un punt de vista d'estructura del text, allò que més queda sembla cridar l'atenció al lector és l'"enjambement" dels versos 8-9, gràcies al qual, el laudabunt posteri queda en primera posició absoluta de vers i com destacat de la resta del seu període sintàctic. Allò que es remarca és, precisament, el missatge que els segles futurs coneixeran i parlaran de les virtuts d'aquest bisbe (de fet, pel que ens explica Marí, supra citat, els seus

mateixos contemporanis no se n'estaven de lloar-lo molt, fins i tot el para Hormisdes ho deixà per escrit més d'una vegada). Al marge d'això, el poeta anònim ha cuidat, com en el cas de Sergi, la construcció posicional d'alguns dels períodes sintàctics: v.2, adjectiu concertat + in hoc loco + in pace + substantiu; v.3, in te ... in te; v.4, mitissimus, remarcat perquè es troba després de la pentemímera; vv.8-9, tuum...tuamque (es tracta, sobretot, d'anàfores en inici i meitat de vers, que no sempre tenen relació amb cesures: cf. Wills 1996, pp.414-18, "Parellel Half-Lines"). També hi ha rima final als versos 10-12 (-is).

Mètricament parlant, estem davant d'hexàmetres dactílics correctament executats. A v.10, preferim saeculis davant de saeculis, perquè mètricament la segona forma provocaria un sisè peu hipermetrepe, -u-. A v.12, la segona o de doctor és breu.

Comentari lingüístic: v.10, per + Ablatiu (cf. IHV, p.96).

A tu, Joan, Tarragona t'ha venerat com a poeta prodigiós

i en aquest lloc ha enterrat el teu cos en pau.

En tu ha trobat son regne el contrapès dels costums, en tu la modèstia,

brillant per la dolçor de la paraula, tenia el cor ple de força

tenint cura dels pobres, revestit d'una gran pietat.

Sant per la vida que duies, millor encara per la teva fe, tu mateix

t'has manifestat a tots dirigint-te cap als premis de Crist.

El teu nom sens dubte, i també la teva dolcíssima personalitat

les lloarrà l'esdevenidor, mai no seran esborrats pel pas del temps

els teus mèrits, els teus fets et duen amb rebombori pels segles.

Amb justa balança has passat deu lustres minvants,

com a rector i doctor has estat al capdavant de monjos i pobles,

recorrent feliçment en ta vida vuit vegades deu anys.

Seguint el criteri que hem utilitzat abans (T 19), si podem fer cas de les dades cronològiques que ens proporcionen els concilis que va presidir Joan en relació amb els de Sergi, com a dates relatives, més la informació del seu propi epitafi, haurem de

concloure que l'original de la nostra inscripció que és transmés pel ms. de París, pot ser data cap a ca.540, any en que Sergi ja és bisbe i, per tant, Joan ja ha mort.

T 21 (?)

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció perduda, coneguda des del segle XV i que al segle XVI es trobava en algun indret entre la rambla Vella i la rambla Nova. No hi ha cap dada material sobre la mateixa.

CIL II 4379 (amb bibliografia anterior); CLE 122; Cholodniak 1904 9; RIT 605

D(is) M(anibus)

C(aio) lul(io) Olym^ap^aiaⁿ(o)

Terent(ia)

Lucentina

5 Terent(iae)

Valentines lib(erta)

sibi et suo coniug(i)

[v]iator remane re nova

.

nomen s(...) t(...) s(...) b(...)

Viator, remane: renova nomen s(...)

r.9: s[cie]s / b... CLE 122 (in apparatu scriptum est quod Cholodniak coniecit); s[cie]s / b[ene notuisse nostrum cunctis civibu]s Cholodniak 1904 9; s(it) t(ibi) s(...) B(...) RIT 605

Ni CIL II ni RIT no van apuntar la possibilitat que aquesta inscripció fos mètrica.

Però CLE 122 i Cholodniak 1904 9 sí que ho van fer, corregint la t transmesa a r.9, per una b. Nosaltres no tenim argument per dir res a favor ni en contra, tot i que no estem d'acord, en principi, en corregir una cosa que no sabem realment com es podia desenvolupar, tot i que un s(...) t(...) (sense saber què segueix), té molts números per poder desenvolupar-se s(it) t(ibi)... (RIT 605 proposa, com a exemple, un s(it) t(ibi) s(epulchrum) b(onum), per desenvolupar les quatre inicials transmeses). En qualsevol cas, r.8 i la primera paraula de r.9 formen un probable inici de senari iàmbic (cf., per exemple, com a paralel, CLE 120, 1: l'escansió de la paraula viator fa que pugui encaixar perfectament en la mètrica iàmbica -també en la dactílica, ben cert!-), que Bücheler i Cholodniak van detectar perfectament. Tot i que no puguem confirmar-ho, apuntem per tant la possibilitat que la inscripció dedicada a Juli Olimpià pugués ser, en la seva segona part, mètrica.

Pel que fa al nom del difunt, només cal dir que és el més freqüent d'Hispania (amb un 6,91 % del total conegut per Abascal 1994: p.151). El seu cognom, però, només apareix un altre cop, a Cartagena (Abascal 1994, p.443 i Haep 1-3 9). La seva esposa era lliberta d'una Terència, un nom ben present a Tarraco (RIT, p.490).

Des del punt de vista lingüístic, cal anotar el Genitiu en -es de Valentines.

Caminant, atura't: repeteix el nom...

Pel que fa a la datació, només podem dir pel formulari de la inscripció i dels noms que hi apareixen, que ha de ser posterior al segle II i, segons RIT, entre els segles II i III .C.

T 22

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

És aquesta una inscripció perduda actualment, trobada al segle XVIII, als fonaments de la Sala Capitular de la Catedral de Tarragona. No tenim cap dada material de la mateixa, però la “mida” del text i l’espai que aquest ocuparia en un camp epigràfic fan pensar RIT 161 que no es tractaria d’un altra funerari, en qualsevol cas, sinó potser d’algun tipus de placa.

CIL II 4137 (amb la bibliografia anterior); R.Peiper, “Vermischte Bemerkungen und Mitteilungen zu römischen Dichtern zum Theil aus Handschriften”, RhM, N.F., 32 1877 531; RE XII 1639; CLE 245; Cholodniak 1904 669; IHV, p.84; R.Pfister, “Volkstümliche versus quadrati”, Münchener Studien zur Sprache 15 1959 33; ILER 5816; RIT 161; H.Devijver, Prosopographia Militiarum Equestrum, Leuven, 1976, p.92; Gil 1977, 284; H.G.Pflaum, Gaule et Empire romain. Scriptura Varia, II, Paris, 1981, p.411; Gómez Pallarès 1995a, p.82; Cugusi 1996², p.40.

D(is) M(anibus)

L(ucio) • Alfidio Urbano trib(uno) • mil(itum)

leg(ionis) • VII • g(eminae) • p(iae) • f(elicis) • Antonⁱⁿ^{iana}e

homini • in vita sua optimo

5 ex testamento eiusdem

arbiterio Corneli Rusti

ci soceri • vive laetus

quique vivis • vita parvo(m) mu

nus est • mox exorta est sen

10 sim vigescit • deinde sen

sim deficit

Vive laetus quique vivis: vita parvom munus est.

Mox exorta est, sensim vigescit , deinde sensim deficit.

r.8: qui(s)que Cholodniak 1904 669, ILER 5816, RIT 161 // parvo ILER 5816

La inscripció que Corneli Rústic dedica al seu gendre Luci Alfidu Urbà conté dos versos al final que enllacen directament amb el fons de cultura gnòmica romana, tan arrelada entre la seva població. No cal dir que, aquí, pel missatge de la inscripció funerària (“mentre tinguem vida disfrutem del que ens ofereix, perquè quan s’acabi, i això succeeix abans del que ens pensem, s’ha acabat tot”), s’hi barreja també un fons d’epicureisme, conscient o inconscient. Des del punt de vista epigràfic, un dels paralels interessants (n’hi ha força és, rastrejables perfectament a través de la paraula vita a les concordances), pot ser Zarker 82, 4 (i tota la inscripció), vivito mortalis dum dant tibi tempora Parcae (amb el comentari de Cugusi 1996², pp.39-40 i els paralels allí adduits) i també CLE 244, quod edi bibi, mecum habeo, quod reliqui, perdidit (coincideix aquesta, a més, en el metre amb la nostra), per un Tit Flavi Marcial que va morir als vuitanta anys! Al v.2, tampoc no cal oblidar (ja comentat en aquestes pàgines supra) que la metàfora que rau a sota de la descripció de la brevetat de la vida, és la de la curta vida de les flors (també relacionades amb els enterraments): gairebé tan aviat com floreix, es panseix i tant poc com dura, cal fruir-la al màxim (no volem insistir en referències erudites ja anotades en pàgines anteriors).

Des del punt de vista estilístic, poc hi ha a comentar. La gràcia de la poesia està precisament en la seva brevetat i contundència, reflectida en l’asíndeton dels dos versos i en l’anàfora persistent, a pesar de la brevetat: al v.1, de les paraules relacionades amb “vida”; al vers 2, de la fórmula sensim + verb.

Mètricament parlant, estem davant de dos septenaris trocaics catalèctics, el segon dels quals planteja un problema que ha fet correr força comentaris. Li sobra un peu a la primera dipòdia, mox exorta est. Els editors anteriors a CIL II 4137, van fer

algunes propostes que no van trobar ressó: Josep Finestres, orta mox sensim vigescit; Haupt, dein vigescit (Hübner s'apunta a aquesta, tot i que no amb molta fermesa); Leo mox ut exorta est vigescit; Peiper mox erorta est, sensim augescit (ningú no el té en compte i Pfister, sense canviar res, el classifica com a versus quadratus accentuat (difícil de defensar la barreja de dos tipus de vers diferent, en una poesia de dos versos: els estudis recents tampoc no el tenen en compte). Cholodniak no es defineix tot i que posa en primer lloc a Haupt; Bücheler tampoc no ho fa, tot i que sembla preferir la de Finestres (la cita també en primer lloc); Vives no es defineix i tampoc no ho fa Alföldy. Gil 1977, p.284, fa la proposta més sensata, al nostre entendre: suposa una minuta on el lapicida ha llegit

OX

MEX

i, per tant, proposa una restitució del tipus mox orta est..., situant el número de síl.labes en el lloc adequat i conservant el metre en els dos versos.

Des del punt de vista onomàstic, el difunt, Lucius Alfidius Urbanus ja ens és conegut com a speculator de la legió VII en una latria inscripció de Tarragona (RIT 140, on també és analitzat el nom dels Alfidii: també Abascal 1994, p.74). Pel nom del seu sogre, RIT, p.89, indica l'existència d'un Sextus Cornelius Rusticus a Emerita (CIL II 548): en qualsevol cas, és un nom familiar conegut a la Bètica, on apareixen alguns Cornelii amb el cognom Rusticus, -a (AE 1981 515 i també CIL II 1056) (Abascal 1994, pp.118 i 123).

Comentari lingüístic: v.1, quique per quisque (ús de quique amb valor d'ndefinti-relatiu, és a dir, en comptes de quisque: no cal desenvolupar, per tant, cap -s-, IHV, p.84); parvom per parvum. al v.2, mox orta est per mox ut orta est (cf. Hofmann - Szantyr 1965, p.637).

Viu feliç, siguis qui siguis, mentre vius: la vida és un petit obsequi.

Tan bon punt t'és donada, creix; de cop i volta ja t'ha fet figa.

Pel que fa a la datació, el tribú Luci Alfidi Urbà ho és de la legio VII pia felix

Antoniniana: per tant la inscripció ha de ser d'entre els anys 211 i 222, que fou quan aquesta legió portà el sobrenom d'Antoniniana.

T 23

Tarragona (Tarraco)

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció que fou trobada vora de la Catedral de Tarragona, en una cruïlla de carrers (sense cap més precisió). No sabem quan fou trobada ni quines característiques podia tenir la pedra.

CIL II 6130 (= CIL VI 23942); EE 4 29; Cholodniak 1904 1067 (i 1114); ILS 8160; Engström 1912 86; IHV, pp.140-59 i nota 1; S.Mariner, a Atti del Terzo Nongresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina, Roma, 1957, pp.210-11; RIT 636.

D(is M(anibus)

Sexti • Perpennae Firmi

vixi • quem • ad • modum • volui

quare • mortuus • sum • nescio

Vixi quem ad modum volui. Quare mortuus sum, nescio.

Aquesta inscripció, com l'anterior, presenta d'una forma sintètica una altra sentència mai més ben dit "lapidària", que tan bé s'adapta al context, a les arrels del sistema d'expressió epigràfic i al metre que aquí s'usa. Pel que fa a paral·lels literaris, BUSCAR PHI. Dels epigràfics, CLE 991, 1, Vixi quod volui sempre bene pauper honeste (també CLE 992, 1).

Des del punt de visat de l'estil, destaca, altre cop, la síntesi de pensament, aconseguida a través de l'asíndeton de quatre formes verbals en un sol vers. Destacar també que el mort parla en primera persona, per donar més força a allò que expressa

el missatge. De tota manera, allò que més crida l'atenció d'aquest text és que té una còpia exacta trobada a Roma (= CIL VI 23942 i Cholodniak 1904 1114), coincident fins i tot en el nom del dedicat. Quina pot ser la causa d'aquest fet? Pensaríem potser que una de les dues inscripcions fos la que acompanyava les despulles de Sext Perpenna Firm, mentre que l'altra seria un cenotafi. Quina és quina? No ens sembla menyspreable l'argument onomàstic en aquest cas. Si hem de fer cas i creure el nom que transmeten les dues inscripcions, Perpenna, més aviat hauríem de pensar que es tracta d'un mort a Roma, que té la seva sepultura allí i que els seus contactes amb Tarragona van fer que s'hi trobi també un cenotafi aquí. El seu nom només és conegut, a Hispania, a través de la nostra inscripció (Abascal 1994, p.196), mentre que a la Península Itàlica és encara més freqüent. Ara bé, si pensem que hi pot haver hagut un error en la transmissió del nom d'una inscripció que no hem pogut veure els editors moderns (Perpenna per Perperna), llavors potser sigui més defensable l'opció que el mort és de Tarraco i que les seves relacions amb Roma fan que es trobi una còpia de la seva inscripció funerària allí. Perperna és un nomen (cf. Abascal 1994, p.196 i RIT 421, 422 i 464) conegut a la Tarraconense (també a Empúries i Barcelona) i a la Bètica (Cabra, Córdoba). No creiem que la còpia pugui ser deguda a l'originalitat del vers, que hauria fet que algú hagués copiat la inscripció en un indret per dur el text a l'altre, pel mer fet de donar a conèixer-lo. Tampoc no ens veiem amb cor de decidir-nos per una o altra possibilitat, perquè no tenim prou elements per dir si hi ha hagut aquí algun tipus d'error per part dels editors anteriors a Hübner.

L'altre tema interessant en aquesta inscripció és el del metre. Bücheler no va recollir aquesta inscripció (no sabem per què); Hübner va apuntar la possibilitat que qui va escriure la inscripció fes un vers, que "s'hauria perdut" en l'acte de la transmissió d'una inscripció ara perduda; Cholodniak 1904 pensava que eren dímetres iàmbics, mentre que Engström escriu que podria ser un septenari trocaic, tot i que li troba la pega dels hiatus, que fa que no encaixi en aquest metre. Probablement la solució la va aportar aquí S.Mariner (IHV, pp.140-50 i nota 1), qui va escriure que "puede constituir un septenario trocaico acentuativo, metro que cuadra mejor con su caracter" (amb el del text, s'entén): "víxi quém ad módúm vólui: quáre mórtuus súm nescio. Siendo

acentuativo se explica bien la no elisión de quem ante ad así como la tendencia a prescindir del cómputo de la u en hiato (voluit, mortuus). La única dificultad está en nescio cuya sílaba tónica está en el lugar de las átonas, i es también semiconsonantizada y ocupa el lugar de las tónicas la sílaba o. Mas como esta sílaba lleva el acento secundario, no es de extrañar esta colocación, la cual, a su vez, pudo haber determinado las anteriores. Así, la i de nescio sería no computada, como la u en volui y mortuus, con lo que ne queda al lado de sció y se toma por átona, pues no puede haber dos acentos seguidos; quizá la conciencia de que se trataba de un preverbio pudo contribuir a este empleo fuera del ictus.” Aquesta explicació mètrica solucionaria bé la part estrictament tècnica i, al mateix temps, encaixaria també bé amb el tipus de contingut del text i amb el fet que el septenari trocaic és un vers ben conegut a Tarragona (IHV, p.151).

He viscut com he volgut. Per què m'he mort, no ho sé.

Pel que fa a la datació, poques dades tenim. Com bé apuntava RIT 636, si es tracta d'una inscripció feta a Tarraco, la presència de la fórmula inicial apunta a un text datable entre els segles II i III .C.

Inscripcions amb incipit fragmentari

T 24 = làmina 28 (vidi)

Altafulla

In situ, al pas de ronda que voreja l'església parroquial d'Altafulla, com a delimitador de l'angle nordest de l'església que queda, però, molt per sobre de la pedra

Es tracta d'una base d'estàtua de pedra calcària local molt deteriorada (sobretot el costat superior esquerra, als ulls del lector), com a peça i, específicament, pel que fa al seu camp epigràfic (aquest està esberlat per múltiples esquerdes). Rep el nom popular de la "Pedra del Colsero", i no se sap on fou trobada exactament. A l'indret aproximat on és ara, com a guardacantó de l'àbsis de l'església, hi fou traslladada els primers anys del segle XVIII i fins a 1901 restà encastada al mur de l'església. La peça mesura 145 x (62) x (59) i el camp epigràfic, rebaixat (de 72 x (42)), està delimitat per una triple motllura. Fora del camp epigràfic delimitat específicament a la pedra, hi ha les rr.18-21, escrites sobre el sòcol de la base. La lletra és la capital quadrada i les mesures conservades que hem pogut prendre van dels 4 cm de r.1, als 2,5 de rr.3-4 i 2 cm de rr.18-20. Pel que hem pogut observar, no hi ha cap comentari paleogràfic especial a fer: és una lletra molt ben executada, que sembla respondre a un treball ben realitzat, que fa encara més difícil d'explicar la manca de compaginació de les quatre últimes línies, fora de camp. Hem de fer notar que la nostra edició, en aquest cas, segueix molt de prop la de RIT 924, que sembla haver pogut veure força més lletres de les que la pedra conservava quan la vam visitar nosaltres per darrera vegada (març de 1997). Ens ajudem també de les fotos velles de la mateixa (vid. infra).

J.Sánchez Real, "Hallazgos recientes", BARSAT 50 1950 212 (foto a làmina 2); RIT 924 (amb foto, làmina LXXII, 3); S.-J.Rovira Gómez, Guia d'Altafulla (Tarragonès), Tarragona, 1980, p.61 (foto a p.62); Gómez Pallarès 1995a, p.83.

- [---] ae Tyche
 ..
- [ux]ori p[iissi]ma^[e] raris
 . . .
- [simi] exem[p]li, qu^a^e [vixit]
 [an]n(is) XXXVIII m^en(sibus) III
 . .
- 5 [di]e(bus) VII[I] et s(emis) mecum
 . . .
- [an]n(is) X[---]men(sibus)---die(bus)---] et
 .
- [I]uliae [S]ecundae
 .
- [fili]ae p[iissim]ae et
 . . .
- [pu]dici[ssi]mae
 ..
- 10 [quae] vixit ann(is) XII m^en(sibus) V

- d[ie(bus)---lu]l(ius) Secu[nd]us CIII[---]

- [---]NIS[---]VOS[---]
 .
- [---]V[---]C[---]
 .
- q[ui]sq(ue) Secundum
 . . .
- 15 sci[---]AN[---]NI AL[---]E[---]
 . . .

auc[---]

.

[---]C[---]

[---o]ptim[e] coniun[gi]t [mec]um [i]nfelicissi[ma]

.

[coniux ? s]ic (?) quod constitimus quod arcemus to[...]

.

20 [---]VIMECA[---]MRED[---]IM[---]CU[---]

.

[---]CA[---]MI[---]

.

No ens atrevim a editar seguint cap forma de versos. Només podem indicar que, pel que llegim, a r.14 començaria la part d'inscripció en vers, Quisque Secundum..., que potser arribaria fins al final (r.21). Tampoc no creiem que sigui útil aquí donar variants respecte de l'edició anterior a la de RIT i nostra (la de Sánchez Real), perquè no té una edició real de la inscripció, sinó només restes de rr.1-9.

No hi ha cap possibilitat d'aportar aquí paralels literaris. Pel que fa als epigràfics, la gran precarietat de la lectura que fem ens impedeix de donar-ne per intentar recolzar restitucions més llargues de les que ja aportava RIT. Només volem dir que paralels per inscripcions amb mètrica hexamètrica, iniciades per Quisque en tenim alguns (CLE 1463, 1; 336a, 1; 528, 1). Per la resta, no hem trobat cap paralel consistent.

Per aquest únic fragment, podríem apuntar la possibilitat que es tracta de restes d'hexàmetres dactílics, a partir de r.14. Les síl.labes que hem pogut mesurar després de r.14, no contradirien aquesta possibilitat.

La inscripció sembla ser dedicada per un espòs i pare, de nom Iulius Secundus, a la seva esposa Tyche i la seva filla Iulia Secunda. A RIT 247 apareix un altre Iulius Secundus i també a RIT 180 (per altres Iulii, Abascal 1994, p.161 (CIL II 3030). El nom

d'origen grec de la seva dona és força freqüent a Hispania (Abascal 1994, p.536), mentre que pel de la seva filla, en tenim una altra documentada a Cádiz i una a Sintra (CIL II 5018): cf. Abascal 1994, p.154.

Segons les conclusions de tipologia i cronologia de les bases d'estàtua de Tarragona que presenta RIT (p.477), aquestes (les que duen coronament i base com la nostra) poden ser datades entre la segona meitat del segle II d.C. i la primera meitat del segle III d.C. La cronologia del segle III d.C. no aniria malament a la nostra inscripció.

T 25 = làmina 29 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT, número d'inventari 797

Es tracta d'un fragment de placa de marbre grisós trencat pels quatre costats i presentat en dos trossos que encaixen perfectament. Fou trobat abans de 1881 i procedeix d'un lloc desconegut. Les restes màximes conservades mesuren (15) x (21) x 2,5 cm i les lletres, oscil·len entre 0,5 i 1 cm. L'escriptura és la capital quadrada i algunes lletres escrites sobresurten de la caixa d'escriptura: F de fuit, a r.2; I d'ipse, a r.4; I, de iam, a r.7. Està executada amb una certa irregularitat (no hi ha dues B que tinguin la mateixa execució en els ulls, per exemple). En destaquen les R, executades a partir de la forma de les P; les M, molt obertes i amb la unió dels dos arcs, sobresortint per la part baixa de la caixa d'escriptura i les Q, amb la cua, que s'allarga molt, travessant la caixa. La inscripció presenta una hedera (a r.6), amb la fulla orientada cap avall. També sembla que, per la compaginació presentada, a r.9 devia començar algun fragment significativament diferent de la inscripció.

CIL II 6102; Hernández - Molinero 1894, n.797 (p.114); Puig 1909, vol.II, p.113; ILER 5770; RIT 694 (amb làmina, n.CXXVI; 3); Gómez Pallarès 1995a, p.83.

[---]fovebat +[---]

.

[---i]n illo fuit ut tibi s[---]

[---t]empore elabsa fuisse [---]

[---]ere mereris qui per te ipse pl[---]

.

5 [---]isti quibus tu saepe placuisti [---]

.

[---]tuisti nymphas calidas (hedera) qua[---]

[---]uabus iam nec cura adhibeba[---]

[---]quod nec de semine tuo vere c[---]

[---]us

10 [---]qui te saepe r++ebat[---]

Per la fragmentarietat del text, ens és impossible proposar cap edició de la poesia per versos.

r.1: fovebas to[to CIL II 6102, ILER 5770; ---]c fovebat I[--- RIT 694

. . .

r.2: in illo RIT 694 // tibi [memoria CIL II 6102, ILER 5770

.

r.5: [---]tisti RIT 694

.

r.7: curam adhibeba[s CIL II 6102

r.10: saepe p[rem]ebat... CIL II 6102, ILER 5770 // [---]s, qui te saepe rigebat[--- RIT

. . .

694

Bücheler, apud CIL II 6102, desenvolupava la inscripció amb restitucions que són més o menys versemblants, però de les que no sabem en absolut si podrem respondre a la realitat de la pedra (RIT 694 recull també “l’exercici” de Bücheler i en comenta algunes coses, sobretot des del fet que l’edició que usà Bücheler per les seves restitucions tenia alguns problemes reals de lectura). Com ja hem dit, no és el nostre sistema de treball acudir a aquests exercicis i ni tan sols reproduïm el de Bücheler perquè és en llocs ben accessibles. Dels paralels epigràfics pels fragments

conservats, potser podrien ser útils per una restitució i per entendre aspectes del contingut del text, per r.3, CLE 1090, 2 i CLE 1089, 2 (tempore raptus abiit); per r.4, CLE 393, 1, habes titulum quem sola mereris; per r.5, CLE 1424, 8, numquam furta tibi nec placuere doli; per r.8, CLE 1399, 1, Hoc situs est tumulo castus de semine casto; per r.10 (no oblidem que Alföldy llegeix, tot i que amb litterae suspectae, rigebat), CLE 1504, 1, nervus saepe rigens potensque sempre. De tots aquests fragments, sembla deduir-se que el sentit general de la inscripció era el d'una laudatio funebris (fet ja indicat per Bücheler), que, potser (RIT), un pare (uns pares) dedicava a la seva filla morta (r.3).

No creiem que es pugui dir massa més. Potser des del punt de vista estilístic fos una poesia on, com és habitual, es jugués amb les anàfores (en aquest cas, per exemple, dins d'un mateix vers, en -isti, a r.5; o repeticions d'estructures com Pronom Relatiu + pronom personal + verb, a rr.4-5). Podria ser que la iunctura nymphas calidas fos única a la literatura llatina. La mètrica seria l'hexamètrica. Des del punt de vista lingüístic, la única cosa comentable és r.3, elabsa per elapsa (el caràcter sonor de la s sonoritza la consonant oclusiva sorda en contacte).

...afavoria...

...en allò fou de manera que a tu...

...temps que et va arrabassar...

...als quals (?) tu sovint has complagut...

...corrents d'aigua calenta...

...i no s'hi afegia la preocupació...

...qui a tu sovint et...

Sense especificar les seves raons, primer Bücheler i després Alföldy proposen data aquesta inscripció a finals de segle I a.C.-inicis segle I d.C. (primers temps de l'imperi)

T 26 = làmina 30 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P 261

Es tracta d'una placa de marbre grisós, de la qual conservem la part inferior dreta. Fou trobada a la necròpolis paleocristiana de Tarragona, entre 1926 i 1927. La placa mesura (36) x (26) x 6 i les lletres, entre 3,5 i 3 cm d'altura. Està escrita en capital quadrada amb una certa tendència actuària. Destaquen les E, amb els trassos horitzontals molt curts; algunes R (cf. r.2, acervos, o r.5, aeternus) tenen un ull que no tanca completament sobre el traç vertical; el barret de les T està dirigit amb inclinació cap amunt (el traç superior de F, de r.6, té la mateixa inclinació) i és molt descompensat: als ulls del lector, i agafant com a eix el traç vertical, és molt més llarga la part de la dreta que la de l'esquerra; les N tenen el traç oblicu que cau perpendicular a mitja alçada del segon traç vertical; V, de r.3 sepulcrum, és clarament inferior a la resta de les lletres. La darrera línia, r.7, té un doble pautat (superior i inferior) que feu de guia al copista.

Serra i Vilaró 1928 90 (amb làmina, n..CXLVIII, 1); Vives 1931, n.11 (p.383); Zarker 1958 87; IHV, p.79; ICERV 298; RIT 1004 (amb làmina, n.CXLVIII, 1); Gómez Pallarès 1995a, p.83.

[---]isse se iuret

.

[---c]asus acervos

[---pere]grin^e sepulcrum

[---p]atria nata

5 [---]concessit aeternus

.

[---]m fletu maritus

[---] posteris annis

No hi ha cap divisió possible a proposar, ni puntuació diacrítica a implicar, tot i que a alguns finals de línia indiquen que es pugui tractar de finals de versos hexamètrics.

r.1: [---]sse Serra Vilaró 1928; [---]isse Vives 1931; issi se Zarker 1958 87; ---]cisse se RIT 1004

r.4: ...] a tria nata Serra Vilaro 1928, Vives 1931, ICERV 298

r.5: [c]oncessit Vives 1931

r.6: [cu]m Serra vilaró 1928

En relació amb els paralels epigràfics, per r.2, l'ús de l'adjectiu acerbus modificant diferents substantius (el més habitual, a partir de Verg., Aen., 6, 427-29, funus, però també mors, dies, etc), té una àmplia repercussió al corpus de CLE coneguts i, a partir de l'obra de Virgili i el seu context (cf. R.P.Hoogma, Der Einfluss Vergils auf die Carmina Latina Epigraphica, Amsterdam, 1959, pp.285-87), una certa especialització en l'àmbit de la mors immatura (cf. J.Gómez Pallarès, "Otros ecos en la Eneida de Virgilio: la 'evidencia' de los CLE", Thesauramata Philologica Iosepho Orozio oblata. Helmantica 44 1993 pp.276-77). Per r.3, CLE 1881, 2, non dignus loco peregre defunctus i, potser, la idea que s'estigui parlant de la mort en un lloc estrany pel difunt del del seu lloc de naixement (potser ajudaria a pensar això la referència, en r., d'una patria (cf. supra el comentari de T 9, amb una mort de soldat en terra aliena i l'antecedent, com a tòpic, de Cat., 101). Per r.6, CLE 721, 8, lugit coniux cum liberis. fletib(u)s familia prestrepit.

Dels paralels adduits només podem intentar presentar la conjectura que es tracta d'una inscripció funerària el comitent de la qual seria un marit, casat potser amb una senyora que havia nascut lluny del lloc on va morir.

Des del punt de vista mètric (cap altra comentari es pot fer, dels habituals en

aquest treball), rr.2-3 i r.6-7 parlarien a favor d'hexàmetres dactílics i, en aquests casos, podrien ser, fins i tot, finals de vers. Si la segona a de patria és breu, també aniria per aquí. Si es tracta de finals d'hexàmetre, r.5 seria un vers espondaic.

...es jura
...circumstàncies adverses
...sepulcre en terra aliena
...pàtria de naixement
...ho ha concedit eternament

Per la paleografia de la inscripció, aquesta es podria datar a partir del segle IV d.C.

T 27 (?) = làmina 31 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT, número d'inventari 796

És aquest un fragment de placa de pedra calcària, trobada el 1855 a la “cantera del muelle”, és a dir, entre el port i el c/ de Pons d'Icart (RIT 695). Està trencada per tots els costats i allò conservat mesura (13,5) x (6) x 1,6 cm. Les lletres mesuren 3 cm (r.1) i 0,8 cm, la resta. Està escrita la inscripció en capital quadrada, de la que destaquen els peus de les H, I, A, que són potents i ondulats; les L, que tenen el traç horitzontal amb una certa tendència cursivitzant; el barret de la T de r.6, amb la mateixa tendència i la irregularitat en el dibuix de les C.

CIL II 4428 i p.973; Hernández - Molinero 1894, n.796 (p.114); CLE 981; Cholodniak 1904 917; RIT 695 (làmina CXXVI, 2); Gómez Pallarès 1995a, p.83.

-----?

[---]lili[---]

.

[---]e • heic • hos[pe---

[---n]oscas • hom[inem---

.

[---]igella • sit [---]

5? [---]+officie+[---]

[---]vit • suai[---]

[---]+huic n[---]

[---]X[---]

r.1: ...Lu]cili Cholodniak 1904 917; [---]cili[---] RIT 695

.

r.2: [consist]e • heic CIL II 4428, CLE 980, RIT 695; rogo té morar]e heic, hó[spes, palispér gradum], Cholodniak 1904 917

r.3: [et n]oscas CIL II 4428, RIT 695; [ut n]ocas hom[inis fata.. CLE 980; ut vitam n]oscas hóm[inis paucis vérsibus]: Cholodniak 1904 917

r.4: hic]...igella sit[us... CLE 980; Lucilius...]igella sit[us est hóc loco]; Cholodniak 1904 917; [---] nigella sit [---] RIT 695

.

r.5: officie CIL II 4428; officie[is ... CL 980; dum vixit,] offici é[t plenus fuit bénefici], Cholodniak 1904 917; [---]l officies [---] RIT 695

.

r.6: suau CIL II 4428; dum vi]xit suau[is... CLE 980; bené labora]vit, suáv[iter fecít sibi]. Cholodniak 1904 917; [---]vit suave[---] RIT 695

.

r.7: iivicn ... CLE 980; ...pr]ivign[o bene merenti...] Cholodniak 1904 917; [---]i huic m[---] RIT 695

.

r.8: om. CIL II 4428

Poca cosa podem comentar d'aquesta inscripció. El seu caràcter mètric l'indicà Hübner amb un fortasse versibus concepti, que no podem corroborar amb cap altra seqüència que no sigui la de r.2, amb tres llargues consecutives, i la de r.3, amb amb un espondeu i un dàctil, que fan suposar que es tractava, potser, de versos dactílics. Bücheler va una mica més enllà i escriu disticha videntur fuisse i Cholodniak pensa el mateix i, potser amb raó, suposa que rr.7-8 podien haver estat escrits en prosa (amb l'edat del difunt, a r.8, afegiríem nosaltres en interrogant?). r.1, en canvi, portaria, amb probabilitat (també per la mida de les lletres), el nom de l'homenatjat: els editors anteriors restituïen Acilius, Caecilius, Lucilius, etc., tot llegint -cili-. Nosaltres, però, a la pedra hi hem llegit -lili-, amb la qual cosa les restitucions possibles es redueixen a noms del tipus Publilius.

Pel que fa a les altres restitucions, per r.1, tots els editors proposen consiste heic hospes, però nosaltres preferim no pronunciar-nos perquè també seria possible, per exemple, vive hospes (CLE 973, 10), rogo te hospes (CLE 1532, 4). En canvi, per [---]igella de r.4, no ens atrevim a proposar res. Els índexs inversos de CLE no ens aporten cap possibilitat, i els altres coneguts, tampoc.

En qualsevol cas, rr.2-3, podrien ser, en efecte, una invitació al passant perquè es deturi i conegui qui era la persona que és homenatjada per la placa (tipus CLE 2179, 1, Hospes, ut noscere possis: Briseis mihi nome adeptum...).

...aquí, hoste...

...puguis conèixer l'home...

.....

Per la forma de les lletres, ja Hübner va proposar una datació en el segle I d.C., que cap dels altres estudiosos que han vist la inscripció no ha rebutjat.

T 28 = làmina 32 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, número d'inventari 43-44

Es tracta d'un sarcòfag de pedra calcària local (llísós), que conserva la seva coberta i que fou trobat a la necròpolis paleocristiana, entre 1924 i 1925. Les mesures del sarcòfag (sense la coberta) són de 70 x 210 x 58. No presenta cap tipus de decoració, que no sigui la mateixa inscripció. Aquesta es troba a la cara frontal de la peça i ocupa un camp epigràfic (no delimitat per cap tipus de disseny. Aquesta part del sarcòfag és, malauradament, la més feta malbé: al costat de la troballa foren recuperats set fragments, cinc dels quals han pogut ser encaixats adequadament en les restes del frontal coincidint amb lletres conservades allí, mentre que altres dos (que, com fa RIT 1003, nosaltres editem a part: text b.) Han estat encaixats al sarcòfag (vid. foto), però no sabem amb certesa on podien haver anat. Les lletres mesuren 3 cm i són escrites en capital quadrada curosament executada. Cal observar, però, que el marge dret de la inscripció (als ulls del lector), presenta una compaginació lliure de les línies: allà on acabava el vers, acabava la línia i no hi ha cap preocupació per presentar una imatge compensada del text (primen els versos sobre les línies de la inscripció). De les lletres, escrites, sembla, sobre una doble línia de pauta que marca la caixa d'escriptura de cada línia, destaquem la cura uniforme amb què han estat rematades algunes d'elles: les F, amb els dos trassos horitzontals bisellats; les E, amb els dos trasso horitzontals superiors, bisellats cap avall, mentre que l'inferior mira cap amunt; la L, amb el mateix traç horitzontal inferior que les E; les T, amb el traç horitzontal bisellat en ambdues bandes. També cal anotar el primer i darre trassos de les M, que cauen en angle de 90° sobre la caixa d'escriptura; B, amb l'ull superior, més petit que l'inferior.

P.Beltrán, "Inscripciones halladas en las obras para la nueva fábrica de Tabacos

de Tarragona”, JSEAM 6 1925-1926, p.88 (n.56 i làmina VIII c); Vives 1928 268; C.Oliva, a JSEAM 88 1925-1926 82 (amb làmina VIII C); Vives 1931 382 (n.8); IHV, pp.38, 79, 108 i 225; Zarker 1958 24; ICERV 299; ILER 5767; RIT 1003 (amb làmines CXXXV, 3 i CXXXVII, 1); D.Pikhaus, Lebensbeschouwing en milieu in de Latijnse metrische inscripties, Brussel, 1978, p.230; S.Mariner, a Bivium. Homenaje a M.C.Díaz y Díaz, Madrid, 1983, pp.167-71; P.Cugusi, “Rilettura di carmi epigrafici vecchi e nuovi”, Epigraphica 48 1986 89-90; Hep 1 597; P.Cugusi, “Il carmen epigraphicum cristiano Zarker 24. Saggio di edizione ed esegessi”, Aevum inter utrumque. Mélanges G.Sanders, Steenbrugge, 1991, pp.27-39; Gómez Pallarès 1995a, p.83.

Volem indicar que per aquesta inscripció, especialment conflictiva perquè l’han estudiada molts especialistes, cada un dels quals ha proposat omplir les llacunes de la pedra de diferents maneres, hem procedit a fer l’edició epigràfica d’allò que ara ens permet veure la pedra, sense incloure-hi integracions. Com que hi ha tantes discrepàncies en les primeres vuit línies de text i, a més, alguns editors, han integrat els nostres textos b. i c. dins del cos de l’edició, hem preferit oferir íntegrament les principals edicions, per tal de no confegir un aparat crític que es feia completament il·legible per feixuc i carregat. Els comentaris i adhesions o rebuigs que ens motivin les integracions que ens proposen els editors anteriors quedaran consignats en el comentari del text.

Text a

[---]ME[---]

.

[---]ralim[---]

[---]digno ui+[---]li

v[---]m amore +[---]ca+[---]et patientiam

5? nu[---]estes concup[---]as nec purpuras

•
solv+[---]nputans ob[---]mini[---g]loria

•
offici[---]secuta unanima s[---]tia

unicam [---]m reliqui parvolis [---]m mesibus

mihi memoriae post futuram et patri solacio

10? spiritu durante emensa annos triginta et novem

sic vixi ut merito possem vita in aeternum frui

Text b

[---]NI[---]

[---]PITPA[---]

[---]TASED[---]

•
[---]AC+[---]

Text c

[---]SC[---]

Text a. Presentem només la puntuació d'aquells versos dels que podem entendre alguna cosa:

5? nu[---]estes concup[---]as nec purpuras,

•
solv+[---]nputans ob[---]mini[---g]loria,

offici[---]secuta unanima s[---]tia.

Unicam [---]m reliqui parvolis [---]m mensibus,
mihi memoriae post futuram et patri solacio.

10? Spiritu durante emensa annos triginta et novem.
Sic vixi, ut merito possem vita in aeternum frui.

IHV, p.222

[...] ivi [...] n [...]

[...] ralim [...] pit pa

[...]digno ui [...] sc [...] ta sed [...] li

u [...] amore [...] ca [...] la [...] et patientiam

5 n[umquam v]estes concu[pivi nec ge]mmas nec purpuras,
solum [co]mputans ob]tentum im]min[en]ti gloria
offici[um. quod sum] secuta unanima s[enten]tia.
unicam [nata]m reliqui parvolis [tu]m mensibus

Zarker 1958 24

ralim

dignovi (sic)

v amore ea la et patientiam

n [v]estes concu]pieram nec ge]mmas nec purpuras

5 solum [co]mputans ob min ti gloria

offici[um] secuta unanina (sic) s[enten]tia

unicam [filia]m reliqui parvolis [tu]m mensibus

mihi memoriae post futuram et patri solacio

spiritu durante emensa annos triginta et novem

10 sic vixi ut merito possem vita in aeternum frui

ICERV 299

- [...] iui [...]
 [...] ralim [...]
- 3 [...] digno ui[...
 U[...] amore [...]ca[...] la [...] et patientiam
 n[...v]estes concu[pieram? nec ge]mmas nec purpuras
- 6 solum [co]mputans ob[...] min [...]ti gloria
 offici[um ...] secuta unanima s[...]tia
 unicam [filia]m reliqui parvolis [tu]m mensibus
- 9 mihi memoriae post futuram et patri solacio
 spiritu durante emensa annos triginta et novem
 sic vixi ut merito possem vita aeterna frui

ILER 5767

... / ... / /

n[umquam v]estes concu[pivi nec ge]mmas nec purpuras
 solum [co]mputans ob[tentum im]min[en]ti gloria,
 offici[um quod sum] secuta unanima s[enten]tia
 unicam [nata]m reliqui parvolis [tu]m mensibus
 mihi memoriae post futuram et patri solacio.
 spiritu durante emensa annos triginta et novem
 sic vixi ut merito possem vita in aeternum frui.

RIT 1003

---]ME[---

.

[...]ralim[---

[...] digno vii[---]li

. .

v[...]m amorem [...]cas[---]lai[.]et patientiam

5 nu[[llas v]estes concup[ivi, nullas ge]mmas nec purpuras,

solum [co]mputans ob[...]mini[....]ti gloria

offici[---]secuta unanima s[enten]tia (?),

unicam f[ilia]m reliqui parvolis [tu]m mensibus,

mihi memoriae post futuram et patri solacio.

10 Spiritu durante emensa annos triginta et novem

sic vixi, ut merito possem vita in aeternum frui.

Cugusi 1986

...] me[+/- 17]n[

..]ralim[+/- 13]. It pa[

...]digno vir[o] sc[.....]tased[+/- 10]li

v[...]m amorem [...] ca[+/- 16] et patientiam

5 nu[[l(l)as v]estes co[n]cup[ieram nec gemm]as nec purpuras

solum [co]mputans ob[...]min.[.....g]loria

officiu[m meum s]ecuta unanima s[enten]tia

unicam n[ata]m reliqui parvolis [tu]m mensibus

mihi memoriae post futuram et patri solacio

Per tant, els editem per separat i no comentem totes les possibles integracions que es troben supra, que afecten rr.1-4, perquè tenen en compte unes lletres que no sabem si anaven allà o no. 2. Tal i com està ara la pedra, a r.3, després de ui hi veiem un inici de traç vertical, però ens és impossible determinar si pertany a una I, a una T o a una R, per dir les tres lletres que ens semblen més versemblants. Per això preferim indicar la resta amb +. 3. RIT i Cugusi llegeixen molt clarament solum, però el darrer traç de la lletra és tan petit que només hi veiem l'encapçalament d'un traç vertical, que també podria ser, per exemple, de I, solvi. Preferim, per tant, marcar només la resta de lletra.

Desenvolupaments i integracions proposades: res no podem ir sobre els versos 1-4, massa fragmentaris. Sobre la resta, escriurem només d'allò que ens sembli més probable. Pel que fa al v.5, estem d'acord en entendre nullas vestes concupivi (cf. CLE 1552 A, 25). Preferim el pretèrit perfet abans que el pusquamperfet perquè tots els altres verbs del text que tenen la difunta com a subjecte són també perfets. Mètricament no implica cap problema. Pel paralel epigràfic suara citat (i per la tradició literària no cristiana anterior: cf. Cugusi, pp.31-32 i nota 9bis), ja ens va bé també (tot i que no sabem d'on llegeixen alguns editors la m geminada) entendre gemmas i que la coordinació negativa afecti a la comparació amb purpuras. Des del punt de vista estilístic, és habitual aquests períodes bimembres i des del punt de vista mètric, l'estructura del septenari trocaic no s'en sent. Per tant, no semblaria inversemblant que en la pedra s'hi hagués pogut llegir alguna cosa semblant a nullas vestes concupivi, nec gemmas nec purpuras. V.6: els editors anteriors llegeixen solum Alföldy i Cugusi amb dubtes per la M). Nosaltres només llegim solu i no ens semblaria tampoc estrany, en el context del que sembla dir aquesta part de la inscripció (abans de passar a les dades biomètriques de la morta, sembla fer un repàs d'allò que ha fet i deixat en vida), que hi hagués hagut un solvi (cf., per exemple CLE 437, 6, solvi sempre fiscalia manceps), amb un valor "comptable" que tampoc no aniria malament amb allò que sembla que cal restituir a continuació, [co]nputans. V.7: cal restituir officium per la mètrica (- u / u -), més alguna altra paraula perquè la llacuna és prou gran fins arribar a la forma verbal (meum, quod sum: no ho podem saber). No sabem si és el que posava, perquè tampoc no podem ajudar-nos de paralels, però en qualsevol cas, no

quedaria malament pel sentit, que s'hi llegís unanima sententia (mètricament tampoc no hi hauria cap problema, entés com Ablatiu), amb el valor de “en opinió unànime, de tots.” v.8: preferim restituir unicam natam (Cugusi) abans que unicam filiam (diguem que epigràficament, ambdues són perfectament possibles) per raons mètriques: filiam provoca un septenari amb alteracions, mentre que natam, no (- u / - - / - u / - - / - u / - - / - u / -).en el context que tenim, tampoc no hi ha cap problema per entendre [tu]m: unicum [nata]m reliqui parvolis [tu]m mensibus.

Després dels comentaris vers per vers d'allò més conflictiu, podem descriure ara una mica millor el contingut general de la inscripció i els tòpics que desenvolupa (paralels a Cugusi 1991): probablement, els vv.4-7 feien una descripció de les qualitats morals de la difunta, que l'havien de fer mereixedora d'allò que proclama al v.11: amor i paciència, al v.4; cap desig de bens terrenals, al v.5; potser voluntat d'haver mort en pau amb les coses terrenals, al v.6; potser expressió d'haver fet bé les coses en opinió de tots, al v.7. els vv.8-9 són dedicats a la filla de pocs mesos que deixa amb vida, que serà la memòria viva de la morta i el consol del pare i vidu. El v.10 dóna l'edat de la morta (trenta-nou anys) i l'11 aporta la conclusió del repàs a la vida de la difunta, reclamant, a través dels mèrits contrets, el repòs etern i la vida després de la mort. Probablement, com afirma Cugusi 1991, p.30, sigui aquest vers (i els seus paralels epigràfics) el que pot assegurar més clarament el caràcter cristià d'aquesta poesia i de qui va encarregar-la.

Mètricament parlant, estem davant de septenaris trocaics, correctament executats (mesura de tots ells, a Cugusi 1991, p.37). Els finals de línia de la inscripció coincidirien, en aquelles que conservem completes, amb final de vers. La única cosa remarcable en aquests septenaris és l'altra freqüència de l'hiatus (Cugusi 1991, p.38 i nota 46).

Lingüística: al v.8, parvolis per paucis, que es podria explicar per la metonímia d'una hypallage adiectivi en que un adjectiu que, d'una manera molt més habitual, hauria d'anar referit a [nata]m (només cal mirar les condordances de CLE), es troba concordant amb mensibus (vid. H.Lausberg, Manual de retórica literaria, Madrid, 1967, pp.144-45, § 685, 2, explicat com a intercanvi d'adjectius entre dues parts d'una oració,

a través d'un desplaçament semàntic; no cal dir que l'exemple més famós és el de Verg., Aen., 6, 268, ibant obscuri sola sub nocte per umbram; vid. també Maurach 1995, pp.196-97). Altres notes lingüístiques (com l'ús atributiu de l'adverbi tum a v.8), també a Cugusi 1991, pp.35-36.

....amor i paciència.

No he desitjat cap vestit, ni pedres precioses ni porpres,

he satisfet (?), passant-ne comptes...amb glòria,

he complert els meus deures segons l'opinió unànime de tothom.

Deixo una filla única, que té pocs mesos de vida,

que ha de ser record per a mi i consol per al seu pare.

Mentre he tingut alè, he omplert la mesura dels trenta-nou anys.

He viscut d'aquesta manera, així que espero fruir merescudament de la vida eterna.

Pel contingut de la inscripció (tòpics tocats i la seva tradició), per la forma de les lletres, aquesta inscripció s'hauria de poder datar al segle IV d.C.

T 29 = làmina 33 (vidi)

Tarragona (Tarraco)

MNAT. P, número d'inventari 314

Es tracta d'una placa de marbre grisós trencada en sis fragments, encaixables. Manca la part corresponent a l'angle superior esquerra (als ulls del lector). Fou trobada el 1926 o 1927 a la necròpolos paleocristiana, utilitzada com a coberta del sarcòfag de la tomba número 62. Mesura 62 x 100 x 9 i les lletres, 5 cm (rr.1-7) i 3,5 cm (rr.8-9). El camp epigràfic de la inscripció presenta la curiositat d'estar emmarcat per estuc. Està escrita en capital quadrada de la que destaquen A, amb el segon traç sobresortint de la intersecció amb el primer; R, amb un ull molt petit (tot i que aquesta lletra mostra la vacil·lació del lapicida, si és que hi intervingué un de sol: la descrita no és igual que la de r.3, aetherios, l'ull de la qual no s'acaba de tanca sobre el traç vertical; i aquestes dues són diferents de la de r.5, nostra, el traç oblicu de la qual surt de mitja alçada de l'ull); M, amb els arcs molt oberts; N, amb el primer angle de 45° més elevat que el segon traç vertical; r.3 presenta algunes grafies diferents de la resta: R, ja comentada; A, amb el traç medi oblicu (puja d'esquerra a dreta) i la R, ja comentada; a r.6, concessa, la segona C és producte d'un error del lapicida (en realitat, sembla una D invertida); N, de r.3, sen, és més petita que la resta de lletres. La inscripció presenta hederæ, amb la cua dirigida cap amunt i una interpunció triangular, a r.9, amb el vèrtex mirant cap avall. Pel que fa a la grafia de les lletres, no volem deixar de mostrar la nostra perplexitat pel comentari que fan alguns editors, que el nom de dona Clymene, de r.2, està escrit en una barreja de lletres gregues i llatines. Les lletres són totes elles llatines i només cal observar-hi una Y, transcripció correcta de la -u- de l'antropònim grec Κλυμένη.

Serra Vilaró 1928 38 (amb làmina LI, 7); Vives 1931 383 (n.10); Schneider 1935 87 (n.14); Zarker 1958 133; ICERV 297; S.Mariner, a Bivium. Homenaje a M.C.Díaz y

Díaz, Madrid, 1983, pp.171-73; RIT 955 (amb làmina CXLVI, 2); Gómez Pallarès 1995a, p.83.

[---]s annorum tor
[---]is Clymene cnata d
[---]vero aetherios sen
[---]s (hedera) non perdes anima
5 [m---]+ipes (hedera) lux tibi nostra
[---]concessa divina (hedera)
[---]eia matri v[i]ve deo (chrismo)
••
[---]n^e filiae dulcissime quae vixit an^o
[m(ensibus)] III diebus XII An^onia fide me • mater

No ens atrevim a proposar cap divisió en versos, per culpa de la gran fragmentarietat de la poesia. Pel final de línia a la inscripció és clar que no coincideixen línia i vers. Per l'únic probable final que tenim coincidint abans de l'hedera, podríem proposar que aquestes marcaven el final d'hexàmetre (concessa divína = - / - uu / - u) i pel final que tenim a r.7, potser podríem dir també que el vers que seguia era un pentàmetre (matri víve deó = uu - uu -). Per tant, es tractaria de díctics elegíacs que anirien de r.1 a r.7. També sembla clar, pel que llegim a rr.8-9, que les dues últimes línies són en prosa.

r.2:]s Serra Vilaró 1928 // <g>nata RIT 955 // [---]is Clyme nec nata d Schneider 1935

r.5: i pes Zarker 1958 133; pes ICERV 297;]lipis RIT 955
•

r.6:...c]oncessa ICERV 297

r.7: ia Zarker 1958 133, ICERV 297;]ia RIT 955 // [vi]ve ICERV 297, RIT 955
•

r.8: dulcissim(a)e RIT 955 // [mens.] ICERV 297

r.9: [mens.] Zarker 1958 133; [mensibus] RIT 955

Es tracta d'una inscripció que una mare, anomenada Ànnia, fa per la seva filla d'un any (si llegim correctament la penúltima línia: interpretem un sol any, perquè llegim anno i no un probable -pels talls sil·làbics anteriors- anno/s; ho fem així perquè els mesos i els dies també estan aquí expressats en Ablatiu; a més, perquè en la darrera línia només hi ha espai per l'abreviatura M, però no n'hi hauria per posar una S + l'edat, que com a mínim hauria de ser II -si haguéssim de suposar un plural-, més la M de mensibus), Climene. Les dues primeres línies parlarien poèticament de la filla i, si ho entenem bé, dels anys que ha deixat de passar amb sa mare per la mort prematura. No sabríem, si no, com interpretar la contradicció que hi hauria entre una edat en plural a r.1, que pensem relacionada amb la filla morta, anomenada a r.2, i una altra edat, a r.8 en singular, que també relacionem amb la difunta (un possible paral·lel seria potser, si fem una lectura correcta d'una inscripció parcialment conservada, CLE apud Remesal-Gómez Pallarès, a Faventia 18/2 1996, pp.53-66, r.9, ereptos dies mat[tri?---], en que traduíem "i els dies -de vida dels fills ja morts- arrabassats a la mare viva"). rr.3-7 parlarien de què representava la filla pels seus pares i de les seves qualitats, que l'haurien fet guanyar la vida eterna. Les dues darreres línies, en prosa, oferirien les dades biomètriques de la morta i el nom de la mare.

Pel que fa a possibles paral·lels epigràfics, potser pugui ajudar a entendre algun aspecte de la nostra inscripció, per r.3, CLE 306, 5, Christumque per astra secuti / aetherios petiere signus regnaque piorum; per r.5, la tesi doctoral ja citada en aquestes pàgines de Gabriel Sanders (Sanders 1960), està enterament dedicada adiscernir els significats, entre altres paraules, de la llum en els epígrafs mètrics cristians: una de les interpretacions pot ser la identificació amb la filla, però les altres dues més habituals són les de la llum = la vida, o la de la llum = Déu, que dóna al fidel una nova vida i una nova llum després de la mort (sobretot pp.95-163). Per r.7, CLE 2075, Vive deo, dum fata sinunt, nam curva senectus / te rapit et Ditis ianua nigra vocat.

No ens sembla que des d'un punt de vista estilístic tinguem text per comentar

massa res.

Mètrica: indica RIT que es tracta de dístics elegíacs (rr.1-7) i ens sembla (vid. supra) que té raó. El poc que es deixa llegir la inscripció (sobretot rr.5-7), parla a favor d'aquesta idea. A més del que ja hem dit, r.5 lux tibi nostra és un correcte inici tant d'hexàmetre (- uu / - u).

Onomàstica: cal documentar el nom grec de la filla, Clymene, Κλυμένη, en qualsevol cas, força freqüent, i el de la mare, Annia. Aquest darrer ho està molt bé a Hispania (Abascal 1994, pp.76-77).

Des del punt de vista lingüístic, és interessant remarcar a r.2 la correcta transcripció al llatí del nom grec de la filla. En la mateixa línia, un hipercharacteritzat arcaisme en cnata per gnata. A r.8, Alföldy desenvolupa dulcissimae, però no podem oblidar, per la cronologia de la inscripció (vid. infra), que hi pot o no hi pot haver un diftong amagat. per tant, també podria ser l'adverbi dulcissime (vid. concordances, s.v.), que modificaria el verb vixit.

...d'anys

...filla Climene...

...però eteris...

...no perds l'ànima

...llum nostra per a tu

...dons divins

...a la mare, viu en Déu.

...a la filla qua ha viscut dolçament durant un any,

tres mesos, dotze dies. Ànnia (ho ha posat). Confia en mi, mare.

Pel formulari de les dues darreres línies i pel la grafia de la lletra, aquesta inscripció es podria datar al segle IV d.C.

V 1= làmina 34 (vidi e photographema)

Sagunt (Saguntum)

Inscripció propietat del seu descobridor, Sergi Vela Tort

Es tracta de quatre fragments encaixables d'una placa de marbre fosc jaspejat trobats al "camí de les Valls", partida de Montíber, Sagunt, per Sergi Vela Tort. Els tres primers ho foren l'abril de 1986 i el quart (el de més a l'esquerra), el 1988. La inscripció mesura (20) x (19) x 2,7 (1,7 a la part inferior) i les lletres fan 2,7 cm les de r.1 i entre 1 i 1,5, les de rr.2-6. La l longa de r.2 fa 2,5 cm i la l de mei i la C de corp-, a r.5, fan 2 cm. Està escrita en capital quadrada amb fortes tendències actuàries i de factura molt irregular i insegura, de la que destaquen les A, sense traç medial i amb el segon traç sobresortint molt de la intesecció amb el primer; les M, fruit de la unió de dues A; les C, molt obertes; la X, de r.4, formada amb dos traços oblicus secants; la H té un primer traç molt més llarg que el segon.

F.Roca, "Epigrafía de Sagunto", Arse 21 1986 599-600 (amb foto) (edició dels tres fragments trobats el 1986); J.Corell, "Dos epitafios poéticos de Sagunto", Faventia 12/13 1990-1991 170-74 (amb foto, figura 2, i dibuix, figura 3); CIL II² / 14, 549; Hep 1 642; Hep 3 393; Gómez Pallarès 1995a, p.84.

[---] fil(iae) k(arissimae) [---]

[ann]orum íaceo VII et [---]

[om]nibus abrepta hora[---]

• •

[infel?]ix etiam somno ex[---]

••

5 [---]meí de corp[ore---]

[---]clamas+[---]

.. ..

-----?

No tenim prou text com per desenvolupar una edició en versos, però almenys podem dir que sembla probable que a partir de r.2 (r.1 potser seria en prosa i portaria el nom de la filla morta), cada línia de la inscripció contindria un vers dactílic (hexàmetres o pentàmetres, ja es fa més difícil de dir).

No té sentit aportar l'edició de Roca a l'aparat de variants perquè no va conèixer la inscripció sencera quan va publicar els tres primers fragments.

Caput carminis sic indicant -----? Corell 1991; -----? / [---]+[---] CIL II² / 14, 549

r.2: ET [X (decem) HIC TVMVLATA] Corell 1991

.

r.3: HORA [SVBITO INIMICA] Corell 1991

.

r.4: SOMNO EX[SPECTAT MEA MATER] Corell 1991

r.5: [ORA VIDERE] MEI DE CORP[ORE VELLE MIGRARE] Corell 1991

r.6: [---]CLAMA(N)S[---]

.....

L'estudi de Corell 1991 és complet, però no parla de paralels literaris a les poques coses intel·ligibles de la inscripció, probablement perquè és impossible trobar-ne de coherents. Pel que fa als epigràfics, res no podem afegir a allò que ja cita Corell. La inscripció parla en la seva primera línia de qui era la morta i en la part en vers, r.2 deuria parlar de l'edat de la morta; r.3, de l'hora maleïda en que la noia (o nena: l'explicitació de l'edat de la persona queda tallada a la pedra) fou arrabassada als seus; per rr.4-5 ens manquen dades, tot i que Corell proposi algun tipus de missatge relacionat amb la sortida del cos de l'esperit de la morta; r.6 explicitaria algun tipus de

queixa per part d'algú (potser del comitent de la inscripció).

Des del punt de vista mètric només podem individuar alguns períodes dactílics (no entrem a jutjar els desenvolupaments que fa Corell ni a valorar-los des del punt de vista mètric), que tant podrien correspondre a un hexàmetre o a un pentàmetre (r.2: -- - uu - -; r.3: - - - - - uu - -aquest seria l'únic probable hexàmetre-; r.4: - - - uu - - -). Interessant seria remarcar que a r.2 el numeral VII era llegit septem i computat a efectes mètrics.

Lingüísticament parlant, sembla que només poguem destacar un Genitiu singular del pronom personal de primera persona, mei, que funcionaria com a possessiu.

...a la filla molt estimada...

...d'anys set i ... reposo...

Arrabassada a tots en hora...

Infeliç(?) tanmateix en el somni...

...de meu cos...

Per la grafia de la lletra, sembla que podria datar-se aquesta inscripció al segle II ó III d.C.

V 2 = làmina 35 (vidi)

València (Valentiae)

Museo de Bellas Artes de San Pío V

Es tracta de cinc fragments encaixables, de pedra calcària, procedents del revers producte de l'amortització d'un capitell amb ornamentació de l'ordre corinti. Aquest revers (de (52) x (52) x 7 cm) està pulimentat i motllurat per donar la sensació que es tracta de marbre. Els tres fragments de l'esquerra foren trobats el 28 d'octubre de 1905 per J.Martínez Aloy, a 3 metres de profunditat en el número 4 de la plaça de l'Almoina de la ciutat de València, en l'enderrocament d'una casa consrruida allà on hi havia hagut la capella de Sant Valeri. L'endemà de la primera troballa, L.Tramoyeres anà al lloc i troba els dos fragments restants conservats, que conformen la part dreta de la inscripció actual. Aquesta ocupa un camp epigràfic de 49 x 53 cm i les seves lletres mesuren 3 cm. De la seva paleografia, que usa la lletra capital quadrada, en destacaríem alguns "doblets" en la forma de lletres com la N, que a r.1, constructum (per exemple), té el traç oblicu que arriba fins a la base del segon traç vertical, mentre que a r.3, nempe, el traç oblicu va a parar a mitja alçada del segon traç vertical; el mateix passa amb la A, que a r.2, fastigium, té un traç horitzontal paral·lel a la caixa d'escriptura, mentre que també a r.2, la, el té partit i amb una cua dirigida cap avall (el mateix traç el trobem a l'H de r.4, en contrast, per exemple, amb la de r.7, hi); també cal destacar les M, que tenen una unió dels dos arcs que no toca la caixa d'escriptura; les B, la unió dels dos ulls de les quals no toca tampoc el traç vertical. El ductus, tot ell, ofereix una certa sensació d'arrodoniment que no pot rebre, però, el qualificatiu d'actuari. Les interpuncions són triangulars, amb el vèrtex orientat cap a l'esquerra (als ulls del lector).

Fita 1906 58-62 (amb foto); ILCV 1813; Chabás 1909 134-39; Tramoyeres 1913 18-20; Martínez Aloy 1919 197-200; Sanchís 1920a, 322-25 (amb làmina); Mateu

1949 139-67; Vicent 1958 219-22 (amb làmina); ICERV 356; Llobregat 1977 24-27; Polanco 1980 15-18; J.Corell, “Inscripción del obispo Anesio, atribuida erróneamente a Justiniano”, Saitabi 39 1989 63-72 (amb fotografia i dibuix); A.Ubieto Artata, a J.M. de Azcárate Ristori (ed.), Valencia, Madrid, 1985, 69 (amb fotografia); CIL II² / 14, 90 (amb fotografia); Corell 1997, pp.218-221 (foto a p.219 i dibuix a p.218).

(Crux) constructu(m) p[---cu]rrun^t •
 fastigium quis[---]la •
 nempe nam • in[---a]nnos
 hoc prohibens [---]tis •
 5 tertio antist[es---] anno
 robore contri[---]rimbi •
 aptantur hi mi+[---]sius idem
 fulbida preterea [---]a prossus •
 lammina • sub • lat[---]mine • au+[---]
 10 [c]ulmine cu(m) solid[---]quinque[---]
 . .

Com que no sabem realment quina quantitat d'espai es va endur la part d'inscripció central desapareguda (les restitucions de Fita i Corell presuposen entre 22 lletres per r.1 i 10 lletres per r.10), no ens atrevim a presentar una divisió per versos, tot i que és probable que cada línia de la inscripció correspongués a un hexàmetre dactílic (els inicis així ho permeten entendre). Pel que fa a la puntuació diacrítica, tampoc no ens atrevim a dir exactament on comencen i acaben les oracions, etc., per la gran fragmentarietat que presenten, no la pedra, sinó més aviat els períodes sintàctics conservats.

r.1: r[enovatur opus, dum secula cu]rrunt Fita 1906, ICERV 356; p[erstat templu(m) du(m) tempora cu]rrunt Corell 1989, Corell 1997

r.2: quis[nam vero renovavit in au]lla? Fita 1906; quis[nam grandi super extulit au]lla

ICERV 356, Corell 1989, Corell 1997; [---a?]ula CIL II² / 14, 90

r.3: im[modicos fatiscens egerat a]nnos Fita 1906, ICERV 356; in[numeros ferme exegerat a]nnos Corell 1989, Corell 1997

r.4: [tectis est Iustinianus av]jitis Fita 1906; [tectis et...] ICERV 356; [tectis ornavit Anesius ta]ntis Corell 1989, Corell 1997; [---]ntis CIL II² / 14, 90

r.5: antistes [regnantis Theudis in] Fita 1906; antist[es ...] ICERV 356; [es post pontificatu(m) suu(m)] Corell 1989, Corell 1997

r.6: [buunt arcus tegulisque co]rimbi Fita 1906, ICERV 356; [buunt arcus, fulgore co] Corell 1989, Corell 1997; [---co?]rimbi CIL II² / 14, 90

r.7: himi te[mpli ob ip]sius ideam Fita 1906, ICERV 356; hi mir[e ca.10. Ane]sius idem Corell 1989, Corell 1997; mir[---] Cil II² / 14, 90

r.8: [stant acroteri]a Fita 1906, ICERV 356; [fecit laqueari]a Corell 1989, Corell 1997

r.9: lato [lu]mine aur[ata renidens] Fita 1906, ICERV 356; lat[o prefulget lu]mine aur[i] Corell 1989, Corell 1997; aur[i] CIL II² / 14, 90

r.10: [cul]mine cum solid[o fulcitur] quinque [columnis]. Fita 1906, ICERV 356; [c]ulmine cu(m) solid[o innixa bis] quinque [colu(m)n^{is}] Corell 1989, Corell 1997

No volem entrar a comentar aquí qüestions de contingut a partir de les restitucions que Fita 1906 i Corell 1989, repetides a Corell 1997 (en molta menor mesura, ICERV en presenta també de pròpies), perquè en paraules de Manfred Clauss (redactor de la fitxa corresponent de CIL II²), supplementa quidem pleraque incerta sunt. Ni sabem realment quina quantitat de text s'ha perdut, ni si per cada línia d'inscripció hi havia un vers de la poesia, etc. Les úniques "certeses" que ens atrevim a proposar són que estem davant d'una inscripció de contingut edilici, en què un probable bisbe (per r.5, antistes, cf., per exemple, CIL II², 7, 693 (IHC 133), o ICERV

275, 3-4 (confessor, Martine, tua hac dicatus in aula / antistes) ó 313, 2 (antistes Honoratus); també J.F.Niermeyer, Mediae Latinitatis Lexicon Minus, Leiden, 1984, s.v., p.48), que potser podria ser un incert Anesius (incert perquè el nom mateix té doblats a les fonts, que dubten entre Anianus i Anesius: Corell 1989, p.69 i nota 38 + Corell 1997, p.221 i nota 311, aporta tota la documentació), commemora que en el tercer any del seu mandat episcopal (si podem entendre així les restes de r.5) va restaurar el sostre (r.2) d'un temple.

L'extens estudi de Corell 1989 presenta els paralels literaris i epigràfics més significatius, tot i que molt centrats, com és lògic, a recolzar les seves restitucions. Pel que fa als paralels epigràfics, són en aquest cas ben fàcils de rastrejar (només cal mirar les concordances a l'ús, en aquest cas s.v. fastigium i culmen, per trobar alguns dels paralels més significatius: CLE 312, 1808, 914, 1354, etc.; com a conjunts epigràfics edilicis cristians, no cal dir que el més impressionant és el de la ciutat de Roma, però també voldríem cridar l'atenció sobre el del Nord d'Àfrica, editat i comentat, pel que fa a Cartago i entorns, per Heinz Happ, Luxurius. Text und Kommentar, Hildesheim-Zürich-New York, 1988) i responen a un dels temes habituals de l'epigrafia, cristiana i no (en aquest cas, cristiana): commemorar la construcció d'un edifici de nova planta o la refecció d'un d'antic (com en aquest cas). L'epigrafia mètrica edilícia és un tema ben interessant i fins on nosaltres coneixem, mai estudiat monogràficament. En aquest àmbit edilici, no seria d'estranyar (cf. els paralels supra citats) que la darrera paraula de r.9 fos aula, que en aquest tipus de textos sol tenir el significat de "temple" (cf. Corell 1997, p.220 i ThLL, s.v., col.1458, 43 ss).

Des del punt de vista estilístic, no podem comentar massa cosa perquè els períodes són massa fragmentaris. Acollint-nos, però, al marge de dubte que això permet, potser es podria indicar una certa preferència per l'anàstrofe del poeta anònim (r.9, lammina sub... i r.10, culmine cum...).

Mètricament parlant, estaríem davant d'hexàmetres dactílics, fets per un poeta que coneix la mecànica del vers però ja no controla, fonològicament parlant, la quantitat d'algunes síl.labes: per exemple: no es pot dir que sigui incorrecte l'nici de r.2 (- uu / -), però la paraula fastigium es mesurava - - u. La resta presenta uns

encapçalaments de vers correctes (r.1: - - / - ; r.3: - uu; r.4: - uu / - ; r.5: - - / - ; r.8: - uu / - uu / -, etc.).

Des del punt de vista lingüístic, cal comentar aquí la no distinció fonològica entre b i v (probidens i fulbida); la monoptongació de diftongs (preteera) i l'assimilació progressiva total que sembla que hi ha darrera de prossus < prorsus. davant d'això, però, la geminació de la paraula lammina sembla més aviat hiperarcaïtzant i no adequada per l'època de la inscripció.

Des del punt de vista onomàstic, la única cosa que podem presentar com a probable és que el nom del bisbe que feu la refecció s'amagui darrera el [---]sius idem de r.3. Si això és així, l'episcopologi valencià sembla que no deixa massa opcions: Corell 1989, p.69 i notes 38-40, cita l'episcopologi de Chabás 1909, p.164, per indicar que l'únic bisbe que es pot amagar darrera un final com aquest seria el ja esmentat Anesius (Anianus en segons quins manuscrits). Si es tracta d'aquest bisbe, les dades que en tenim és que participà al setè concili de Toledo (any 646), any en que ja era bisbe. Segons Chabás 1909, aquets bisbe hauria governat, com a mínim, des de 646 fins a 652.

Allò construit ... corren

el sostre qui...?

Doncs ben cert que...anys

proveint-lo d'això...

En el tercer any, el bisbe...

Esplendor...

Aquests s'adapten... el mateix Anesi (?)

A més a més, els daurats...directament

la làmina sota...

Amb la teulada sòlidament (?) cinc...

Pel que fa a la cronologia, amb la incertesa que presenta l'argumentació basada en la figura del bisbe que commemorà la seva tasca edilícia, potser podríem dir que si

és Anesi de València i aquest anà al concili de Toledo del 646, la data de la inscripció no hauria d'estar molt lluny d'aquesta , tot coincidint amb el tercer any del seu bisbat (que no marquem perquè no sabem realment quan va començar). La paleografia de la inscripció no s'adiria malament amb una datació de meitats del segle VII.

V 3 (?) = làmina 36 (vidi)

Requena

Finca “El Ardal”, propietat de Luis Gil Orozco, Requena

Es tracta d'un bloc de pedra calcària local, molt porosa i en mal estat. Fou trobat a la finca “El Ardal”, propietat de Luis Gil Orozco (Carretera nacional 322, a 2 km de El Pontón, terme municipal de Requena), fent feines de remoció de terres en un camp. Mesura 55 x 42 x 32 cm i les lletres fan entre 3 i 4 cm (no es pot precisar massa pel deficient estat de conservació del text). Està escrit en capital quadrada de la que destaquen les O, fetes amb compàs; les M, amb els arcs molt oberts i tres punts de contacte amb la caixa d'escriptura.

J.Corell, “Dos inscripciones inéditas de Requena (Valencia)”, Faventia 9/2 1987 111-18 (amb làmina a pàgina 113); Hep 2 709; AE 1989 480; Corell 1996, pp.197-98 (n.141); Gómez Pallarès 1995a, p.84; Gómez Pallarès 1995b, pp.155-56.

lu[ni]us L(uci) • lu

• • • • •

ni f(ilius) S•osi

• • •

naibole • Gili

• •

tanus • h(ic) s(itus) e(st) •

5 dolo [---]ron

• • •

um manu • o

• • •

cisus • sum • fili

us • et • generes •
hoc • mihi • f(ecerunt) • m
•

10 onumentum
• • •

Filius et generes hoc mihi fecerunt monumentum

L'estudi exhaustiu de Corell 1987 i la facilitat d'accés a la revista on és publicat ens eximeix de fer aquí cap comentari en profunditat que no vagi en la línia d'aportar més informació a la facilitada per Corell. Resumirem, per tant, els detalls més interessants d'aquesta inscripció partint de la base que és molt insegura tota la seva lectura. Sembla que rr.1-4 inclourien la informació onomàstica del mort i la seva filiació. Si la lectura és correcta, es tractaria d'un Junius Sosinaibole, fill d'un Lucius Junius, l'homenatjat. Rr.5-7 explicaria les causes de la seva mort i rr.7-10 explicitarien qui li ha dedicat el monument.

Pel que fa a paralels literaris, la única possibilitat és l'apropament al tema de la mort de l'homenatjat, a mans d'uns saltejadors de camins (rr.5-6). En aquest sentit, ja indicàvem a Gómez Pallarès 1995b, p.155, els paralels de Hor., Ep., 1, 2, 32; Id., Epod., 4, 19; Id., Sat., 1, 4, 67 i Sat., 2, 1, 42, que Corell no té en compte com a inspiradors generals d'un tema no massa habitual als CLE. Entre aquests (ja citats per Corell), potser el més notable sigui CLE 979, 5 (CIL II 3479), caeditu?r infesto concursu forte latronum; també cal tenir en compte CLE 618, 8, no citat per Corell, damnatus, periit deceptus fraude latronum.

Res no es pot dir per aquest text del tema estilístic i alguna cosa més, potser, del mètric. En aquest sentit, cal justificar l'interrogant de l'encapçalament. Estem ben d'acord amb allò que escriu Corell 1987, p.117-18: rr.7-8 semblen presentar un hexàmetre dactílic hipermètrope ("sobraria" només, si és que es pot dir així, un peu, en aquest cas el representat pel pronom hoc) que no té gairebé cap error.

- 00 - 0 0 - - 0 0 - - 0 0 - -

Filius et generes (hoc) mihi fecerunt monumentum. Altra cosa és que, amb aquest contingut i en un epígraf d'aquestes característiques, poguem considerar escrit expressament o fruit de l'atzar de col·locar una paraula darrera l'altra, aquest "vers." No cal encetar aquí la discussió: incloem el vers en el nostre catàleg perquè s'hi pot destriar una seqüència real de llargues i breus que conformen un vers identificable, mètricament parlant. Però des d'un punt de vista de contingut poètic, aquí no hi ha cap vers, realment, i allà on potser n'hi hauria pogut haver un (rr.5-7), no surt cap mena de metre identificable amb res (Corell 1996, p.198).

Des del punt de vista lingüístic, cal documentar ocisus < occisus, que ha patit una simplificació de la geminada, fruit d'una escriptura gens ortogràfica i molt fonològica (Corell 1987, p.116 i nota 26) i generes, com a Nominatiu plural, forma que agafa la desinència de Nominatiu plural de la tercera declinació, en comptes de la temàtica generi (Corell 1987, p.116 i nota 27), amb un paral·lel a CIL VIII 3492 i un altre a CIL VIII 7928.

Onomàstica: si el que llegim és correcte, cal parlar aquí d'un difunt que s'anomenava lunius Sosinaibole, que seria d'origo Gilitanus. Sosinaibole seria un nom indígena compost de sosin- + -aibole, documentat per primera vegada aquí (Corell 1987, p.114 i nota 17). El nom ètnic, per la seva banda, ens diria que la persona era originària de la ciutat de Gili, fins ara no localitzada (Corell 1987, p.115 i nota 21).

El seu fill i els gendres m'han fet aquest recordatori.

Com que es tracta d'una inscripció en que el nom del mort apareix en Nominatiu i no duu la fórmula Dis Manibus, potser caldria datar aquesta inscripció al segle I d.C.

V 4 (?) = làmina 37 (vidi e photographema)

Requena

Museu Arqueològic Municipal de Requena

Es tracta del fragment superior d'una estela de pedra calcària de color gris, semicircular. Fou trobada el 1967 per Julián Sáez en el paratge anomenat "El Tesorillo" (a uns 2 km al Sudest de la finca "El Ardal", al terme municipal de Requena). La peça mesura (42) x 31 x 14 cm. La part superior està decorada per una flor de sis petals inscrita en una circumferència. Secant amb aquesta, una doble motllura separava la decoració del text. Les lletres conservades mesuren 4 cm i no en podem destacar res.

J.Corell, "Noves inscripcions romanes del País Valencià", Afers 2 1985 214 (n.4) (amb làmina); AE 1987 703d; J.Corell, a M.Mayer (responsable) "Epigrafia", Fonaments 7 1988 207; Hep 2 707; Gómez Pallarès 1995a, p.85; Corell 1996 203-4 (n.146) (amb foto).

[aspi?]ce quod

Si restituïm l'inici perdut de la inscripció tal i com ja va proposar Corell a Fonaments (en nota), amb aspice i no pas amb ecce, podem formular la hipòtesi que es tracta d'un inici d'inscripció mètrica (cf. CLE 2233, tot i que només sigui una paraula la de l'encapçalament; però també els inicis aspice quam o aspice quo, a les concordances, que mètricament serien paral·lels i que tenen més presència al món epigràfic conservat), amb versos dactílics, potser.

Contempla això que...

Corell 1996 proposa datar la inscripció a partir del s.II d.C., per la tipologia del monument i pel tipus de lletra de la inscripció.

V 5 = làmina 38 (vidi e photographema)

Sagunt (Saguntum)

Museu Arqueològic de Sagunt. En l'actualitat el Museu està tancat per remodelació i no es pot accedir a la peça

És aquesta una inscripció coneguda des de començaments del segle XVI i se la localitzava en una casa del carrer del Castell, de la que es citen diferents propietaris. Es tracta d'un bloc de pedra calcària local fosca (pedra de Sagunt) sense cap tipus de motllura, de 23 x 40 x 16 cm. Rr.1 i 2 presenten lletres de 4 i 3,5 cm respectivament. rr.3-5, de 1,5 cm i r.6 d'1,3 cm. Cal destacar que al marge dret, al costat de r.2, hi ha un numeral incís, que és modern (XXI) i que és un número d'inventari de quan la peça era guardada al teatre de la ciutat. La lletra és una capital quadrada molt equilibrada i ben executada, de la que destaquen les O, fetes amb compàs; les M, amb dos arcs molt oberts; peus de F, molt potents; les P tenen l'ull obert i sembla que les R estiguin formades a partir de les P; la cua de la G, puja gairebé en angle recte respecte de la caixa d'escriptura; les V tenen tendència a desplaçar-se cap a l'esquerra, als ulls del lector; r.5, -nt de rapuerunt està escrit al marge dret sota la caixa d'escriptura de la línia. Presenta interpuncions triangulars, amb el vèrtex dirigit cap a la dreta (als ulls de l'espectador). Convé també comentar que la compaginació del text dins del seu camp epigràfic és molt acurada: r.2 està centrat respecte de r.1 i la poesia (rr.3-6) distingeix amb paràgrafs sagnats els pentàmetres dels hexàmetres.

CIL II 3871 i p.967 (amb bibliografia anterior); CLE 978; Cholodniak 1904 733; Sanchís 1920b, 252; IHV, pp.5, 6, 28, 56 (nota 9), 88, 126, 164, 171 i 196; ILER 5773; Beltrán 1980 83 (amb làmina XXXI); AE 1987 716; J.Corell, "El epitafio poético en honor de M. Acilius Fontanus (Sagunto, Valencia)", Faventia 9/1 1987 97-109 (làmina a p.98) (amb bibliografia anterior); H.Devijver, Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum, I-IV, Leuven, 1976-1987, suppl.i, pp.1409-

1410; G.Alföldy, “Ein Corpus der römischen Inschriften aus Saguntum und Umgebung. F.Beltrán Lloris, Epigrafía latina de Sagunto y su territorio”, *AEArq* 54 1981 125; Gómez Pallarès 1995a, p.84; Gómez Pallarès 1995b, p.156; CIL II² / 14, 347 (amb làmina, tab.9, fig.4) (amb bibliografia anterior).

M(arcus) • Acílius • L(uci) • f(ilius) •

Fontanus •

eripuit • nobeis • unde • vicensumus • annus

ingressum • ivenem • militiam • cupide

5 Parcae • falluntur • Fontanum quae • rapuerunt

cum • sit • perpetuo • fama • futura •viri

Eripuit nobeis undevicensumus annus

ingressum ivenem militiam cupide.

Parcae falluntur Fontanum quae rapuerunt,

cum sit perpetuo fama futura viri.

r.3: iu(v)enem Cholodniak 1904 733, CIL II² / 14, 347; iu<u>venem Beltrán 1980 83 //
cnpide Cholodniak 1904 733 (deu ser error en la correcció de proves) // vicensimus CIL
II² / 14, 347

r.4: Pontanum Cholodniak 1904 733 // rapue[ru]nt CIL II 3871, Cholodniak 1904 733;
rapu[erunt] ILER 5773; rapuer[u]nt Corell 1987

.

r.5: fallantur Corell 1987

Els paralels epigràfics més interessants ja els comenta Corell 1987: els temes de la mort com a “raptadora” i del moment en que aquesta ens visita, en aquest cas annus, com a subjectes d’aquesta acció; el tema de les Parques com a protagonistes d’aquesta acció (Beltrán 1980 i Corell 1987 insisteixen en el caràcter insòlit d’allò que es diu en els vv.3-4, però no creiem que ho sigui tant: pel que fa a les Parques, és cert

que a Hispania no en coneixem cap altra menció, però això és fruit tant sols de l'atzar de les troballes, que no ens n'ha fet descobrir encara cap altra; només cal mirar les concordances, s.v., per trobar que la menció de les Parques a l'epigrafia mètrica funerària és ben habitual al món romà); pel que fa al darrer tema, el de la burla a les Parques perquè, precisament el que llegim ha propiciat la immortalitat al difunt (Corell 1987, p.105 i nota 31, que cita l'important treball de H.Häusle, Das Denkmal als Garant des Nachruhms, München, 1980) també és un tema ben habitual no només de l'epigrafia mètrica (als paralels adduits per Corell 1987, p.105, podríem afegir CLE 1975 i no pocs que uneixen, com potser també passa aquí, la qüestió de la fama en vida que, després, en la mort, segueix acompanyant el difunt: vid. P.Cugusi, "Un tema presente nei Carmina Latina Epigraphica: la gloria raggiunta in vita", AFLC 5.1 1981 5-20), sino també de la poesia en general: els grans poetes reclamen no poques vegades la glòria i el reconeixement i busquen aconseguir-la en vida, però sobretot, perpetuar-la a través de la lectura dels seus escrits, després de la mort física. Paradigmàtic del que diem és el discurs que fa Horaci sobre el tema a través de la col.locació en punts clau dels llibres 1-3 dels seus Carmina, de poesies que incideixen directíssimament en la recerca del seu reconeixement com a poeta líric (1, 1), en el fet que la lectura arreu de les seves poesies li aconsegueix un primer pas cap a la immortalitat (ja en vida) (a 2, 20) i, finalment, en que un cop acabada la seva obra, aquesta serà tan bona i vàlida com el més poderós dels monuments funeraris (les piràmides egípcies) per servir-li de passi cap a la definitiva immortalitat (3, 30). En resum, la formulació de la nostra poesia de Sagunt és interessant en el marc epigràfic per la combinació d'idees que mostra, però fins i tot dins d'aquest (no cal dir ja, en aquest cas, pel que fa a la poesia culta) toca temes ben habituals d'aquest tipus de contextos.

Des del punt de vista estilístic i de construcció de la poesia, tenim aquí un text interessant. el poeta anònim utilitza la tècnica del díptic únic, però a través de la construcció de dos díptics. És a dir, el primer díptic actua aquí com si fos la primera part d'un díptic únic, donant-nos la informació bàsica que ens presenta la situació de la que el mort i la làpida que el commemora són protagonistes (ens diu qui és el mort

i la dada més important del seu curriculum). El segon díctic du la conclusió reflexionadora que solen dur les segones parts dels díctics únics (la mort sembla que ha vençut, però no és així perquè l'epígraf i la fama del mort li asseguraran la immortalitat). També en aquest apartat convé anotar l'aparent afició del poeta per l'aliteració: al v.1, de silbants; al v.2, de bilabials; al v.3, de fricatives i al v.4, de silbants i líquides.

Pel que fa a la mètrica, la poesia presenta dos díctics elegíacs correctes des de qualsevol punt de vista. Potser allò més destacable sigui que el segon hexàmetre és holoespondaic. Ambdós hexàmetres presenten cesura pentemímera, mentre que els dos pentàmetres repeteixen la mateixa estructura (- - - uu -).

En relació amb el nom del difunt, el nom familiar és ben habitual a Hispania (Abascal 1994, pp.63-64), tot i que sembla procedir originàriament d'Itàlia . Corell 1987 cita altres tres inscripcions de Sagunt en què apareix aquest nom, raó per la qual no sembla estranya la mort d'un Acilius soldat jove a Sagunt (Corell 1987, p.108, però, li atribueix un origen itàlic). Pel que fa al cognomen és molt més rar: es documenta una altra vegada a Hispania (Abascal 1994, p.371: CIL II 1469).

Des del punt de vista lingüístic, tenim aquí un text interessant, que denota una certa antiguitat: la notació a través d'un dígraf ei d'una i llarga (IHV, pp.4-5), en un cas, i a través d'una l llarga (Acílius), en l'altra; la tmèsi del numeral de r.1 (IHV, p.56 i nota 9); la forma amb vocalisme arcaic (u per i) i sense assimilació, vicensumus (p.34 i 44); la caiguda de u vocàlica davant de u semiconsonàntica, en ivenem (IHV, p.28).

Ens ha arrabassat el seu any dinovè
un jove que havia ingressat a l'exèrcit amb avidesa.
S'equivoquen les Parques que ens han pres Fontà,
perquè la fama d'aquest home ha de durar per sempre més.

Per la forma de la placa, sense motllurar, i per la paleografia de les lletres emprades, per la manca de la fórmula Dis Manibus, pel nom de l'homenatjat en Nominatiu i per les peculiaritats fonètiques comentades supra, potser es pugui datar

aquest epígraf a la primera meitat del segle I d.C. i més a la vora del s.I a.C. que no pas lluny.

V 6 (vidi e descriptione)

Puzol

Inscripció perduda

Es tracta d'una inscripció trobada el 1874 pel senyor Roc Casany, rector de la de Puzol, en aquesta localitat. El text fou transcrit per G.Corrns el mateix any però la Societat Arqueològica Valenciana no cregué oportú publicar a les seves actes de l'any corresponent el treball. En feu un resum publicat l'any 1877. Hübner no va poder accedir a la fitxa de Corrons, però sí ho feu Fita, qui la usà per la seva publicació de 1907 (vid. infra). No hi ha dades, però, sobre el lloc de la troballa ni sobre el context de la mateixa. Hom suposa (Corell infra citat i CIL II²), pel text dibuixat conservat, que és molt fragmentat i incomplet per la seva banda esquerra, que la inscripció devia estar fragmentada precisament per aquest costat. No podem donar cap dada sobre les característiques físiques de la inscripció ni tampoc cap descripció de la seva escriptura.

Memorias de la Sociedad Arqueológica de Valencia, 1877, p.6; CIL II suppl.6064; J.Martínez Aloy, "Una lápida inédita y en verso", Las Provincias de 28.11.1907 (= Archivo Municipal de Valencia, Biblioteca Serrano Morales, signatura 7291-81); F.Fita, "Tres lápidas romanas de Puzol", BRAH 51 1907 486-90; Engström 1912 326; J.Martínez Aloy, Geografía general del Reino de Valencia, Barcelona, sine datum, vol.II, p.787; E.Gallétier, Étude sur la poésie funéraire romaine d'après les inscriptions, Paris, 1922, p.270, nota 1; Sanchís 1920b, n.204; CLE 2069; H.Armini, "Ad carminum epigraphicorum tertium volumen adnotatiunculae", Eranos 34 1936 127; IHV, pp.108 i nota 24, 114, 1238, 129, 133, 134, 169; Beltrán 1980 284; J.Corell, "Dos epitafios poéticos de Saguntum", Faventia 12/13 1990-1991 165-170 (dibuix de la inscripció, reproduït a p.166); Gómez Pallarès 1995a, p.85; Gómez Pallarès 1995b, p.157; CIL II² / 14, 618.

[---Vale]rius • L(uci) • f(ilius) • Mar
 [---]us • an(norum) • XXIX • h(ic) • s(itus) • e(st)•
 [---]or • fle • casum • meum
 [---]VS[---]
 5 [---]s a^edil(i)s • diebus
 [---]XXX de[---]
 [---mo]rs • rapuit et • tu
 [mula]vi[t] Amor
 vale

No ens atrevim a presentar una divisió per versos de la part mètrica de la inscripció (rr.3-8), tot i que probablement es tracti d'alguna combinació d'hexàmetres i pentàmetre, perquè el text és massa fragmentat i ens hauríem de basar en restitucions i desenvolupaments publicats en que no creiem. En qualsevol cas, la part mètrica de la inscripció exclou la paraula final vale, que no forma part del pentàmetre final.

r.1: [Vale]rius Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069

r.2: [cell]us Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069, Corell 1990-1991, CIL II² / 14, 618

r.3: [lect]or Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069, Corell 1990-1991, CIL II² / 14, 618

r.4: [ad]us[que est flere voluptas] Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069

r.5: [vi]x aedilis [eram] diebus Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069; [factu]s (?) aedilis Corell 1990-1991; [factu]s • a^edilis CIL II² / 14, 618

r.6: [nempe] XXX me [ni/ Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069; [bis] (?) XXX (triginta) de[inde] (?) Corell 1990-1991

r.7: [gra mo]rs Fita 1907, Engström 1912, CLE 2069; [me dira mo]rs rapuit • Corell 1990-1991

Cal dir, per completar la informació sobre aquest aparat crític, que Beltrán 1980 no aporta cap edició nova, sinó una reproducció de la de Fita segons el dibuix de

Corrons i un comentari sobre algunes de les conjeitures. En qualsevol cas, ell, com nosaltres, no veu massa encertades les integracions de rr.4, 5, i 6 de Fita, seguides per altres editors.

Notes de lectura sobre la constitució del text: r.2, no compartim la seguretat de Corell i CIL II², que restitueixen com a cognom del difunt Mar[cell]us, quan al tractar-se del praescriptum de la inscripció i, per tant, d'una part no mètrica, també s'hi poden conjeitar, entre altres, Marcianus, Marianus, Marinus, Martianus, etc. R.3, [---]or, no entenem per què tothom accepta el [lect]or de Fita 1907, quan també seria perfectament possible (i mètricament també acceptable), per exemple [praec]or o [quaer]or, etc (només cal consultar l'índex invers que hi ha a les concordances de Colafrancesco et alii), a l'estil de, posem per cas, CLE 420, 4, precor audi o CLE 443, 1, precor ito. Preferim, per tant, deixar-ho en el dubte.

Paralels epigràfics interessants poden ser CLE 2177, 5, desine flere meos casus; CLE 1057, 13, quis non flere meos casus. El tema del vers darrer (mors rapuit) és molt presente a la literatura dels CLE i en constitueix un tòpic habitual (vid. Corell 1990-1991, p.169 i nota 19). En canvi, el verb tumulare no ho és tant en forma personal, i duent com a subjecte Amor (o amor, tampoc no podem estar-ne segurs) aquest és l'únic cas que nosaltres coneixem en que apareix aquesta relació 8el substantiu és molt habitual com a subjecte, però sol aludir a accions al marge de lestrcitament funerària. El paralel literari més interessant (ja indicat per Engström 1912) és el d'Ov., Tr., 4, 3, 37, fleque meos casus est quaedam flere voluptas. També el del mateix autor, a Am., 1, 12, 11, flete meos casus (altres paralels epigràfics i literaris, a l'article de Corell 1990-1991).

Sembla que la part central de la inscripció podia tornar sobre alguna dada del mort, com per exemple la cita d'algun tipus de càrrec municipal (l'adjectiu aedilis!). Potser també s'hi podia haver fet al.lusió a què el mort ho va ser alguns dies abans de fer els 30 anys (IHV, p.108, nora 25).

Des del punt de vista mètric, sembla que rr.3-4 podria contenir un primer vers, rr.5-6 un segon vers (dels que no podem dir massa res perquè no ens creiem les

restitucions fetes ni sabem la llargada real de la inscripció perduda) i 7-8, un pentàmetre final. Aquest, que és l'únic que podem mesurar, no presenta cap tipus de problema. Si IHV, p.169, té raó, estaríem davant d'una estructura irregular de successió de dos hexàmetres i un pentàmetre (altres exemples a IHV).

Pel que fa a la part onomàstica, poca cosa podem dir. ja hem apuntat supra, que les possibilitats de restitució del cognom són abundants, tot i que alguns editors es decanten per Marcellus per la seva presència a Sagunt (Abascal 1994, p.413), però també hi ha Marcianus a Sagunt i a Tarragona (Abascal 1994, p.414), etc. No podem, per tant, decantar-nos amb seguretat cap enlloc. No cal dir que de la combinació amb el nom familiar no en surt res, perquè Valerius és el segon nom més abundant en testimonis a la Península Ibèrica (Abascal 1994, p.232 i ss.). Altra cosa és la possibilitat que Amor sigui un cognom (el de l'esposa, posem per cas), fet que està documentat a Hispania (CIL II 4970). Vid. també Kajanto 1982, p.284.

Pel que fa a la datació, només podem dir (amb les conclusions sobre formularis de Beltrán 1980 i de Corell 1990-1991) que la fórmula Hic situs est que apareix a la nostra inscripció, deixa d'escriure's a Sagunt cap al segle II d.C. Per això, no sembla inversemblant dir que aquest text potser podria datar-se al segle I d.C.

V 7

València (Valentia)

Inscripció perduda

Es tracta d'una de les inscripcions contingudes en l'Anthologia Hispana, que ha estat transmesa a través d'un sol ms., el Paris, Bibl., Nat., lat. 8093, del segle VIII, en aquest cas en els seus ff.15v-16r. No disposem de cap dada material de la inscripció, tot i que des de la data de la confecció física de la mateixa fins a la de la seva còpia en el ms. ara conservat a París no van passar més de dos-cents anys. Allò que permet de llegir el ms., amb tot, potser indicaria que la part dreta de la inscripció estava lleugerament malmesa, sobretot per la seva part superior (que és on els finals de línia presenten més problemes de lectura).

ICVR II.1, n.293; IHC 409; F.Fita, "Epigrafía cristiana de España. Nueva obra de Hübner. Epitafios de San Victoriano Abad, Juan y Sergio, arzobispos de Tarragona y Justiniano, obispo de Valencia", BRAH 37 1900 512-15; R.Chabás, Episcopologio valentino, t.I, València, 1909, pp.128-32; ILCV 1092; F.Mateu i Llopis, "Las inscripciones del obispo Justiniano y la catedral visigótica de Valencia", ACCV 24 1949 155-58; IHV, pp.13, 19, 21; ICERV 279; Gil 1976 568-69; E.A.Llobregat, "San Vicente Mártir y Justiniano de Valencia", Homenaje a Fray Justo Pérez de Urbel, Silos 2 1977 7-18; Llobregat 1977, pp.24-26; Gómez Pallarès 1995a, p.85; J.Corell-F.Grau, "L'epitafi de Justinià, bisbe de València (ca. 493-548)", AST 68 1995 5-19; CIL II² / 14, 89; Corell 1997, n.117 (pp.221-24).

Pius preclarus doctor alacer facundus
Iustinianus caelebs pontifex sacer[dos?]
noba te(m)pla co(n)struens vetustaq(ue) rest[aurans]
ornabit festa dictis predica(n)s in populis

- 5 virgines institue(n)s monacos(que) guv(ernans)
scripsit plura posteris profutura [---]
hic miro maris insola[m] munimine sepsi[t]
in qua maris circu(m)flue(n)tib(us) undis
silice disrupto predulce(m) repperit limfam
- 10 hic Vincentium gloriosu(m) martirem Chr(ist)i
sat pio quem coluit moderamine vivens
hunc devotus moriens reliquid eredem
undecim presentis quinquennia vite
quattuor lustris visq(ue) quaternis mensib(us)
- 15 connumerandus s(an)c(t)is ministrab(it) antestis

Pius preclarus doctor alacer facundus,
Iustinianus caelebs pontifex sacer[dos?]
noba te(m)pla co(n)struens vetustaq(ue) rest[aurans],
ornabit festa dictis predica(n)s in populis.

- 5 Virgines institue(n)s monacos(que) guv(ernans),
scripsit plura posteris profutura [---].
Hic miro maris insola[m] munimine sepsi[t]
in qua maris circu(m)flue(n)tib(us) undis
silice disrupto predulce(m) repperit limfam.
- 10 Hic Vincentium gloriosu(m) martirem Chr(ist)i
sat pio quem coluit moderamine vivens,
hunc devotus moriens reliquid eredem.
Undecim presentis quinquennia vite,
quattuor lustris visq(ue) quaternis mensib(us)
- 15 connumerandus s(an)c(t)is ministrab(it) antestis.

A efectes de l'aparat crític, considerem que els textos de Corell-Grau 1995 i Corell 1997 són el mateix, tot i que només citem el de l'article firmat per tots dos. No

volem deixar d'escriure que en casos com aquest, en que coincideixen vàries edicions antigues sobre un text epigràfic manuscrit, és especialment problemàtica la qüestió de la utilització per part de cada editor dels signes diacrítics de l'edició. En aquest sentit, sovint es plantegen com variants, dites "variants" que ho són només de signes diacrítics. Quan això succeeix i no afecta a cap part substancial d'una paraula (és a dir, quan només és una variació entre l'ús de parèntesi quadrats, angulars o rodons, posem per cas, no solem consignar aquesta variant).

r.1: alacer[q(ue) (?) Corell-Grau 1995

r.2: sacer Corell-Grau 1995; sacer<dos> ICERV 279

r.4: pop{u}lis (?) Corell-Grau 1995

r.5: monacosque ICVR II.1, 293, IHC 409, ILCV 1092; monacos[q(ue)] Corell-Grau 1995
// gua cod.; gu[bernans] ICVR II.1, 293, IHC 409, ILCV 1092; gu<bernans> ICERV 279;
gu_rv₁[ernans] Corell-Grau 1995

r.6: profutura [saeclis] ICVR II.1, 293, ICERV 279, CIL II² / 14, 89; profutura [cunctis] IHC 409, ILCV 1092; profutura [permultis] (?) Corell-Grau 1995

r.7: s<ep>si[t] ICERV 279

r.8: in gua maris cod.; in [q]ua maris IHC 409; in <q>ua maris ILCV 1092, ICERV 279;
inriguam maris Gil 1976 569; inqu(e) amaris (?) Corell-Grau 1995

r.13: quinquenia ICERV 279 // vite [peragens] (?) Corell-Grau 1995

L'article de Corell-Grau 1995 i el llibre de Corell 1997 ens estalvien fer una aportació detallada dels paralels per aquesta inscripció. Com a paralels destacats per aquest tipus de text, i ben propers, potser citaríem T 19 i 20 del nostre estudi, dos epígrafs dedicats als bisbes Sergi i Joan de Tarragona, que guarden algunes semblances amb el nostre text (activitat edilícia, activitat pastoral rica, facilitat de paraula, la construcció mateixa de la inscripció, etc.).

És aquesta una inscripció interessant per la seva llargada i pel seu relatiu "bon estat" de conservació: es deixa llegir bé i el seu comentari és significatiu del que devia ser un text epigràfic dedicat a un personatge eclesiàstic important, ben construït per

l'època i amb una certa abundància de paralels anteriors a ell, que l'insereixen en una certa tradició "quasi" hagiogràfica (vid. el nostre treball en premsa, "Los Carmina Latina Epigraphica, precursoras de la primera Hagiografía latina", a RCCM). No ens sembla massa productiu anar repassant tot allò que s'ha escrit abans que nosaltres, per fixar després la nostra posició. Com que els treballs anteriors de Corell i Grau ja han aplanat molt el camí des de tots punts de vista, però sobretot des del comentari filològic, que també intentem fer en aquestes pàgines, posarem aquí només l'èmfasi en allò que considerem més remarcable i també en allò d'interpretació més dubtosa o que ha fet córrer més rius de tinta.

Pel que fa als versos més dubtosos per tothom, els 7-9, la seva lectura no ens sembla pas complicada, complicades són, en canvi, les diferents interpretacions que se li han donat. El primer maris determina insolam (per insulam), la qual hauria estat encerclada per una murada feta construir per Justinià. Per nosaltres, el valor de la paraula, donades les característiques físiques del lloc, no pot ser altre que el de "península" (valor que ja propsava el pare Fita), una península rodejada per mar per totes parts (gairebé doncs una illa), fortificada, amb construccions i amb aigua dolça en el seu interior. Certament no podem saber a quina península del segle VI d.C. es pot estar referint, però l'al·lusió que fa servir l'escriptor de la poesia té clars paralels en la península d'Ortígia, també anomenada illa pels textos, que és un lloc amb aigua dolça rodejat de mar per totes parts, fortificat i on es va assentar la primitiva Siracusa (cf. Cic., Ver., 4, 117-118, urbem Syracusas maximam esse Graecarum, pulcherrimam omnium saepe audistis...nam et situ est cum munito tum ex omni aditu vel terra vel mari praeclaro ad aspectum...eorum coniunctione pars oppidi quae appellatur insula, mari disiuncta angusto...in hac insula extrema est fons aquae dulcis, cui nomen Arethusa est i Liv., 24, 21, 6). El relatiu in qua es refereix a aquesta península i el segon maris modifica circumfluentibus undis. La resta no presenta problemes, tot i que no creiem que ni tan sols l'escriptor de la poesia pensés en cap miracle per part del bisbe Justinià, quan parla de la manera de trobar l'aigua dolça. No es tracta de una paràfrasi de la gesta de Moisès, sinò de la descripció d'un fet: d'una roca partida en sortia una font d'aigua dolça, sense la qual l'establiment de gent en aquella península no hauria

estat possible.

Els altres versos problemàtics són els 10-12 i els que fan referència al temps en què fou bisbe. Pel que fa als primers, amb Corell-Grau 1995 entenem que es tracta d'una referència al govern del monestir dedicat a Sant Vicenç per part de Justinià. La referència a una persona en companyia del verb coluit induiria a pensar en algun altre significat (sense anar més lluny, T 20, 1, del nostre estudi, Te Ioanne(m) Tarraco coluit mirificu(m) vatem), peròensem que cal descartar aquest tipus de valor perquè la diferència d'anys entre Sant Vicenç Màrtir i Justinià és completament insalvable (més de dos-cents). Aquest monestir, anomenat de Sant Vicenç de la Roqueta (Corell-Grau 1995, p.12 i notes 49-50), hauria estat dirigit (coluit moderamine) per Justinià (Corell-Grau, p.11 i notes 47 i 48), el qual, en el seu testament, hauria decidit anomenar hereu seu el dit monestir. El que faria la inscripció seria recordar (com ja hem vist en altres textos d'aquest corpus) aquesta disposició concreta del testament del bisbe valencià. Pel que fa a l'edat, sembla clar que el bisbe va viure onze quinquennis, és a dir, 55 anys, mentre que el temps en què fou bisbe ja és més problemàtic (si tenim en compte que firma com a participant, en segon lloc, al concili de València del 546 i que va viure algun any més després d'aquest, devia néixer ca.493 d.C.). Si, d'acord amb el sentir fonètic general de la inscripció, entenem que visque amaga un bisque (en principi, és el que ens sembla més assenyat perquè no hi ha distinció fonològica entre /v/ i /b/ en el nostre text), Justinià fou bisbe de València durant vint anys i vuit mesos. Si, com per exemple proposa CIL II² / 14, 89, entenem visque com a vixque, llavors el bisbe hauria governat la seu valentina durant vint anys i gairebé quatre mesos (exactament "gairebé quatre mesos").

L'estructura general de la poesia té també el seu interès. A dos primers versos completament asindètics, que descriuen la personalitat de Justinià, corresponen dos darrers versos, que donen les dades biomètriques del mort. La part central de la inscripció està dividida en tres primers versos (2-4), que parlen de l'activitat edilícia i pastoral del bisbe, als que correspon un grup de tres versos (7-9), que també parla d'un altre aspecte de l'activitat constructura de Justinià. Fent de contrapès a aquests, els vv.5-6 ens parlen de l'activitat monàstica i escriptòria de Justinià i els vv.10-12

tornen un altre cop sobre l'activitat monàstica, en aquest cas del monestir dedicat a Sant Vicenç. Com es pot comprovar, doncs, una estructura certament equilibrada dels vv.1-2 (relacionats amb 13-15), 3-4 (relacionats amb 7-9) i 5-6 (relacionats amb 10-12). Altres aspectes estilístics interessants poden ser la construcció asindètica dels vv.1-2; l'equilibrada distribució de participis de present referits al mort, als vv.3 i 5 (en posició medial i final de vers); certs intents d'aliteració, pels que, amb tot, no veiem cap explicació més enllà de l'efecte sonor de la seva pronunciació, com per exemple, la presència de vibrants al v.1 o la de bilabials al v.7.

Pel que fa a la mètrica, estem davant d'un cas clar d'abandonament de la mètrica quantitativa i de pas a la mètrica qualitativa, rítmica. Tenim aquí una adaptació de l'hexàmetre dactílic als patrons accentuatius, que fan que cada vers tingui un mínim de cinc accents i, normalment, sis accents, destacant que les clàusules finals (si més no, allà on podem comprovar-ho perquè l'estat del ms. ho ha permès), tenen una distribució de temps marcats del tipus mu-nímine sépsit (3 + 2) (mártirem Chrísti; quinquénia víte, etc.) (Vid. IHV, pp.139-48).

El nom del bisbe, Iustinianus només apareix aquí a Hispania.

Pel que fa a la lingüística, tenim aquí una inscripció que no distingeix entre diftongs monoftongats o falsament mantinguts (preclarus davant de caelebs); que tampoc no distingeix fonològicament entre /b/ i /v/ (noba o visque, davant, en canvi de virgines o vivens) i que no pot distingir fàcilment entre una dental final sonora o sorda (reliquid per reliquit), a més de no conèixer quina diferència hi ha entre la presència i no d'una h- inicial (heredes). A més, a antestis hi observem una metàtesi que ha fet que les vocals hagin intercanviat la seva posició (per antistes). No cal dir que la notació de la u grega ha deixat de fer-se a través de y i la trobem com a i (martirem, limfam). Aquesta darrera paraula, a més, transcriu la ϕ grega directament per f, en comptes de l'habitual ph. Altres qüestions de vocalisme o consonantisme poden ser l'obertura de la vocal medial no tònica, a insolam (per insulam),

Pietós, home de fama, savi, animat, eloqüent,
Justinià cèlibe, pòntuifex, sacerdot (?)

en construir nous temples i restaurar-ne de vells,
ornà les festes amb sa paraula, predicant entre el poble.
Va fundar i dirigir convents de monges i monjos,
va escriure moltes coses que haurien de perdurar en l'esdevenidor.
Ell va encerclar amb una murada magnífica la península de mar,
en que, rodejada de mar i onades per tot,
després, d'una roca trencada, hi va trobar aigua dolça.
Ell, que en vida va vetllar per Sant Vicenç, gloriós
màrtir de Crist, amb pietós governall,
devot, en sentir-se morir, el constituí en seu hereu.
Va viure onze quinquennis d'aquesta vida,
i va exercir com a bisbe quatre lustres i vuit mesos
i ara cal comptar-lo entre els sants.

La inscripció s'ha de datar amb posterioritat a la data de mort del bisbe Justinià, que fou cap al 548 (va assistir al concili de València de l'any 546). Corell la data cap al 550 i aquesta data no deu pas ser massa desencaminada.

V 8 = làmina 39 (vidi)

Almoines

Museo Arqueológico Nacional, Madrid, número d'inventari 8756 (hi ha una rèplica feta amb cartró-pedra a l'Ajuntament d'Almoines).

Es tracta d'un monument funerari amb inscripció que va aparèixer el 1868 a Almoines, fent feines agrícoles en un camp d'oliveres. Va aparèixer a uns 70 cm de fondària junt amb altres restes pròpies d'un espai d'enterraments (urnes, sepultures). És una estela (de 112) x 62 x 28) de pedra calcària grisosa, molt erosionada, que presenta tres parts diferenciades, tortes elles, però, en conjunt, figurant una construcció. El terç superior representa un frontó en forma triangular, rodejat a cada banda de flors i dues copes gallonades. En el seu interior, fortament rebaixat, hi apareix el cap del difunt, del que no s'aprecia cap tret. El terç mig incorpora el text de la nostra inscripció (camp epigràfic de 41 x 46), rodejat a banda i banda per dues columnes, que "suporten" el terç superior. El text ocupa completament aquesta part central, amb lletres de 6 cm (rr-1-2), 4 (rr.3-5) i 2,5 (rr.6-8). Cal dir, però, que les quatre lletres de la fòrmula final de r.8 tornen a tenir la mida de r.1. El terç inferior apareix seccionat per la seva part baixa, però representava una porta. L'escriptura és la capital quadrada de la que destaquen les O, fetes amb compàs i la cua de les Q, que corre quasi paralela a la caixa d'escriptura. Les interpuncions són triangulars i el vèrtex mira cap avall.

J. de Rada y Delgado, "Gandia (Valencia), inscripción funeraria", Museo Español de Antigüedades 6 1875 502-3; CIL II 5975 i supl., p.959; EE III 42; CLE 1457; Cholodniak 1904 1219; Sanchís 1920a, n.15; C.M. del Rivero, El Lapidario del Museo Arqueológico de Madrid, Valladolid, 1933, n.34; J.Mangas, Esclavos y libertos en la España romana, Salamanca, 1971, p.357; ILER 5744; J.Aparicio-V.Gurrea-S.Climent; Carta arqueológica de la Safor, Gandia, 1983, p.319; J.Sanchís Costa- F.Gil Pericas,

Rasgos históricos de Almoines, Almoines, 1987, p.206; Gimeno 1988, n.67; J.Corell, Las inscripciones romanas de la Safor, Madrid, 1993, pp.64-67 (amb foto, làmina XX); Gómez Pallarès 1995a, p.85.

M(arcus) • Acilius
Eros • h(ic) s(itus) • e(st)
pistor • lib(erti) • libe
rtaeque • [fac(iendum)] cu^ra(verunt)

5 quisquis • in has

.

partes quisquis percu
rris • in ist[as te]

..

precor • uti • dicas • s(it) • t(ibi) • t(erra) • l(evis)

Quisquis in has partes, quisquis percurris in istas,
te precor uti dicas: sit tibi terra levis!

r.7: Rada 1875 in hac; ceteri editores in [illas] ve| in illas Corell 1993, om. ILER 5744//

...

[---te] om. Corell 1993

És aquesta una inscripció que demana poc comentari. A una primera part prosàstica, que du el nom i l'ofici del mort (vid. per aquest, Gimeno 1988), en aquest cas un forner, li segueix un díptic elegíac que toca el tòpic de suplicar el caminant que s'aturi un moment i dediqui un pensament al difunt. Corell 1993 ja aporta tots els paralels epigràfics necessaris per entendre la inscripció. Potser només hi afegiríem CLE 1592, 1, Q]uisquis iter carpis, versos hoc respice q[uaeso. Pel que fa a paralels literaris MIRAR PHI.

El més interessant des del punt de vista estilístic és l'ús de l'anàfora després de

la cesura pentemímera al primer vers, per donar (potser) a entendre la pressa que té el caminant, pressa que quedaria reforçada també per l'ús intensiu del preverbi per- amb el verb curro (Wills 1996, pp.414-18 i Corell 1993, p.67) i la seva ubicació a la segona part del vers, sobreentenenent-lo a la primera.

Pel que fa al personatge, Marcus Acilius Eros, cal dir que el nom de la família és present en altres inscripcions de les terres valencianes (Corell 1993, p.32 i notes 34 i 35 i Abascal 1994, pp.63-64). Pel que fa al seu cognomen, d'origen grec, és present també a la costa de llevant espanyola (Abascal 1994, p.353), a Sagunt i a Tarragona. Potser estigui indicant la condició afranquida d'aquest forner, el qual hauria aconseguit un establiment prou pròsper com per tenir també els seus propis lliberts i llibertes (que li paguen el monument).

Des del punt de vista mètric, tenim un díptic elegíac ben executat. Si sobreentenenem el pronom te (l'espai no és un problema), que formaria part del pentàmetre, no cal explicar llavor cap irregularitat en aquest (com fa Corell 1993, p.66).

Qualsevol persona que passis apressat per aquests llocs, qualsevol que hi passis, et prego que diguis: que la terra et sigui lleugera!

La inscripció, per la manca de la fórmula Dis manibus a l'encapçalament, per la presència del nom del mort en Nominatiu, per la fórmula hic situs est i per la paleografia de la lletra, podria datar-se a finals del segle I d.C.

Inscripcions amb incipit fragmentari

V 9 = làmina 40 (vidi)

València (Valentia)

Museu Històric de la Ciutat

Es tracta d'un fragment inferior esquerra d'una placa de marbre blanc, per construir la qual es va usar la cara posterior d'un capitell amb decoració vegetal. Es va trobar a la Plaça de l'Almoina, amortitzada en un mur musulmà. El camp epigràfic està pulimentat i les lletres estan escrites sobre pautat superior i inferior, que encara es conserva. L'escriptura és una capital quadrada, executada amb força cura, de la que destaquen les A, sense traç horitzontal; els peus de totes les lletres són potents; les M són molt obertes i amb tres punts de contacte amb la caixa d'escriptura; les R estan executades sobre la forma de les P; la cua de les G puja cap amunt de forma corbada. Cal destacar també, de la compaginació de la inscripció, que sembla que un de cada dos versos conservats estava sagnat (potser es tractava de dístics, així marcats gràficament).

Gómez Pallarès 1995 a, p.85; CIL II² / 14, 92 (amb foto); Corell 1997, n.97 (amb làmina, a p.191). Ambdues publicacions presente l'escassa bibliografia anterior.

[---]ona liq[---]

lesit in[---]

vis semis pr[---]

prima t[---]

5? aspargite+[---]

ponit+[---]

digna t[---]

.

+++[---]

Donada la gran fragmentarietat de la inscripció, no ens atrevim a proposar cap tall en versos ni cap puntuació diacrítica, tot i que la compaginació del text convida a pensar que es distingia entre hexàmetres (versos no sagnats) i pentàmetres (versos sagnats), en una composició en díctics elegíacs.

r.4: prima t+[---] CIL II² / 14, 92; PRIMATV[---] Corell 1997

Molt poc es pot dir sobre aquest text, la majoria d'intervencions sobre el qual han anat encaminades a intentar defensar una o altra restitució (les poques lletres conservades es llegeixen força clarament). En aquest sentit, les úniques seguretats, recolzades amb paralels epigràfics, que podem aportar són: r.1 potser feia referència a que la persona morta "havia deixat bens terrenals", entenent (Corell 1997, p.192, aporta els paralels epigràfics necessaris, que aquí no repetirem) que abans de -ona només hi falta una b- i que el verb que seguiria seria alguna forma de perfet de linquo. R.2 potser amagaria una forma de perfet del verb laedo, amb una monoptongació (CIL II² / 14, 92 prefereix tallar les síl.labes -les itin[er---]). R.3 indicaria l'edat de la persona morta, amb una multiplicació del tipus vis (per bis) semis. R.5 inclouria un imperatiu del verb aspargo que, com bé indica Corell 1997, p.193 i nota 268, sovint s'usa per indicar un homenatge floral a la persona morta. R.6 podria dur un altre imperatiu que acompanyés al primer, del verb pono. El vers 7, potser duria un adjectiu referit al mort, digna. Si així fos, es tractaria d'una dona (i l'altre possible adjectiu del text, a r.4, prima, agafaria també un sentit més precís).

Des del punt de vista mètric, sembla probable (si més o allò conservat no ho desmenteix) que es tractés de díctics elegíacs.

Pel que fa a la lingüística, podem observar una monoptongació de ae a lesit i una manca de distinció fonològica entre /b/ i /v/ a vis per bis (si aquesta és la

interpretació que podem fer).

Ha abandonat les coses bones...

Ha malmès...

Dues vegades la meitat...

La primera...

Llenceu-li...

Poseu-hi...

Digna...

Per la forma de la lletra aquesta inscripció s'ha de datar tardanament, entre els segles V i VI d.C.

Inscripcions falses

*1 (?)

Barcelona

Text d'IRB, *1 (p.217); Jeroni Pau, Obres. I. A cura de M.Vilallonga, Barcelona, 1986, p.306 (capitol 39 de Barcino de Jeroni Pau); Gómez Pallarès 1995a, p.72.

d.m.s. bello sertoriano suscepto vulnere a calagurritano mitia, quem man u
extemplo fodi, acqui rendae valetudinis gratia bascinonem petii, aesculapio vota
vovi, templum ingrato ut fieret statui. morte immatura int ercipiente et a valetudine
et ab aura adolescentem miserabiliter destitutum vides. equitum magister sp .
pompeianus.

*2

Xàtiva (Saetabis)

Text de Corell 1994 *1 = CIL II *365 (amb bibliografia anterior)

Setabis Herculea condita viva manu

*3

Xàtiva (Saetabis)

Text de Corell 1994, n.*1 = CIL II *365 (amb bibliografia anterior)

Vrbs / Augusta vo/cor, sed ab Her/cule condita / magno
princi/pibus multum / condecora/ta meis

CORRESPONDÈNCIES,
CRÈDITS FOTOGRÀFICS I
ÍNDIX DEL TREBALL

Correspondències entre col.leccions

- A 1 CIL II 5965, CLE 388, Cholodniak 12
- B 1 IRC I, p.216, nota 13
- B 2 Zarker 70, IHV 2, ICERV 557, IRC I 64
- B 3 ICERV 250, IRC I 78
- B 5 IRC IV 258
- B 6 IRC IV 260
- B 7 CIL II 4596 (no marcat per Criniti), IRB 228
- CS 1 CLE 1283, Engström 450, CIL II²/14, 290
- GI 1 IRC III 187
- GI 2 CLE 1900, Engström 79, IRC III, p.33, nota 2
- L 1 ILER 5780, IRC II76
- PM 1 Zarker 46, IHV 4, ILER 5771, CIDER 12
- T 1 CIL II 4426, CLE 1489, Cholodniak 1284, RIT 693
- T 2 CIL II 4174, CLE 127, Cholodniak 1065, ILER 5815, RIT 696

- T 3 CIL II 4290, RIT 408
- T 4 Zarker 43, ILER 5762, RIT 441
- T 5 ICERV 208, RIT 1008
- T 6 CIL II 4315, CLE 500, Cholodniak 829, ILS 5301, CIDER 18, RIT 445
- T 7 CIL II 4350, CLE 235, Cholodniak 916, ILER 5765, RIT 541
- T 8 CIL II 4314, CLE 1279, Cholodniak 1066, ILS 5299, CIDER 17, RIT 444
- T 9 CIL II²/14, 814
- T 10 Zarker 49, IHV 3, ILER 5763, RIT 447
- T 11 CIL II 4427, CLE 542, Cholodniak 10, ILER 5769, RIT 228
- T 12 CLE 2180, RIT 901
- T 13 RIT 1014
- T 14 ICERV 294, RIT 937
- T 15 CIL II 4283, CLE 1096, Cholodniak 858c, ILER 5761, RIT 921
- T 16 ICERV 296, RIT 1007
- T 17 Zarker 105, ICERV 295, RIT 969

- T 18 CIL II 4284, CLE 882, ILS 6039, RIT 801
- T 19 IHC 413, ILCV 1091, ICERV 278, RIT 939
- T 20 IHC 413, CLE 699, ILCV 1090, ICERV 277, RIT 938
- T 21 CIL II 4379, CLE 122, Cholodniak 9, RIT 605
- T 22 CIL II 4137, CLE 245, Cholodniak 669, ILER 5816, RIT 161
- T 23 CIL II 613 (= CIL VI 23942), Engström 86, Cholodniak 1067 i 114, RIT 636
- T 24 RIT 924
- T 25 CIL II 6102, ILER 5770, RIT 694
- T 26 Zarker 87, ICERV 298, RIT 1004
- T 27 CIL II 4428, CLE 981, Cholodniak 917, RIT 695
- T 28 Zarker 24, ILER 5767, ICERV 299, RIT 1003
- T 29 Zarker 133, ICERV 297, RIT 955
- V 1 CIL II²/14, 549
- V 2 ICERV 356, CIL II²/14, 90
- V 5 CIL II 3871, CLE 978, ILER 5773, CIL II²/14, 347

V 6 CIL II 6064, CLE 2069, Engström 326, CIL II²/14, 618

V 7 IHC 409, ILS 1092, ICERV 279, CIL II²/14, 89

V 8 CIL II 5975, CLE 1457

V 9 CIL II²/14, 92

* 2 CIL II *365

* 3 CIL II *365

Crèdits de les fotografies

Làmina 1 (A 1) = reproducció de foto i calc de G.Martín, Dianium. Arqueología romana de Denia, Valencia, 1970, lámina XXVIII (foto) i XXIX (calc).

Làmina 2 (B 2) = fotos de J.Gómez Pallarès

Làmina 3 (B 3)) = fotos de J.Gómez Pallarès

Làmina 4 (B 4) = foto de J.Gómez Pallarès

Làmina 5 (B 5) = foto d'IRC IV, làmina CXXI

Làmina 6 (B 6) = foto de d'IRC IV, làmina CXIX

Làmina 7 (CS 1) = fotos de Josep Corell.

Làmina 8 (GI 1) = foto d'IRC III 187, Pl.LIV, d'E.Olivella (a partir de la foto publicada per F.Fita, art. cit.).

Làmina 9 (L 1) = foto de J.Gómez Pallarès

Làmina 10 (PM 1) = foto de J.Gómez Pallarès

Làmina 11 (T 3) = foto del dibuix del fragment trobat en darrer lloc, d'A.Saludes (MNAT, número de negatiu 1395-8).

Làmina 12 (T 4) = foto de F.Tarrats Bou (MNAT, número de negatiu 303 /18A).

Làmina 13 (T 5) = foto del DAI, número de negatiu R 140-70-11.

Làmina 14 (T 6) = foto reproducció de la làmina LXXXII.2, de Roger S.C.Allen, corresponent a RIT 445.

Làmina 15 (T 8) = foto del Museu Diocesà de Tarragona

Làmina 16 (T 8) = foto del DAI, número de negatiu R 146-69-1.

Làmines 17-19 (T 9) = fotos de Pasqual Serres (MNAT, números de negatiu 625/6; 625/9 i 625/10, respectivament).

Làmina 20 (T 10) = foto del DAI, número de negatiu R 152-70-6.

Làmina 21 (T 12) = fotos del DAI, números de negatiu R 162-69 i R 162-69-1.

Làmina 22 (T 13) = foto de J.Serra Vilaró (MNAT, número de negatiu JSV 201).

Làmina 23 (T 14) = fotos de MNAT, número de negatiu 408 (estat original de la peça) i d'Isabel Rodà (foto en color, actual)

* Làmina 24 (T 15) = foto de conjunt, de J.Gómez Pallarès; foto de detall de la inscripció, MNAT, número de negatiu color TE (de M.García); reproducció de Boy, f.111 del ms.Bibl. Cat., 742.

* Làmina 25 (T 16) = foto de DAI, número de negatiu R 135-70-4.

* Làmina 26 (T 17) = foto de J.Gómez Pallarès.

* Làmina 27 (T 18) = foto de DAI, número de negatiu R 155-69-3.

* Làmina 28 (T 24) = foto de DAI, número de negatiu R 148-70-3.

- * Làmina 29 (T 25) = foto de DAI, número de negatiu R 141-69-1.
- * Làmina 30 (T 26) = foto de DAI, número de negatiu R 141-70-9.
- * Làmina 31 (T 27) = foto de DAI, número de negatiu R 153-69-3.
- * Làmina 32 (T 28) = foto de DAI, número de negatiu R 153-70-4.
- * Làmina 33 (T 29) = foto de J.Serra i Vilaró (MNAT, número de negatiu JSV 241).
- *Làmina 34 (V 1) = foto de J.Corell.
- * Làmina 35 (V 2) = foto de J.Corell.
- * Làmina 36 (V 3) = foto de J.Corell.
- * Làmina 37 (V 4) = foto de J.Gómez Pallarès.
- * Làmina 38 (V 5) = foto de J.Corell.
- ^ Làmina 39 (V 8) = foto del "Archivo Fotográfico. Museo Arqueológico Nacional."
- * Làmina 40 (V 9) = foto de Corell 1997, p.191.

Índex del treball

Introducció	pp.2-22
Catàleg	pp.23-240
Alacant	pp.25-29
Barcelona	pp.30-45
Castelló	pp.46-51
Girona	pp.52-58
Lleida	pp.59-63
Mallorca	pp.64-70
Tarragona	pp.71-203
València	pp.204-238
Inscripcions falses	pp.239-240
Correspondències	pp.241-245
Crèdits fotogràfics	pp.246-248
Índex del treball	p.249

FINIS CORONAT OPVS